

LAPSEN ETU SIJAISHUOLLON ASIAKASSUUNNITELMASSA

Piia Eitakari 174011

Itä-Suomen yliopisto

Yhteiskuntatieteiden laitos

Sosiaalityön Pro-gradu tutkielma

Joulukuu 2019

Itä-Suomen yliopisto
Yhteiskunta- ja kauppatieteiden tiedekunta
Yhteiskuntatieteiden laitos

EITAKARI, PIIA: Lapsen etu sijaishuollon asiakassuunnitelmassa

Pro-gradu -tutkielma, s. 64
Sosiaalityö
Ohjaaja: Timo Toikko
Joulukuu 2019

Tutkimuksen tehtävänä on tutkia, miten lapsen etu näyttäytyy lastensuojelun sijaishuollon asiakassuunnitelmissa. Tarkastelen sitä, miten sosiaalityöntekijät ovat kirjanneet lapsen edun asiakassuunnitelmiin. Kiinnostukseni aiheeseen on noussut omasta lastensuojelutyön kokemuksesta sekä dokumentointiin liittyvästä koulutuksesta.

Tämän tutkimuksen teoreettinen viitekehys muodostuu lapsen etuun liittyvästä lainsäädännöstä, sopimuksista sekä kirjallisuudesta. Lastensuojelulaissa sekä kansainvälisissä Suomea velvoittavissa sopimuksissa on määritelty lapsen etu ja mitä siihen sisältyy. Lastensuojelulaissa on myös säädetty, että lastensuojelun asiakkaalle ja sijaishuollossa olevalle lapselle on tehtävä asiakassuunnitelma. Tutkimusaineistoni koostui 23 sijaishuollon asiakkaalle tehdyistä asiakassuunnitelmista. Tutkimukseni on kvalitatiivinen ja tutkimusmetodinani olen käyttänyt sisällönanalyysiä ja teemoittelua, jonka avulla pystyin etsimään aineistosta yhtäläisyyksiä ja sijoittamaan ne tietyn teeman alle.

Tutkimuksen perusteella voidaan todeta, että lapsen edun käsitettä ei voida määritellä yleisesti eikä tyhjentävästi. Näin ollen sitä ei voida myöskään arvioida eikä tulkita yksiselitteisesti. Lainsäädäntö ja kansainväliset sopimukset antavat lapsen edun tarkastelulle raamit, joiden sisällä sosiaalityöntekijä arvioi ja tulkitsee sitä omasta arvomaailmastaan käsin. Lapsen edun selvittäminen edellyttää aina myös monen eri toimijan osallistumista. Lapsen tai nuoren tilanteen arvioinnissa ja eri ratkaisuvaihtoehtoja punnittaessa lapsen tai nuoren osallisuudella on keskeinen merkitys. Yhteistyöllä saadaan ratkaistua se, mikä parhaiten vastaa lapsen etua sen hetkessä tilanteessa.

Koen tutkimuksen olevan tärkeä, koska lapset ja lapsilähtöisyys ovat nousseet sosiaalityönkin kentällä kiinnostaviksi puheenaiheiksi. Lastensuojelussa lapsen on tarkoituksena olla keskeisimmällä sijalla ja tarkoituksena on ensisijaisesti huolehtia lapsen oikeuksien toteutumisesta ja asioiden tarkastelemisesta lapsen näkökulmasta. Lapsen edun näkyminen lastensuojelun asiakassuunnitelmassa on merkityksellistä, koska asiakassuunnitelma on lastensuojelun keskeinen työväline.

Avainsanat: lapsi, sosiaalityö, lastensuojelu, lapsen etu, asiakassuunnitelma, sisällönanalyysi

University of Eastern Finland
Faculty of Social Sciences and Business
Department of Social Sciences

EITAKARI, PIIA: Lapsen etu sijaishuollon asiakassuunnitelmassa

Master's Thesis, 64 pages

Social Work

Supervisors: Timo Toikko

December 2019

The purpose of the study is to examine how the best interest of the child is reflected in child welfare client care plans. I look at how social workers have written the best interests of the child into customer plans. My interest in the topic has arisen from my own experience in child protection and documentation related education.

The theoretical framework of this study consists of legislation, agreements and literature on the best interests of the child. The Child Welfare Act and international agreements binding on Finland define the best interests of the child and what is included therein. The Child Welfare Act also provides that a child plan must be drawn up for the child welfare client and the child in foster care. My research material consisted of client plans for 23 substitute care clients. This study is a qualitative research method, and I have used content analysis and thematic analysis, by means of which I was able to look for similarities between the material and to place them under a certain theme.

According to the study, the concept of the best interests of the child cannot be defined in a general or exhaustive manner. Consequently, it cannot be assessed or interpreted unequivocally. Legislation and international agreements provide a framework for examining the best interests of the child, within which the social worker assesses and interprets it from his or her own values. Finding out the best interests of the child always requires the involvement of many different actors. The involvement of the child or the young person is crucial in assessing the situation of the child or adolescent and in considering different options. Collaboration can solve what best suits the child's best interests in the current situation.

I feel that research is important because children and child-centeredness have emerged as interesting topics in the field of social work. The purpose of child protection is to play a central role, and the primary purpose is to ensure that the rights of the child are exercised and considered from the child's point of view. The importance of seeing a child's interests in a child protection client plan is important because the client plan is a key tool in child protection.

Keywords: child, social work, child welfare, child interest, client plan, content analysis

1 JOHDANTO	1
2 LASTENSUOJELUN KESKEISET LÄHTÖKOHDAT	2
2.1 Lapsilähtöinen lastensuojelu	2
2.2 Lapsen oikeudet	3
2.3 Huostaanotto ja sijaishuolto	5
3 KESKEISET KÄSITTEET	7
3.1 Lapsen etu	7
3.1.1 Määritelmä	7
3.3.2 Lapsen edun arvioiminen	10
3.2 Lapsen edun määrittely kansainvälisesti	14
3.3 Asiakassuunnitelma	16
3.4 Dokumentointi	17
3.4.1 Lapsen näkyminen dokumentoinnissa	19
4 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS	21
4.1 Laadullinen tutkimus	21
4.2 Tutkimustehtävä ja tutkimuskysymys	21
4.3 Aineisto, sisällönanalyysi ja teemoittelu	23
4.5 Tutkimuksen eettisyys	25
5 LAPSEN ETU SIAISHUOLLON ASIAKASSUUNNITELMASSA	27
5.1 Turvalliset ja vakaat kasvuolosuhteet, iänmukainen kehitys ja kasvu	28
5.1.1 Lainsäädännöllinen perusta	28
5.1.2 Empiirinen kuvaus	31
5.2 Yhteydenpito	33
5.2.1 Lainsäädännöllinen perusta	33
5.2.2 Empiirinen kuvaus	35
5.2.3 Yhteydenpidon rajoittamisen lainsäädännöllinen perusta	37
5.2.4 Empiirinen kuvaus	40
5.3 Osallisuus	43
5.3.1 Lainsäädännöllinen perusta	43
5.3.2 Empiirinen kuvaus	45
5.4 Vanhemmuus ja sen tukeminen	47
5.4.1 Lainsäädännöllinen perusta	47
5.4.2 Empiirinen kuvaus	49
5.5 Kotiutuminen ja huostaanoton purku	52

5.5.1 Lainsäädännöllinen perusta	52
5.5.2 Empiirinen kuvaus.....	54
6 JOHTOPÄÄTÖKSET	58
Lähteet.....	61

1 JOHDANTO

Tämän pro-gradun tutkimuksen keskeisenä tehtävänä on selvittää, miten lastensuojelun sijaishuollon asiakassuunnitelmissa lapsen etu näyttäytyy. Tutkimuksessa olen rajannut aineiston koskemaan lastensuojelun asiakkaana olevien ja sijaishuollossa olevien lasten asiakassuunnitelmia. Kiinnostukseni aihetta kohtaan nousee omasta, vaikkakin vähäisestä kokemuksestani lastensuojelun sosiaalityöntekijänä sekä lastensuojelun dokumentointiin liittyvästä koulutuksesta. Lastensuojelun sosiaalityöntekijänä minulla onkin jonkinlainen esiyymmärrys tutkittavasta aiheesta, koska työnkuvaani kuuluu myös asiakassuunnitelmien laadinta.

Euroopan ihmisoikeussopimuksella (SopS 18-19/1990), Suomen perusoikeusuudistuksella (969/1995) ja Suomen perustuslailla (731/1999) sekä lapsen oikeuksien sopimuksella (SopS 59-60/1991) on ollut tärkeä rooli lastensuojelulain muutoksille. Lastensuojelulaki (417/2007) määrittelee lapsen edun ensisijaisen huomioonottamisen lastensuojelun tarvetta arvioitaessa ja sitä toteutettaessa. Lapsen oikeuksien sopimus (SopS 59-60/1991) on erityisen merkittävä lapsen edun määrittelyn kannalta, koska se luo pohjan lapsen edun määrittelylle.

Tutkimuksessa tarkastelen aiemmin laadittuja asiakassuunnitelmia vuosien 2016 ja 2017 välillä. Saadakseni aineiston tarvitsin tutkimusluvan. Aineistoni koostuu 78 sijaishuollon asiakassuunnitelmasta. Asiakkaita on 23, joista jokaiselle on tehty 1-6 asiakassuunnitelmaa. Asiakkaista 22 on huostaanotettuja ja yksi avohuollon sijoituksessa oleva lapsi. Asiakassuunnitelmat ovat sosiaalityöntekijöiden kirjaamia kertomuksia lasten arjesta. Tarkastelen kertomuksia etsien niistä niitä asioita, joita lainsäädännön sekä muun kirjallisuuden mukaan lapsen etuun kuuluu. Aloitan tutkimusprosessini käymällä läpi lapsilähtöisyyttä, lapsen oikeuksia ja kerron myös huostaanotosta ja sijaishuollosta. Lapsen etu on tutkimukseni keskeinen käsite, joten pyrin määrittämään sen mm. lainsäädännön avulla mitä se tarkoittaa. Pidän tärkeänä avata myös sitä, kuinka lapsen etua arvioidaan. Pyrin tuomaan esille pienessä määrin myös sitä, kuinka lapsen etu näyttäytyy kansainvälisesti, sillä lapsen etu on kansainvälisestikin merkittävä. Keskeisiä käsitteitä ovat myös asiakassuunnitelma sekä dokumentointi. Asiakassuunnitelma on merkittävä asiakirja sekä sosiaalityön väline ja dokumentointi on tärkeä osa asiakassuunnitelman sisällön muodostumisesta. Neljännessä luvussa käyn läpi tutkimuksen toteutusta, viidennessä luvussa lapsen etu sijaishuollon asiakassuunnitelmassa käsittelen aineistoani lainsäädännön, muun tutkimuksen ja kirjallisuuden kautta ja kuudennessa luvussa teen johtopäätökset tutkimuksestani.

2 LASTENSUOJELUN KESKEISET LÄHTÖKOHDAT

2.1 Lapsilähtöinen lastensuojelu

Viime vuosina lapset ja lapsilähtöisyys ovat nousseet keskeisiksi kiinnostuksen kohteiksi sosiaalityön kentällä (Forsberg et al. 2006, 5). Lapsilähtöisyydellä tarkoitetaan sitä, että lastensuojelun toiminnassa lapsen on tarkoitus olla keskeisimmällä sijalla. Lastensuojelussa ensisijaisena tarkoituksena on lapsen oikeuksista huolehtiminen ja asioiden tarkasteleminen lapsen näkökulmasta. (Hakalehto & Toivanen 2016, 32.) Lasten yksilöllisen huomioimisen ja kohtaamisen tapetille nostamisen taustalla on vaikuttanut 90-luvun laman jälkeinen yhteiskunnallinen huoli lasten asemasta ja kasvaneesta pahoinvoinnista. Lasten ja lapsuuden näkökulmia on alettu konkreettisesti tuoda esiin laajemminkin kuin vain sosiaalityössä. Puhutaan lasten yksilöllistymisprosessista, johon kuuluu yksilöllisiä ja juuri lapsiin liittyviä oikeuksia. Pitkällä ajanjaksolla siihen ovat vaikuttaneet monenlaiset vauhdittajat, kuten keskiajan lopulla lapsuuden keksiminen erityisenä kasvun ja oppimisen elämänvaiheena ja lapsitieteiden ja lapsiammattilaisten määrän kasvu 1800-luvulta lähtien. Lapsen oikeuksien institutionalisoituminen (lapsen oikeuksien sopimus 1989, Suomi ratifioi 1991) ja lapsilainsäädännön uudistaminen 1980-luvulta alkaen ovat myös antaneet oman sysäyksensä asialle. Yhteiskuntatieteellinen lapsuustutkimus kahden viime vuosikymmenen aikana on vahvasti edistänyt lasten havaitsemisen, kokemusten, tiedon ja arjen tuomista esille. (Forsberg et al. 2006, 5–6.)

Lastensuojelussa lapsilähtöinen työskentely sekä osallisuuden korostuminen vahvistuivat 2000-luvun alussa. Asiakasmäärien jatkuvan kasvun myötä huomattiin, että olemassa oleva palvelujärjestelmä ja käytettävissä olevat työmenetelmät eivät pysty vastaamaan toivotulla tavalla lasten, nuorten ja perheiden yksilöllisiin tuen ja palvelujen tarpeisiin. Tällöin myös lastensuojelulainsäädännön uudistus tuli tarpeelliseksi. Uudistamista vauhdittivat erityisesti tarve lapsilähtöisten toimintatapojen vahvistamiseen sekä lastensuojelutyön kaikissa vaiheissa tapahtuva lasten ja vanhempien osallisuuden lisääminen. Merkittävä työskentelykulttuurin muutos niin lasten kuin perheidenkin parissa tapahtui sosiaalihuoltolain (1301/2014) myötä. Laki yhdenmukaisti asiakkaiden asemaa, tarvittavien palvelujen saamiseksi ei enää tarvinnut olla lastensuojelun asiakkuutta. Uudistuksen tavoitteena oli tarjota palveluja mahdollisimman varhaisessa vaiheessa ja myös vähentää asiakasmääriä lastensuojelussa. (Heinonen 2016, 246–247.)

Edellä mainittujen asioiden myötä lasten asema yhteiskunnassa on tullut näkyvämmäksi. Suomessa on perustettu myös lapsiasianvaltuutetun virka ja lapsinäkökulma on ollut esillä niin elokuvissa kuin kirjallisuudessaakin. Ponnahduslautana, lasten ja lapsuuden esille ottamiseen, on toiminut ideologisiin,

tasa-arvoon ja ihmisoikeuksiin liittyvien perustelujen lisäksi myös lasten puuttuminen tutkimuksesta ja tilastoista. Ongelmat, jotka koskettavat lapsia ovat usein kietoutuneet vanhempien ongelmiin eivätkä erotu tai tule kirjatuiksi lapsen kautta. Lastensuojelun asiakastyössä lapset ovat monesti yksilönä hetkittäin, mutta pääasiallisesti laajemman konseptin kuten vanhempien, perheen tai koulun kautta. (Forsberg et al. 2006, 6–7.)

Lastensuojelu on arvosidonnaista, koska tehtävänä on ennen kaikkea olla lapsen puolella ja lasta varten. Pohja keskeisimmille arvoille on Suomen perustuslaissa ja kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa sekä niiden taustalla olevissa kansainvälisissä hyväksytyissä ihmisoikeuksissa ja ihmisyyttä korostavissa arvoissa. Arvot ovat sopusoinnussa sosiaalialan eettisten periaatteiden kanssa ollen näin työn lähtökohta. Julkisella vallalla on suuri vastuu turvata haavoittuvissa asemassa olevien asema ja oikeudet. Lapset ovatkin erityisen suojelun ja huolenpidon tärkeitä kohteita. (THL, Lastensuojelun käsikirja 2018.)

2.2 Lapsen oikeudet

Lasten oikeudellisesta asemasta alettiin keskustella 80-luvun alkupuolella, jolloin YK:ssa oli aloitettu lapsen oikeuksien sopimuksen valmistelu ja Suomessa toinen lastensuojelulaki tuli voimaan. Lakia valmisteltaessa nostettiin esille se, ettei lasten ja nuorten asemaan kiinnitetä tarpeeksi huomioita. Lapsen oikeudellista asemaa verrattiin myös naisen aikaisempaan yhteiskunnalliseen asemaan. Lapsen itsenäisen aseman huomioimista korostettiin ennen kaikkea lastensuojelussa. Uusi laki rakentuikin selvemmin lapsen tarpeille. (Hakalehto 2016, 29.)

Piakkoin toisen lain voimaantulon jälkeen lapsen oikeuksien yleissopimus (SopS 59-60/1991) tuli voimaan Suomessa 1991. Sopimus on oikeudellisesti sitova ja edellyttää sopimuksessa esitettyjen artikloiden viemistä käytäntöön. (Hakalehto 2016, 30.) Lapsen oikeuksien sopimus tarkastelee lasta yksilönä, joka on täysimääräisesti oikeutettu ihmisoikeuksiin jo syntymästään lähtien. Lapsen oikeudet eivät ole samanlaisia kuin aikuisten oikeudet eikä lapsen etu ole myöskään linjassa perheen edun kanssa. Lapsen itsenäinen asema oikeuksien haltijana, lapsen näkemysten tärkeys sekä itsemääräämisoikeus, joka kasvaa lapsen kasvaessa näkyy korostuneena. Sopimuksessa myös tunnustetaan se, että lasten tarpeet ja aikuisten tarpeet eroavat toisistaan, jolloin lapsella on oikeus erityiseen suojeluun (LOS 3.2, 20 ja 25 art.). Lapsen edun määrittelyn kannalta lapsen oikeuksien sopimus on erityisen merkittävä, koska se luo pohjan lapsen edun määrittelylle. YK:n lapsen oikeuksien komitean mukaisesti lapsen edun toteutumisessa kyse on kaikkien lapselle kuuluvien ihmisoikeuksien toteutumisesta,

joka poikkeaa niin yhteiskuntapoliittisesta kuin jossain määrin myös lastensuojelulainkin näkökulmasta, joka näkee lapsen edun enemmänkin lapsen hyvinvoinnin edistämisenä. Lapsen hyvinvoinnista on sitä myöten tullut oikeudellinen asia, jonka turvaaminen on huoltajien ja viimesijassa viranomaisten vastuulla. (Hakalehto 2016, 36–37.) Lapsen oikeuksien komitea antaa yleiskommentteja, joiden tarkoituksena on valtioiden tukeminen sopimuskohtien tulkittamisessa ja sitä kautta sopimusvelvoitteiden toteuttaminen. Yleiskommentit muodostavat keskeisen tulkinta-aineiston lapsen oikeuksien sopimuksessa ja ne ovat välttämättömiä, jotta sopimuksen sisältöä ymmärretään. (Hakalehto 2018, 61–62.)

Myös Euroopan ihmisoikeussopimus (SopS 18-19/1990), perusoikeusuudistus (969/1995) ja uusi perustuslaki (731/1999) aiheuttivat toisen lastensuojelulain uudelleen arvioimista ja tarkastelua. Katsottiin ettei vuoden 1983 lastensuojelulaki ollut onnistunut turvaamaan lapsen ja vanhemman oikeuksia. Lapsen oikeuksien neljä periaatetta; syrjimättömyys, lapsen edun huomioiminen, oikeus elämään ja kehittymiseen ja lapsen näkemysten kunnioittaminen heijastuivat lastensuojelun lainsäädäntöön. Lapsen edun arvioinnissa huomioon otettavat tekijät (LSL 4 § 2) lisättiin lakiin ja lapsen edun ja osallisuuden välistä yhteyttä korostettiin sekä kohdistettiin huomio tehokkaaseen oikeuksien toteutumiseen. Lain tavoitteena oli, että lastensuojeluasioissa jokaisella lapsella olisi todellinen vaikutusmahdollisuus itseään koskeissa päätöksissä. Keskeisimmäksi tehtäväksi lastensuojelussa vahvistui lastensuojeluasiakkuuden aikainen lapsen oikeuksien toteutumisen turvaaminen, jonka nähtiin toteutuvan lapsen edun jatkuvalla arvioimisella. (Hakalehto 2016, 30; Heinonen 2016, 245.)

Lastensuojelulain 1 §:ssä säädetään lapsen oikeudesta erityiseen suojeluun. Hallituksen esityksen (HE 252/2006) mukaan lapsen kehityksen ja hyvinvoinnin ollessa uhattuina, lapsella on tarve erityiseen suojeluun. Vanhempien ollessa kykenemättömiä takaamaan lapsen kehitystä ja hyvinvointia, laki takaa lapsen oikeuden tasapainoiseen kehitykseen, turvallisuuteen ja hyvinvointiin. Tällöin lastensuojelun on varmistettava lapselle ja perheelle tarvittavat tukitoimet ja palvelut. Lapsen oikeus suojeluun ja huolenpitoon on turvattu LOS 3 artiklan 2 kohdassa, se erottaa lapsen oikeudellisen aseman aikuisen vastaavasta. Lastensuojelulaki lähtee siitä, että viranomaisen tehtävänä on valita toimenpiteistä se, jolla vähiten puututaan perheen ja lapsen itsemääräämisoikeuteen ja tukitoimista tai tavasta se, joka parhaiten vastaa lapsen tai perheen yksilölliseen tuen tarpeeseen. Lastensuojelun toimijoilla on oltava laaja ymmärrys ihmisoikeussopimuksista, niiden velvoittavuudesta sekä liitännäisyydestä kansalliseen lainsäädäntöön. Lapsen oikeuksien sopimus on lastensuojelun arvopohja, joka samalla linjaa sen, kuinka yhteiskunnassa lapsia tulee kohdella ja millaiset osallistumis- ja toimintamahdollisuudet heillä on. (Hakalehto 2016, 40–41; Heinonen 2016, 244.)

2.3 Huostaanotto ja sijaishuolto

Huostaanotto on lastensuojelun viimesijainen keino puuttua lapsen tilanteeseen, mutta se on mahdollista vain silloin, kun avohuollon tukitoimia ei voida järjestää tai tukitoimet on todettu riittämättömiksi. Lapsi voidaan, viimesijaisuudesta huolimatta, ottaa välittömästi huostaan laissa säädettyjen edellytysten puitteissa, jos lapsen etu sitä vaatii. Huostaanotossa puututaan perustuslaillisiin oikeuksiin sekä mm. perhe-elämän suojaan, joka taataan Euroopan ihmisoikeussopimuksessa. Kuitenkin lapsen oikeus riittävään suojeluun sekä edun mukaiseen hoitoon ja huolenpitoon on mahdollistettava kaikissa olosuhteissa. (Räty 2012, 311–312.)

Sijaishuollolla tarkoitetaan huostaanotetun, kiireellisesti sijoitetun tai lastensuojelulain 83 §:n mukaisen väliaikais määräyksen nojalla sijoitetun lapsen hoidon ja kasvatuksen järjestämistä kodin ulkopuolella. Sijaishuolto voidaan järjestää perhe-, tai laitoshoidon tai jollain muulla lapsen tarpeita vastaavalla tavalla. (LSL 49§ 1 ja 2 mom.) Sijaishuolto on myös järjestettävä ilman aiheetonta viivytystä, kun se on lapsen edun kannalta tarpeen (LSL 4§ 3 mom). Sijaishuollon tarkoituksena on lapsen tasapainoisen kehityksen ja hyvinvoinnin turvaaminen yksilölliset tarpeet ja toiveet huomioiden (THL 2019). Sijaishuollon arvioiminen lapsen edun mukaiseksi huostaanottopäätöstä tehtäessä on aina ennuste. Voi käydä niin, että sijaishuolto ei toimikaan odotetulla tavalla eikä lapsi hyödy siitä, lapsi ei sopeudu sijaishuoltoon tai hän voi kokea sijaishuoltopaikan vastenmieliseksi. Jos arvioidaan, että sijaishuoltopaikka ei ole lapsen edun mukainen sijaishuoltopaikkaa tulee vaihtaa tai sijaishuolto lakkauttaa. (Aer 2012, 93.)

Lapsen edun toteutumiseen on kiinnitettävä erityistä huomiota, kun valitaan sijaishuoltopaikkaa. Vaikka lastensuojelulain 50 § ei aseta sijaishuoltopaikkoja paremmuusjärjestykseen, osoittaa sen sanamuoto ”*Laitoshuoltoa järjestetään, jos lapsen sijaishuoltoa ei voida järjestää lapsen edun mukaisesti riittävien tukitoimien avulla perhehoidossa tai muualla*”, kuitenkin sen, että ensisijaisena sijaishuollon muotona pidetään perhehoitoa. Se ei kuitenkaan poista sijaishuollon järjestämistavan arvioimisvelvollisuutta lapsen yksilöllisten olosuhteiden ja lapsen edun huomioivalla tavalla kussakin tilanteessa. Huomiota on kiinnitettävä myös huostaanoton perusteisiin, lapsen tarpeisiin, ikään, kielelliseen, kulttuurilliseen ja uskonnolliseen taustaan sekä lapselle tärkeiden ihmissuhteiden ylläpitämiseen ja kasvu ympäristöön. Ratkaisevaa on siis lapsen etu, jota lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän on arvioitava valitessa sijaishuoltopaikkaa. (Räty 2012, 406, 410, 413–418.)

Lapsella on oikeus saada tietoonsa ne syyt ja perusteet, jotka ovat johtaneet sijoitukseen ja lapselle on myös järjestettävä mahdollisuus keskusteluun hänen asioistaan vastaavan sosiaalityöntekijän

kanssa (LSL 53 §). Sijaishuollon aikana lapsella on oikeus pitää yhteyttä vanhempiinsa ja muihin hänelle tärkeisiin henkilöihin ja sosiaalihuollolla on velvollisuus edistää mm. lapsen ja vanhemman välistä yhteydenpitoa avustamalla esimerkiksi taloudellisesti (LSL 54 §). (Räty 2012, 423–430; Araneva 2016, 175–176.)

Sijaishuollon aikana yhteistyö niin lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän, sijaishuollosta vastaavan tahon kuin lapsen vanhempienkin/huoltajien kanssa on tärkeää lapsen huollon jatkuvuuden turvaamiseksi (Räty 2012, 422). Huostassa pito on voimassa toistaiseksi, mutta huostassa pidon jatkamisen edellytyksiä on tarkasteltava säännöllisesti asiakassuunnitelman tarkastamisen yhteydessä tai silloin kun huoltaja tai 12 vuotta täyttänyt lapsi sitä vaatii. Huostassa pito on lopetettava 40 §:ssä säädettyjen edellytysten poistuessa, jos se ei ole vastoin lapsen etua. (LSL 47 §; Araneva 2016, 176.) Sijaishuollon lopullisena tavoitteena on perheen jälleenyhdistäminen, joten sijaishuollon aikana tapahtuvien tukitoimien on suuntauduttava siihen ja oltava jälleenyhdistämistavoitteen kanssa sopusoinnussa. Lapsen vanhempien tai muiden lapsen huollosta vastaavien tukeminen aktiivisesti ja suunnitelmallisesti sijaishuollon aikana on tärkeää. (Araneva 2016, 177–178.)

3 KESKEISET KÄSITTEET

3.1 Lapsen etu

3.1.1 Määritelmä

Lapsen etu käsitteenä on näkynyt suomalaisessa oikeuskirjallisuudessa jo 1900-luvun alkupuolella. Ilmari Melander totesi vuonna 1939, että lapsen huollossa lapsen edun tulee olla määräävä, jolloin hän kiinnitti huomiota niin ongelmallisuuteen määritellä lapsen etua kuin käytännön mahdottomuuteen lapsen edun toteuttamiseen kaikissa tilanteissa. Hän myös mainitsi, että lapsen etu ja huoltajan etu voivat olla ristiriidassa keskenään. (Hakalehto 2018, 97.)

Lapsioikeuden yleisesti johtavana periaatteena on lapsen etu. Oikeudellisesti lähtökohta on se, että lapsen edun käsite on normatiivinen eikä sillä ole itsenäistä aineellista sisältöä. Painottamalla lapsen etua halutaan painopiste päätöksenteossa ohjata lapsen oikeuksien merkityksellisyyteen. Painotuksen positiivinen merkitys on siinä, että lapsen etuun viittaavat oikeudellisesti suojatut intressit saavat sisältönsä oikeusjärjestyksessä olevista säännöksistä, joihin kyseessä olevien lasten intressien suojaaminen perustuu. Negatiivisena puolena on se, että lapsen oikeudellisia intressejä ei tule sivuuttaa eli pelkästään vanhempien tai yhteiskunnan edun mukainen asioiden ratkaiseminen on kiellettyä. Lapsen edun käsitteen tarkoitus on varmistaa kaikkien yleissopimuksessa tunnustettujen oikeuksien täysimääräinen ja tehokas nauttiminen sekä lapsen kehitys kokonaisvaltaisesti, johon kuuluu lapsen ruumiillinen, psyykinen, hengellinen, moraalinen, psykologinen ja sosiaalinen kehitys. (Aer, 2012, 24; CRC/C/GC/14, 3.)

Lapsen edun käsitteen määrittelemiseen liittyy myös paljon haasteita. Lapsen etu juridisena käsitteenä koskee lasta yksilöllisesti mutta myös yleisesti. Sitä on sovellettava jokaiseen lapseen, mutta jokaisen lapsen kohdalla sisältö on määriteltävä erikseen. (THL, Lastensuojelun käsikirja 2015.) Lain tulkinnassa lapsen edun käsite saa erilaisia merkityksiä. Merkitykset riippuvat siitä, millaisista oikeudellisista suojatuista intresseistä on kyse. Lapsen edun käsitteen funktio voi olla myös erilainen johtuen eri tyyppisistä normeista. Lapsen edun käsitettä, joka käsittäisi yhdenmukaisesti koko oikeusjärjestyksen, ei ole, jolloin lapsen edun käsitteestä puhuttaessa on tärkeää täsmentää mitä kulloisessakin tilanteessa lapsen edulla tarkoitetaan. (Aer 2012, 25.)

YK:n lapsen oikeuksien komitean mukaan lapsen etu voidaan jakaa kolmeen ulottuvuuteen. Ensimmäisenä ulottuvuutena on aineellinen oikeus, johon kuuluu lapsen oikeus oman etunsa arviointiin ja edun ensisijainen huomioonottaminen erilaisten päätösten teossa. Siihen kuuluu myös sen takaami-

nen, että oikeus pannaan täytäntöön aina niin yhtä lasta, määriteltyä tai määrittelemätöntä lapsiryhmää tai yleisesti lapsia koskevia päätöksiä. Toiseksi se on perustavan laatuinen tulkintaperiaate, joka tarkoittaa sitä, että jos lainsäädännöstä voidaan tulkita useammalla eri tavalla, on valittava sellainen tulkinta, joka ajaa lapsen etua tehokkaimmin. Tulkinnan lähtökohdat löytyvät yleissopimuksesta ja sen valinnaisista pöytäkirjoista. Kolmanneksi se on menettelysääntö, jolloin tiettyyn lapseen, tiettyyn lapsiryhmään tai yleisesti lapsiin kohdistuvia ja vaikuttavia päätöksiä tehdessä, on arvioitava niin myönteisiä kuin kielteisiäkin vaikutuksia, joita lapsiin voi kohdistua. (CRC/C/GC/14, 3–4; Araneva 2018, 33.) Menettelytakeet ovat tärkeä osa lapsen edun arviointia ja määrittämistä, kuten perustelutkin, joista tulee käydä ilmi kyseisen oikeuden nimenomainen huomioiminen. Päätöksessä tulisi kertoa mitä on pidetty lapsen etuna, mitkä ovat sille perusteena ja kuinka lapsen etua on punnittu suhteessa muihin asioihin. (CRC/C/GC/14, 4.)

Lapsen edun käsitettä ei voi siis määritellä yleisesti eikä tyhjentävästi vaan kyseessä on aina yksilökohtainen harkinta, johon vaikuttavat lapsen ikä sekä lapsen ja vanhempien olosuhteet, lapsen hoidosta ja huolenpidosta vastaamisen kyky sekä asianlaatu. (Räty 2012, 14; Araneva 2018, 33.) Kyseessä on aina niiden olosuhteiden arvioinnista, jotka vaikuttavat lapsen elämään sekä syy- ja seuraussuhteiden punninnasta niiden välillä (Räty 2012, 14). Lastensuojelussa lapsen etua määritellään tiedon varassa, joka liittyy lapsen elämäntilanteeseen. Yksilöllinen lapsen edun määrittely on myös sidoksissa siihen, kuinka sitä yleisesti ottaen määritellään yhteiskunnassa ja kulttuurissa. Keskeinen vaikeus määritellä lapsen etua liittyy hyvinvoinnin käsitteeseen, jota on määritelty eri tieteenaloilla erilaisista näkökulmista käsin. (THL, Lastensuojelun käsikirja 2015.)

Lastensuojelulaissa tehtyä konkretisointia lapsen edusta voidaan pitää merkittävänä, koska lapsen etua yleisellä tasolla on vaikeaa arvioida. Lapsen etu tulee kiinnittää tapauskohtaiseen ja yksilölliseen harkintaan. (Heinonen 2016, 250.) Lapsen edun käsite voi olla myös moraalisen normin asemassa, jolloin käsite mahdollistaa asian arvioimisen moraalisen punnitsemisen kannalta. Se ei tee asiaa helpommaksi, sillä moraalikriteerit, jotka liittyvät lapsen etuun ovat kaukana yksiselitteisyydestä. Universaaliperiaate, toimiminen moraalisesti hyväksyttävästi, jota voidaan pitää lähtökohtana, on se, että lapsen edun toteutumista edistetään niin pitkälle kuin mahdollista. Erimielisyys vallitsee siinä mitä kulloisessakin tilanteessa lapsen edun katsotaan vaativan. Arvokäsitteenä lapsen etu pidettäessä se vaatii sen, että henkilön on voitava perustella ne kriteerit, joilla hän arvioi lapsen etua. Näiden kriteerien perusteella voidaan ratkaista sitä, onko lapsen etua arvioitu hyväksyttävästi. Perusteluvollisuus koskee ennen kaikkea sosiaalityöntekijöitä, koska heillä on ammatillinen pätevyys esittää perusteltuja arvioita. (Aer 2012, 25.) Lapsen etu käsitteen avoimuuden vuoksi päätöksentekijöiden antamat sisällöt ovat yhteyksissä siihen arvomaailmaan ja elämäkokemukseen, joka päätöksentekijöillä on.

Tätä pidetään pulmallisena. (Virve de Godzinsky 2014, 14 ref. Heinonen 2016, 250.) Käsitettä tulkitsevat monet eri alan ammattilaiset, jotka eivät välttämättä ole saaneet koulutusta oikeusnormien tulkintaan. Lapsen kannalta parasta mahdollista lopputulosta ja siihen johtavia keinoja arvioidaan useimmiten muun kuin juridisen näkökulman perusteella. Esimerkiksi lääkäri arvioi oman asiantuntemuksensa perusteella tiettyjä lapsen etuun liittyviä osatekijöitä, mutta hän ei kuitenkaan ratkaise sitä, millainen hallinnollinen tai oikeudellinen päätös esim. lastensuojeluasiassa annetaan. (Hakalehto 2018, 100.)

Määriteltäessä lapsen etua, sitä voidaan arvioida joko lapsikeskeisesti tai perhekeskeisesti. Perhekeskeisessä arvioinnissa lähtökohta on vanhempien oikeuksissa ja toisaalta kyse on myös lapsen edun toteuttamisen velvollisuudesta. Lapsikeskeinen tai lapsilähtöinen arviointi ottaa lähtökohdaksi lapsen näkökulman. (Räty 2012, 13.) Mahkonen (2013) pitää lähtökohtana, sitä, että lapsen etu ja aikuisen etu ovat erillisiä ja lapsen etu tulee ymmärtää toisenlaiseksi kuin aikuisen tai kaikkien kansalaisten etu. Painopiste on lapsen edussa, jolloin perheessä niin lapsen kuin aikuisenkin edut voivat olla erilaiset ja ne voivat olla jopa vastakkain. (Räty 2012, 13 ref. Mahkonen 2003, 46–47.)

Lapsen perhesuhteilla ja niiden huomioon ottamisella on merkitystä lapsen edun toteutumisen kannalta. Vanhempien tarpeista tai heidän oikeutetuista vaatimuksista lähtevä arviointi, ei kuitenkaan voi olla lähtökohtana, mutta ne on kuitenkin tarpeellisin määrin otettava huomioon. Jos taas lapsen edun määrittely tehdään pelkästään lapsen tarpeista käsin ja unohdetaan perhe, jossa lapsi elää, voidaan joutua lapsen edun vastaiseen lopputulemaan. Ratkaisuksi tulisi löytää kaikissa tilanteissa lapsen hyvän hoidon ja kasvatuksen sekä lapsen oikeudet vanhempiin turvaava keinovalikoima. Lapsen edun kustannuksella ei kuitenkaan voi ”hoitaa” vanhempia tai ryhtyä perheen yhdistämiseen, mikä on toisaalta myös lastensuojelun tarkoituksena, jos se sotii lapsen etua vastaan. Siinä mielessä lapsen edun toteuttaminen ja arviointi tapahtuvat lapsilähtöisesti, lapsen kannalta katsottuna. (Räty 2012, 13.)

Rädyn (2012, 16–17) mukaan lapsen edun määrittelyn kannalta tärkeiksi asioiksi nousevat lapsen ikä, koska vauvalla ja esim. murrosikäisellä on erilaiset tarpeet ja sukupuoli, koska merkitykselliseksi saattaa tulla se, kuinka tytön ja pojan yksilölliset tarpeet huomioidaan. Esimerkiksi pojan kehityksen kannalta voi olla tärkeää, että sijaishuollossa on miehiä. Sairaus ja vammaisuus ovat myös merkittäviä tekijöitä määriteltäessä lapsen etua. Huomioon on otettava myös lapsen oikeus omaan äidinkieleensä sekä muu kulttuurillinen tausta. Nieminen (2004, 619) näkee lapsen edun ratkaisemisessa keskeiseksi lapsen iän ja oman mielipiteen huomioon ottamisen, vaikka sitä ei aina voidakaan täysimääräisesti selvittää tai antaa sille ratkaisevaa merkitystä yksittäisissä tilanteissa. Myös tietyt objektiiviset kriteerit tulee ottaa huomioon, kuten missä määrin lapsen perus- ja ihmisoikeudet niin vapausoikeudet kuin

sosiaaliset oikeudetkin toteutuvat: lapsi ei esimerkiksi ole hengenvaarassa eikä väkivallan uhri, hän saa ruokaa, asunnon, terveydestä ja koulutuksesta huolehditaan ja uskonnonvapautta kunnioitetaan. Nieminen korostaa sitä, ettei lapsen etu ole mikään »superihmisoikeus», jolla olisi yksi ja täysin sama sisältö koko ajan. Lapsen edun sisällön on aina jokaisessa yksittäisessä tapauksessa sovittava yhteen niin lapsen muiden perus- ja ihmisoikeuksien kanssa kuin myös muiden ihmisten perus- ja ihmis- oikeuksien kanssa. (Nieminen 2004, 619–620.)

3.3.2 Lapsen edun arvioiminen

Lastensuojelulain näkökulmasta lapsen edun tarkastelussa korostuu lapsen suotuisan kasvun sekä kehityksen tukeminen ja hyvinvoinnin edistäminen. Lastensuojelun tehtävänä nähdään lapsen ympärillä olevien aikuisten tukeminen lapsen kasvatuksessa ja huolenpidossa. Lastensuojelun tarkoituksena on lapsen ja perheen ongelmien ehkäisy sekä havaittuihin ongelmiin ajoissa puuttuminen. Arvioitaessa lapsen etua lastensuojelulain 4 § mukaan on kiinnitettävä huomiota siihen, miten eri toimenpidevaihtoehdot ja ratkaisut turvaavat lapselle:

- 1) tasapainoisen kehityksen ja hyvinvoinnin sekä läheiset ja jatkuvat ihmissuhteet;
- 2) mahdollisuuden saada ymmärtämystä ja hellyyttä sekä iän ja kehitystason mukaisen valvonnan ja huolenpidon;
- 3) taipumuksia ja toivomuksia vastaavan koulutuksen;
- 4) turvallisen kasvuympäristön ja ruumiillisen sekä henkisen koskemattomuuden;
- 5) itsenäistymisen ja kasvamisen vastuullisuuteen;
- 6) mahdollisuuden osallistumiseen ja vaikuttamiseen omissa asioissaan; sekä
- 7) kielellisen, kulttuurisen ja uskonnollisen taustan huomioimisen.

Lastensuojelussa on toimittava mahdollisimman hienovaraisesti ja käytettävä ensisijaisesti avohuollon tukitoimia, jollei lapsen etu muuta vaadi. Kun sijaishuolto on lapsen edun kannalta tarpeen, se on järjestettävä viivytyksettä. Sijaishuoltoa toteutettaessa on otettava lapsen edun mukaisella tavalla huomioon tavoite perheen jälleenyhdistämisestä.

Lapsen edun huomioon ottamisesta on säädetty myös sosiaalihuoltolaissa (2014/1301, SHL 4§ ja 5§).

Asiakkaan etua arvioitaessa on kiinnitettävä huomiota siihen, miten eri toimintatavat ja ratkaisut parhaiten turvaavat:

- 1) asiakkaan ja hänen läheistensä hyvinvoinnin;
- 2) asiakkaan itsenäisen suoriutumisen ja omatoimisuuden vahvistumisen sekä läheiset ja jatkuvat ihmissuhteet;
- 3) tarpeisiin nähden oikea-aikaisen, oikeanlaisen ja riittävän tuen;
- 4) mahdollisuuden osallistumiseen ja vaikuttamiseen omissa asioissaan;
- 5) kielellisen, kulttuurisen sekä uskonnollisen taustan huomioimisen;
- 6) toivomuksia, taipumuksia ja muita valmiuksia vastaavan koulutuksen, väylän työelämään sekä osallisuutta edistävän toiminnan;
- 7) asiakassuhteen luottamuksellisuuden ja yhteistoiminnan asiakkaan kanssa.

Sosiaalihuoltoa toteutettaessa on kiinnitettävä erityistä huomiota erityistä tukea tarvitsevien asiakkaiden edun toteutumiseen.

Kaikissa sosiaalihuollon toimissa, jotka koskevat lasta, on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu. Lasten kohdalla on 4 §:ssä mainittujen asioiden lisäksi kiinnitettävä erityistä huomiota siihen, miten eri toimenpidevaihtoehdot ja ratkaisut parhaiten turvaavat:

- 1) tasapainoisen kehityksen ja hyvinvoinnin;
- 2) mahdollisuuden saada ymmärtämystä sekä iän ja kehitystason mukaisen huolenpidon;
- 3) turvallisen kasvuympäristön ja ruumiillisen sekä henkisen koskemattomuuden;
- 4) itsenäistymisen ja kasvamisen vastuullisuuteen.

sekä laissa sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeudesta (812/2000, sosiaalihuollon asiakaslaki).

Esimerkiksi lain 10 §:ssä säädetään alaikäisen asiakkaan asemasta:

Alaikäisen asiakkaan toivomukset ja mielipide on selvitettävä ja otettava huomioon hänen ikänsä ja kehitystasonsa edellyttämällä tavalla.

Kaikissa julkisen tai yksityisen sosiaalihuollon toimissa, jotka koskevat alaikäistä, on ensisijaisesti otettava huomioon alaikäisen etu.

Jos alaikäisen henkilöä koskevassa yksittäisessä sosiaalihuollon asiassa on perusteltu syy olettaa, että huoltaja ei voi puolueettomasti valvoa lapsen etua, tulee sosiaalihuoltolain 6 §:ssä tarkoitetun toimielimen tehdä holhustoimesta annetun lain 72 §:ssä tarkoitettu hakemus tai 91 §:ssä tarkoitettu ilmoitus edunvalvojan määräämiseksi alaikäiselle, jos se on tärkeää alaikäisen edun turvaamiseksi. Alaikäisen toivomukset ja mielipide asiassa on selvitettävä 1 momentissa tarkoitettulla tavalla.

Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että tehtäessä ratkaisuja ja päätöksiä, on asioita puntaroidessa muistettava lapsen etusija erityiseen suojeluun. Lapsen etu tulee varmistaa erityisesti niissä tilanteissa, kun lapsen ja aikuisen etu on ristiriidassa keskenään. (LSL 4 §; Heinonen. 2016, 250; Hakalehto 2016, 42–43.)

Lapsen etua voidaan arvioida myös niin, että otetaan lähtökohdaksi negatiiviset tunnusmerkit eli arvioidaan sitä mikä ei ainakaan ole lapsen edun mukaista. Tällaisia negatiivisia seikkoja ovat lapsen kannalta mm. rakkauden ja empatian puute, puutteet vuorovaikutuksessa, huolenpidon puute tai sen laiminlyönti, henkinen tai fyysinen kaltoinkohtelu, koulutuksen laiminlyönti muutamia mainitakseni. (Räty 2012, 15–16.) Lapsen edun kokonaisarviota tehtäessä on lastensuojelulain 4 §:n kaikilla kohdilla merkitystä. Lapsen etua on arvioitava niin kotona asuessa kuin sijoituksen aikanakin eri tilanteissa. (HE 252/2006, S.117-118; Hakalehto 2016, 43.) Lapsen edun sisältö voi olla erilainen riippuen siitä onko hän kotona vai asuuko laitos- tai perhehoidossa (Räty 2012, 13). Lapsen edun ja osallisuuden merkitystä tuodaan esille myös hallituksen esityksessä (252/2006). Lapsen edun mukaisesta lopputulemasta ei voi olla kyse, jos päätöstä tehtäessä, mielipiteensä ilmaisemaan kykenevä lapsi, ei ole saanut sitä ilmaista tai sitä ei ole huomioitu. Lapsen edun täytyy olla aktiivisen harkinnan kohteena, jolloin myös dokumentoinnin ja perustelujen tärkeyttä sekä merkitystä korostetaan. Lapsen edun arvioimisen tulisi olla lastensuojelulain mukaan aktiivista, laaja-alaista ja sellaista kokonaisvaltaista toimintaa, jossa lapsi itse on ollut osallistuneena ja osallisena. (HE 252/2006, S.117-118; Hakalehto 2016, 43.)

Lastensuojelulain 4 § lueteltuja asioita ei voida kuitenkaan pitää tyhjentävänä luettelona, kun arvioidaan lapsen etua. Myös oikeudet, jotka lapsen oikeuksien yleissopimuksessa on tunnustettu, on otettava huomioon kaikessa viranomaistoiminnassa, pelkkä edun huomioon ottaminen ei siis riitä. Lapsen edun selvittäminen vaatii siis myös lapsen oikeuksien sopimuksen mukaista tulkintaa eli lapsen oikeuksien kokonaisvaltaista huomioon ottamista. Lasta koskevan ratkaisun on parhaalla mahdollisella tavalla turvattava kaikki niin lapsen oikeuksien sopimuksessa kuin lainsäädännössäkin turvatut oi-

keudet. Lapsen etua arvioidaan suhteessa siihen, miten ratkaisuvaihtoehdot turvaavat lapselle turvallisen kasvuympäristön, tasapainoisen ja monipuolisen kehityksen ja erityisen suojelun. (Hakalehto 2018, 394–395.)

Arvioitaessa lapsen etua huomioon on siis otettava lapsen omat näkemykset, identiteetti, perheen ja ihmissuhteiden säilyttäminen ja ylläpitäminen, lapsen huolenpito, suojeleminen ja turvallisuus, lapsen haavoittuvaisuus ja lapsen oikeudet terveyteen ja koulutukseen. Lapsen etu nähdään lapselle kuuluvana suoraan sovellettavana oikeutena, jonka toteutumista voidaan vaatia ja jonka toteutumisesta tulee huolehtia. Se on perustavanlaatuinen oikeus, sen avulla viranomainen tulkitsee avoimia säännöksiä lastensuojelussa. Lapsen etu on myös menettelysääntö, jolloin arvioitaessa lapsen etua on tuotava esille se, kuinka etu on otettu huomioon ensisijaisena perusteena ratkaisuihin. Tällöin päätöksentekijän velvollisuutena on tuoda esille se, mitkä tekijät ratkaisuun ovat vaikuttaneet ja kuinka lapsen intressejä on punnittu muut asiat huomioon ottaen. Se on olennaista, kun määritellään lapsen etua. Lapsen oikeuksien sopimus, kuten ei muutkaan sopimukset, säädökset tai säännökset anna tyhjentävää vastausta tai ratkaisevaa ohjetta lapsen edun arviointiin. Lapsen edunmukaisuutta arvioitaessa on eri ratkaisuvaihtoehtojen positiivisia ja negatiivisia puolia vertailtava lapsen oikeuksien toteutumisen näkökulmasta. Huomioitava on myös se, aiheutuuko päätöksestä joitain rajoituksia lapsen oikeuksiin ja voidaanko rajoituksia perustella lapsen edun näkökulmasta. (Hakalehto 2016, 45.)

Lapsen etua tulisi arvioida olemassa olevien vaihtoehtojen, toimenpiteiden ja ratkaisujen kautta niin, että parhaiten turvataan kyseiselle lapselle tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi. Punninnassa on huomioitava sellaiset toimenpiteet, jotka parhaiten turvaavat lapsen läheiset ja jatkuvat ihmissuhteet, lapsen kehityksensä tueksi tarvitseman hellyyden ja ymmärryksen sekä iän ja kehitystason mukaisen valvonnan ja huolenpidon. Näiden lisäksi on huomioitava vaihtoehtoisista toimista sellaiset, jotka turvaavat lapselle parhaiten hänen taipumuksiaan ja toivomuksiaan vastaavan koulutuksen, itsenäistymisen ja kasvamisen vastuullisuuteen, kasvuympäristön turvallisuuden ja lapsen ruumiillisen ja henkisen koskemattomuuden. Käytettävissä olevat toimenpiteet ja ratkaisuvaihtoehdot voivat olla myös tasavahvoja joiltain osin. Erityisesti sijaishuollossa olevan lapsen edun arvioimisessa huomioon on otettava myös huostaanottoon johtaneet syyt ja niistä johtuvat lapsen tarpeet. Osallistuminen ja vaikuttaminen omiin asioihinsa sekä kielellisen, kulttuurillisen ja uskonnollisen taustan huomioon ottaminen sekä muut välillisesti lapsen oikeuksien sopimuksessa mainitut lapsen oikeudet tulee huomioida lapsen etua arvioitaessa. Lastensuojelun toimenpiteet sekä ratkaisut toteuttavat itsessään lapsen oikeutta suojeluun ja erityiseen tukeen. (Araneva 2018, 55–56.)

3.2 Lapsen edun määrittely kansainvälisesti

Lapsen edun käsitteen kautta toteutuva arviointi on juurtunut pikkuhiljaa lastensuojelun toimintakulttuuriin. Alkuperäisen termin *best interests of the child* kääntämiseen on liittynyt tulkinnallisesi erilaisia näkemyksiä. Suvianna Hakalehdon (Hakalehto-Wainio 2011, 515) mukaan alkuperäiskielisen termin mukaisesti huomioon tulisi ottaa kaikki lapsen elämässä olevat keskeiset intressit, jotka takaavat parhaiten lapsen hyvinvoinnin ja joiden tulisi myös olla etusijalla päätettäessä lasta koskevista asioista. Arvioinnin tulisi ulottua lastensuojelullisten ja perheoikeudellisten kysymysten lisäksi esimerkiksi päivähoidon, koulun, terveydenhuollon, sosiaalipalvelujen, maahanmuuton, rikosoikeuden jne. kysymyksiin. Suomalaiseen lapsen edun käsitteeseen ei liity samoja merkityksiä. (Hakalehto-Wainio 2013, 33 ref. Heinonen. 251.)

Lapsen edun käsite esiintyi kansainvälisessä oikeudessa ensimmäistä kertaa lapsen oikeuksien julistuksessa vuonna 1959. ”The best interests of the child shall be the paramount consideration” (Hakalehto 2018, 97). Sen on todettu kuvaavan lapsen edun mukaisen ratkaisun harkintaa ja punnintaa paremmin kuin suomen käännös (Lapsen oikeudet.fi). Ennen tätä ja sen jälkeen periaate on esiintynyt monessa eri muodossa useiden eri valtioiden perheoikeudellisessa lainsäädännössä ja on sitä kautta saanut vakiinnutettua asemansa ja tullut tunnetuimmaksi lapsen oikeusasemaa koskevana periaatteena. Lasta ei nähty periaatteen ajalla oikeuksien haltijana, vaan sen tarkoituksena oli korostetusti tuoda esille lapsen hyvinvointiin liittyvien näkökohtien huomioon ottaminen. Periaate ei myöskään saanut tukea ihmisoikeuksista, jolloin ratkaisut, jotka perusteltiin lapsen edulla, voisivat nykypäivinä näyttäytyä jopa ihmisoikeusloukkauksina. (Hakalehto 2018, 97.)

Iso-Britannian, Amerikan, Australian ja Kanadan lastensuojelussa lapsi nähdään yksilönä, joka tarvitsee suojaa vahingolta, jolloin se liittyy läheisemmin lasten oikeuksien yksilöityihin käsitteisiin (Keddell 2017 ref. Spratt 2001). Kun taas suuntaus lasten hyvinvoinnin tukemiseen, tai koko perheen ongelmien ratkaisemiseen, joka on selvempi Skandinavian maissa, edistää perheiden tukemista ennaltaehkäisevästi, kun koko perhe, eikä yksittäinen lapsi ole sosiaalityön keskiössä (Keddell 2017, 326 ref. Connolly 2004; Healy, Darlington & Feeney 2011; Khoo, Hyvönen & Nygren 2002).

Lapsen oikeuksien sopimuksen englanninkielistä versiota ja siinä esiintyvää ilmaisua ”the best interests of the shall be a primary consideration” käytetään yleensä määriteltäessä lapsen edun käsitettä. ”Interest” ja ”etu” eivät ole keskenään täydellisiä synonyymejä ja englanninkielisessä versiossa lapsen intresseistä puhutaan monikossa. (Hakalehto & Toivonen 2016, 313.) Yhdistyneiden kansakun-

tien pakolaisjärjestön UNHCR:n vuonna 2008 määrittelemissä ohjeissa termi lapsen etu, kuvaa laajalti lapsen hyvinvointia. Hyvinvointi määräytyy erilaisista yksilöllisistä olosuhteista, kuten lapsen iästä, kypsydestä, vanhempien läsnäolosta/poissaolosta, lapsen ympäristöstä tai kokemuksista. Lapsen edusta puhuttaessa on tärkeää huomioida myös lasten oikeudet, jotka sisältyvät sekä kansainvälisiin että kansallisiin säädöksiin ja ohjeisiin. (UNHCR 2008, 14–15.)

Edward Kruk, joka työskentelee brittiläisen Kolumbian yliopiston sosiaalityön dosenttina, näkee lapsen edun sisältävän ensisijaisesti lapsen olennaisista tarpeista huolehtimisen, lapsen kehittymisen ja kasvun tukemisen ja omien valmiuksiensa mahdollisimman laajan saavuttamisen. Tarpeet ovat lapsen kasvun ja eheyden kannalta välttämättömiä ravintoaineita tai ehtoja, ja jokaisesta tarpeesta on samanlainen vastuu. (Kruk 2015.) Woodhead (1997) tuo esille myös sen, että lapsen edun ja lapsen tarpeiden välillä on yhteys. Hän uskoo, että lapsen etu sisältää usein erilaisia oletuksia, jotka perustuvat psykologisiin ja sosiaalisiin normatiivisiin kehyksiin, kuten lasten kehitysvaiheisiin tai kiintymysteoriaan. Hän myös toteaa, että näitä oletuksia käytetään retorisisina välineinä, jotka asettavat vaatimuksia tietynlaiselle lapsuudelle ja arvioitaessa aikuisten ja lasten välistä suhdetta. Tämä retoriikka luo tiettyjä tapoja tarkastella sitä mitä kuuluu ns. terveen lapsen käsitteeseen ja se kuvaa näitä näkökohtia ajattomina, universaaleina ja välttämättöminä. Woodhead toteaa myös, että lasten tarpeet on paras nähdä monimutkaisina ja kontekstisidonnaisina sen sijaan että ne olisivat yleisiä ja yksinkertaisia. (Keddell 2017, 328 ref. Woodhead 1997.)

Bernard Dan (2018) sanoo, että toisin kuin kansainvälisissä sopimuksissa, joissa korostetaan lapsen etua, ensisijaisena näkökohtana kaikissa lasta koskevissa toimitissa, bioeettisten periaatteiden mukaan lapsen etu on persoonallinen, yksilöllinen standardi, jota esim. lääkärit tai vanhemmat käyttävät oppaana omien arvojensa mukaisesti harkitessaan lasta koskevaa päätöstä. Vanhempia pidetään lasten etujen parhaana asiantuntijana ja puolustajana, jotka olettavat ammattilaisten antavan heille tietoa ja tukevan heitä siinä. Lisäksi, vaikka eettisten periaatteiden artikulointi perustuu enimmäkseen nykyiseen kokemukseen eettisessä keskustelussa, lapsen etua tarkasteltaessa kiinnitetään usein huomiota odottamattomiin tulevaisuuteen kohdistuviin odotuksiin, toiveisiin ja odotettavissa olevaan riskiin. Lapsen edun käsitteessä tai määrittelyssä voi esiintyä eroavaisuuksia, kun eri sidosryhmät yrittävät ymmärtää sitä. Se voi aiheuttaa ongelmia päätöksenteossa. On selvää, että yksilöillä voi olla mm. hyvin erilaisia arvoja, asioita voidaan tulkita eritavoin ja asioiden ymmärtäminen voi olla erilaista. Ne saattavat johtaa erilaisiin lapsen edun mukaisiin arvioihin. Tällöin avoin keskustelu on ratkaisevassa roolissa. Kaiken kaikkiaan edun huomioiminen eettisessä käytännössä pysyy ensiarvoisen tärkeänä näkökulmana. Se ei kuitenkaan ole ohjeellinen, koska se on monimuotoinen ja suhteellinen.

Tämä näkökulma saattaa olla harhaanjohtava, elleivät kaikki sidosryhmät tunnista, että lapsen etua koskevan päätöksen on perustuttava todisteisiin, harkintaan, vuoropuheluun ja tasapainoon. (Dan 2018, 4.)

3.3 Asiakassuunnitelma

Lastensuojelun asiakkaalle on tehtävä asiakassuunnitelma, joka tehdään yhdessä huoltajien tai muiden lapsen huoltoon ja kasvatukseen keskeisesti osallistuvan tahon kanssa. Lastensuojelun toteuttamisen keskeisenä työvälineenä on asiakassuunnitelma, jonka avulla suunnitellaan, arvioidaan ja seurataan lapsen sekä hänen perheensä tarvitsemia tukitoimia. Se on tärkeä asiakirja myös asiakkaan oikeusturvan kannalta. Se perustelee osallisille yhteiskunnan tarpeen suojella lasta. Asiakassuunnitelma on siten myös tärkeä dokumentti. Asiakassuunnitelma ohjaa siis lastensuojelun työskentelyä ja on dokumentoinnin väline työntekijälle. Asiakassuunnitelmat muodostavat ja tuottavat myös tietoa ja auttavat työntekijää jäsentämään omaa työtään. (LSL 30 §; HE 252/2006, 87; Hämeen-Anttila 2017, 236; Lastensuojelun käsikirja 2016.) Lotta Hämeen-Anttilan (2017, 235) mukaan asiakassuunnitelman tekeminen tulisi nähdä lastensuojelun asiakkaiden ja työntekijän yhdessä tekemänä prosessina, jossa arvioidaan asiakkaan elämäntilannetta etsien ratkaisuja vaikeuksiin tai keinoja elämäntilanteen muuttamiseen. Suunnitelman avulla asiakastyö tulee läpinäkyvämmäksi ja suunnitelman tarkastamisen yhteydessä arvioitujen asetettujen tavoitteiden ja niiden saavuttamisen avulla asiakasprosessista saadaan asiakkuuden etenemistä kuvaavaa tietoa. (Laaksonen et al. 2011, 47.)

Sijaishuollon asiakassuunnitelmaan on kirjattava muun oleellisen tiedon lisäksi sijaishuollon tarkoitus ja tavoitteet. Asiakassuunnitelmissa on kuvattava, miten lapsen ongelmiin pyritään puuttumaan, missä ajassa asetetut tavoitteet ovat saavutettavissa ja mitä erityisiä tehtäviä lapselle valitulla sijaishuolto paikalla on. Asiakassuunnitelmassa tulee olla yksilöllinen kuvaus erityisen tuen ja avun järjestämisestä, esim. niistä terapia-, ja päivähoitopalveluista sekä koulunkäyntiin liittyvästä erityisestä tuesta, joita lapsi tarvitsee. Myös muiden saama, esim. vanhempien tai huoltajien saama tuki ja apu tulisi näkyä. Lapsen ja vanhemman sekä läheisten välinen yhteydenpito ja yhteistoiminnan toteuttaminen ja järjestäminen tulee myös ilmetä asiakassuunnitelmassa kuten myös se, kuinka lapsen edun mukaisella tavalla perheen jälleenyhdistämistavoite huomioidaan. (Räty 2012, 247; LSL 30 § 3 mom.) Lapsikeskeistä lastensuojelutyötä tehdessä huomiota on kiinnitettävä myös lapsen näkökulmaan ja lapsen kanssa työskentelyyn. Lapsen oma käsitys vanhempien käsityksen lisäksi tarvittavan tuen tarpeesta ja sen laajuudesta sekä konkreettisista toteuttamistavoista on tärkeää, jotta vanhemmuutta voidaan tukea tarkoituksen mukaisesti. (Räty 2012, 237.)

Asiakassuunnitelma on tarkistettava tarvittaessa, kuitenkin vähintään kerran vuodessa (LSL 30 § 2 mom). Asiakassuunnitelmassa on ilmentävä ajankohta, jolloin seuraava tarkistus tehdään. Tarkistamisen tulisi olla joustavaa, tällöin on mahdollista määritellä erilaisia tarkistuspisteitä esimerkiksi terapiajakson jälkeen, jolloin perheen ja lapsen tilannetta voidaan arvioida siltä kannalta, onko terapiasta ollut hyötyä tilanteeseen. Erilaisten tarkistuspisteiden avulla arviointia voidaan tehdä suunnitelmallisesti yhteistyössä perheen ja lapsen kanssa sekä arvioida työskentelyä jatkossa ja sitä, kuinka palvelut ja tukitoimet ovat toimineet. Tutkimani asiakassuunnitelmat, joita oli tehty 1-6 kpl lasta kohden oli tarkastettu vähintään kerran vuodessa, suurimmalle osalle tarkistus oli tehty kaksi kertaa vuodessa keväällä ja syksyllä ja parille asiakkaalle kolme kertaa vuodessa. Useamman kerran tehdyt tarkastukset lapsen asiakassuunnitelmaan johtuivat usein siitä, että lapsen tilanteessa oli tapahtunut jokin merkittävä muutos, esimerkiksi lapsi oli lähtenyt opiskelemaan tai lapsen kanssa oli tullut uusia haasteita. Kerran vuodessa tehdyissä asiakassuunnitelmissa kyseessä oli yleensä se, että lapsen tilanne oli vakiintunut, esimerkiksi lapsi oli ollut sijoitettuna jo useamman vuoden ajan ja sijaishuoltopaikasta oli muodostunut lapselle pysyvä koti.

3.4 Dokumentointi

Lainsäädännöllinen vaatimus asiakirjojen kirjoittamisesta on terävöittänyt sosiaalityön dokumentointikäytäntöjä. 2000-luvun alkupuoliskolla asiakirjojen laatiminen on tullut näkyvämmäksi ja tärkeämmäksi osaksi työtä. Dokumentoidun tiedon korostuminen luo kuitenkin tiedon hierarkiaa ja valtakamppailua. Asiakirjoihin päätyvät tiedot omaavat enemmän valtaa kuin puhutut tai ajatellut tiedot. Aino Kääriäisen (2016) mukaan se näkyy asiakkaiden suurentuneena tarpeena lähettää esim. kirjallisia lausuntoja ja kannanottoja työntekijöilleen sekä heidän asioistaan päättävälle taholle. Puheen ja kasvokkain kohtaamisen sijaan lähetetään tekstejä ja vaikutetaan kirjallisesti, jolloin vastavuoroinen kohtaaminen puuttuu. Tämä johtuu Kääriäisen mukaan yksilöä korostavasta lainsäädännöstä, vastuun kasvamisesta yksittäisellä työntekijällä sekä dokumentoinnin ja sen laadun korostuneesta ajattelutavasta, jossa kirjoitetun työn näkyväksi tekevät vasta oikeusprosessit. (Kääriäinen 2016, 196–197.)

Lapsen tai nuoren tarvitsemien lastensuojelutoimenpiteiden järjestämiseen vaikuttavat tiedot sekä toimenpiteiden suunnittelun, toteuttamisen ja seurannan kannalta tarpeelliset tiedot kirjataan lastensuojeluasian vireille tulosta lähtien. Kirjaaminen on oleellista asiakkaan oikeuksien kannalta. (LSL 33 §; Hämeen-Anttila 2017, 236.) Kaikkea ei kuitenkaan voi dokumentoida, joten sosiaalityöntekijän on tehtävä usein nopeitakin päätöksiä siitä mitä ja miten hän kirjoittaa. Asiakasdokumentit ovat jälkiä, jotka kertovat kohtaamisista, keskusteluista ja päätöksistä. Asiakasta koskevat kirjaukset muuttuvat merkityksellisiksi silloin kun niitä käytetään päätösten perusteluna tai toimenpiteiden suunnittelussa.

Tekstistä syntyviä tulkintoja ohjaavat sanat, jotka avaavat lukijalleen merkityksien maailman. (Kääriäinen 2006, 45.)

Saila Huuskonen (2014) on tutkinut väitöskirjassaan Dokumentointi ja tiedon käyttö asiakastietojärjestelmässä lastensuojelun työtehtävissä sitä, kuinka lastensuojelun työntekijät dokumentoivat ja käyttävät asiakkaaseen liittyvää tietoa asiakastietojärjestelmässä osana työtehtäviään. Tutkimuksen mukaan sosiaalityöntekijälle oli haasteellista oleellisen tiedon määrittelemine asiakkaasta, varsinkin kun kyse on ihmisen elämän kokonaisuuden hahmottamisesta. Asiakasprosessin aikana syntynyt tieto on vähitellen ja palasina muodostunutta tietoa, jonka muodostumiseen ja dokumentointiin tarvitaan ammatillista ymmärrystä, joka sosiaalityöntekijällä on. Asiakastietojärjestelmän teknisillä ominaisuuksilla on tärkeä rooli tiedon sujuvan kirjauksen ja sieltä käyttöönnoton helpottamiseksi. Dokumentointi tarvitsee myös mm. aikaa. Dokumentointi nähdään prosessina, jossa kohtaaminen, kirjoittaminen ja lukeminen kuuluvat osaksi sitä. Muistettava on kuitenkin myös kontekstin kerroksellisuus, sillä monet asiat yhteiskunnan, oman kunnan sekä organisaation tasolla antavat leimansa siihen mitä tietoa asiakastietojärjestelmään kirjataan. (Huuskonen 2014.)

Kääriäisen (2016) mukaan on syytä olla huolissaan sosiaalityön perustehtävän; inhimillisen vastavuoroisen kohtaamisen ja siinä syntyvän ihmisyyttä rakentavan kokemuksen merkityksellisyyden katoamisesta, koska dokumentoinnin vaatimukset, yhtenäistymispyrkimykset sekä lainsäädännön tuki ajavat sen ohi. Kääriäinen peräänkuuluttaa sitä, että dokumentoinnin tulisi edelleen säilyä tiedonmuodostusta tukevassa asemassa, joka tarkoittaa sitä, että esiin on myös nostettava korostuneemmin myös sosiaalialan ammattilaisten ja asiakkaiden näkökulmat asiakirjojen laatimisen ja säilyttämisen merkityksistä. (Kääriäinen 2016, 197.)

Dokumentointiosaaminen asiakastyössä vaatii oman vastuun ja oman roolin ymmärtämistä asiakirjojen laatijana. Kyse ei ole niinkään henkilökohtaisesta kirjoittamistaidosta vaan siitä, että ymmärtää asiakaskirjojen merkityksen. Kirjoittamista on joidenkin näkemysten mukaan pidetty liian pitkään henkilökohtaisiin ominaisuuksiin perustuvana, työyhteisössäkin kepeästi ja huolettomasti suhtauduttuna taitona. Tiedot, joita tallennetaan asiakirjoihin ovat merkityksellisiä niin asiakkaan kuin ammatilaisenkin työskentelyn ja päätösten kannalta, jolloin vastuullisesti toimiva työntekijä dokumentoi työn mahdollisimman hyvin. Ammatillisessa tiedonmuodostuksessa asiakkaat on pyrittävä ottamaan huomioon mahdollisimman hyvin, kirjoitettuun tietoon on suhtauduttava vastuullisesti ja ymmärrettävä tiedon merkitys asiakasta koskevassa päätöksenteossa. (Laaksonen et al. 2011, 53.)

Kehittyminen osaavaksi dokumentoijaksi on pitkäjänteinen prosessi. Asiakastyö muuttuu jatkuvasti, joten asiakirjojen kirjoittaminen edellyttää jatkuvaa herkkyyttä sekä keskittymiskykyä. Työkokemuksen karttuessa kyky olennaisten asioiden tavoittamiseen ja asiakirjojen kirjoittamiseen kehittyy ja lisääntyy. Kehittymiseen ja taidon ylläpitämiseen tarvitaan koulutusta, ajantasaisen lainsäädännön seuraamista sekä työyhteisössä aktiivista kiinnostusta työssä syntyviä tekstejä kohtaan. Hyvien asiakasasiakirjojen tuottaminen edellyttää yhteistyötä monien ammattilaisten kanssa. Teksteistä keskusteleminen työntekijöiden ja asiakkaiden kanssa on tärkeää, jotta asiakirjakirjoittamisesta tulee luonteva osa työskentelyä. Dokumentointiosaamisessa ollaan hyvin erilaisissa vaiheissa riippuen työtehtävien erilaisuudesta ja työyksiköistä sosiaalihuollossa. Osaaminen voi kehittyä ja kehittyäkin vähitellen, kukaan ei voi muuttaa työkäytäntöjään kerralla. Tärkeintä on pysähtyä aluksi miettimään, kuinka itse suhtautuu asiakastyön dokumentointiin. (Laaksonen et al. 2011, 53.)

3.4.1 Lapsen näkyminen dokumentoinnissa

Lastensuojelussa lasten näkyminen asiakirjoissa on kiinnostanut ja puhuttanut tutkijoita ja he ovat todenneet, että lapsi ei juurikaan näy heitä koskevissa asiakirjoissa. Lapsen näkemykset eivät suoranaisesti tule esiin vaan ne suodattuvat sosiaalityöntekijöiden kirjauksien ja tulkintojen kautta. Kuva lapsesta tarkentuu huostaanoton lähestyessä, mutta sekin yhteistyötahojen kuvaamana. Lapsen näkyminen tai näkymättömyys voi johtua erilaisista tekijöistä, kuten tutkimusaineistojen keräämisestä eri paikkakunnilta eri aikoina tai tutkijoiden erilaisista tulkinnoista. (Kääriäinen 2006, 45–46.) Kääriäinen (2006) on kuitenkin havainnut omaa lastensuojelun dokumentointi -tutkimusta tehdessään 2003, että lapset näkyvät lastensuojelun asiakirjoissa (Kääriäinen 2016, 45). Lasten puheeksi kirjattua tekstiä on kahdenlaista, suurin osa on sosiaalityöntekijän lapselta kuulemaa ja kirjaamaa tekstiä ja toinen muiden viranomaisten tai sijaisperheiden välittämää lapsen puhetta. Lapset näkyvät puheen lisäksi myös havainnoituina toimijoina ja toiminnan kohteina. (Kääriäinen 2016, 51.)

Suurimmassa osassa tutkimissani sijaishuollon asiakirjoissa lapsen näkemykset eivät suoranaisesti tulleet esiin vaan ne näkyivät sosiaalityöntekijän kirjauksien ja tulkintojen kautta. Joissakin asiakirjoissa sosiaalityöntekijä oli kirjannut lapselta kuulemansa asiakirjoihin. Asiakirjaan oli kirjattu lapsen nimi ja hänen sanomansa esimerkiksi ”*X sanoo, ”ettei aavistustakaan”, mihin hakisi opiskelemaan tai ”X kertoo, että koulussa on kivaa.”*

Samassa asiakirjassa saattoi olla myös muiden viranomaisten, sijaisperheen tai vanhemman tuottamaa tietoa lapsesta, kuten ”*X on sijaisäidin ja äidin kertoman mukaan aurinkoinen, iloinen ja hy-*

väntuulinen” tai ”X on asettunut (sijaishuoltopaikan nimi) asumaan ja osallistunut yhteisiin toimintoihin.” tai ”Lääkäriin mukaan X:n monimuotoinen psyykinen oireilu on kuvautunut trauma-alkuisena, dissosiativisena häiriötilana.”

Lapsi näkyi asiakirjoissa myös havainnoituna toimijana sosiaalityöntekijän kertomana esimerkiksi, *”Tavatessamme X sijaisperheessä, hän esitteli meille innokkaasti lelujaan sekä puhui paljon ja omaaloitteisesti.”*

Kääriäinen (2016) kertoo, että hänen tutkimassaan aineistossa lukumääräisesti eniten on tilanteen seurailua eli lapseen liittyvää havainnointia sekä lasten toiminnan, kokemusten, toiveiden ja tahdon kirjaamista, jolloin ne toimivat sijaishuollon onnistumisen ja tuloksellisuuden arviointeina. (Kääriäinen 2016, 59.) Vaikka tutkimissani asiakassuunnitelmissa lapsi näkyi tietyllä tavalla, lapsen omien kokemusten, toiveiden ja tahdon kirjaaminen oli vähäistä. Se saattoi johtua myös lapsen iästä, mitä nuorempi lapsi, sitä enemmän lapsen elämää kuvattiin sijaisperheen, vanhemman tai muun aikuisen välityksellä, vaikka lasta olisikin tavattu henkilökohtaisesti. Lasta ja lapsen toimintaa havainnoitiin ja kerrottiin sitä kautta, kuinka lapsi voi. Iän karttuessa lapsen oma ”ääni” pääsi enemmän kuuluviin, alla olevissa esimerkkilauseissa lapsi on 15-vuotias ja asiakassuunnitelmaan on kirjattu seuraavasti: *”Nyt X on 9. luokalla ja suunnittelee hakeutuvansa peruskoulun jälkeen lukioon.”* toinen kohta samassa asiakirjassa kuuluu; *”X odottaa jo kovasti koululla järjestettävää itsenäisyyspäivän juhlaa, jonne on tarkoitus sonnustautua juhla-asuun.”* Näistä lauseista voisi päätellä, että lapsi on itse ker-tonut asian. Huomionarvoista asiakassuunnitelmia lukiessani kuitenkin oli se, että vaikka lasta oli tavattu henkilökohtaisesti, välittyi tieto useasti kuitenkin aikuisen kautta asiakirjoihin. Lasta oli kuultu, mutta sitä ei kirjattu näkyviin. Kääriäinen (2016) kysyykin, *”onko lapsesta tehty luonnehdinta ”todellisen lapsen” löytämistä? Tai voiko toisen työntekijän kertoman kirjoittaa lainausmerkkeihin lapsen sanomaksi? Entä kun lasta kuvataan toiminnan kohteena, onko hän silloin aidosti läsnä?* (Kääriäinen 2016, 66.) Se löytyykö lapsi asiakirjoista vai ei riippuu osaksi ainakin siitä millaisilla ”silmälaseilla” sitä yritetään etsiä. Lukiessa ja kirjoittaessa tekstejä luodaan merkityksiä asioille, joihin vaikuttavat muunmuassa yksilölliset ominaisuudet, kokemukset, sosiokulttuurinen tausta, kirjoittamisen tilanne ja siihen vaikuttavat normit. (Kääriäinen 2016, 66 ref. Lemke 1991, 32.) Sama koskee myös lukijaa, joka tekee omat tulkintansa tekstistä (Kääriäinen 2016, 66).

4 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

4.1 Laadullinen tutkimus

Laadullista eli kvalitatiivista tutkimusta pohdittaessa peruskysymykseksi muotoutuu laadullisen tutkimuksen suhde teoriaan ja teoreettiseen. Kysymyksiä siihen liittyen on kaksi; tarvitaanko laadullisessa tutkimuksessa teoriaa ja onko tutkimuksessa edustettuna teoreettinen vai empiirinen analyysi. (Tuomi & Sarajärvi 2018, luku 1.1.) Teorian merkitys on ilmeinen ja laadullisessa tutkimuksessa välttämätön. Sillä tarkoitetaan myös tässä tutkimuksessa teoreettista osuutta, tutkimuksen viitekehystä, vaikka se saattaakin tutkimuksen kokonaisuuden kannalta olla rajoittunutta. Teoria ja viitekehys muodostuvat käsitteistä ja niiden välillä olevista merkityssuhteista. Viitekehyksessä tuodaan esiin tutkimuksen kannalta keskeisiä käsitteitä ja niiden välisiä suhteita. Viitekehys muodostuu tutkimusta ohjaavasta metodologiasta ja siitä mitä tutkittavasta asiasta on jo tiedossa. (Tuomi & Sarajärvi 2018, luku 1.1.1)

Tutkimuksen teoreettisena viitekehysenä toimi lapsen etu, jota lähestyin lainsäädännön sekä lapsen oikeuksiin ja etuun liittyvien sopimusten sekä kirjallisuuden pohjalta. Voisi melkein sanoa, että osa tutkimuksesta on lainopillista, sillä lainoppi tutkii voimassa olevaa oikeutta. Lainoppi selvittää niiden oikeusnormien sisältöä, jotka ovat sillä hetkellä voimassa. (Hirvonen 2011, 21–22.) Lainsäädännön, sopimusten ja kirjallisuuden kautta olen saanut kerättyä teoreettista tietoa lapsen etuun kuuluvista asioista. Olen pyrkinyt myös määrittelemään tutkimukseni kannalta muut keskeiset käsitteet.

Kvalitatiivista ja kvantitatiivista eli määrällistä tutkimusta pidetään useimmiten erillisinä menetelminä, mutta ihmistieteellisissä tutkimuksissa näitä kahta ei voida jakaa niin. Sen sijaan on mahdollista erottaa kaksi tutkimuksen tekemistä tulkitsevaa ideaalimallia; luonnontieteen koeasetelma ja arvoituksen ratkaiseminen. (Alasuutari 2011, 2. luku.) Laadullisessa analyysissä aineistoa tarkastellaan useimmiten kokonaisuutena ja se koostuu kahdesta vaiheesta, havaintojen pelkistämisestä ja arvoituksen ratkaisemisesta, jotka käytännössä kietoutuvat toisiinsa. Havaintojen pelkistämisessä huomio kiinnittyy pelkästään teoreettisen viitekehysten ja kysymyksenasettelunkannalta olennaiseen, kun taas arvoituksen ratkaisemisessa tehdään merkitystulkintaa tutkittavasta ilmiöstä tuotettujen johtolankojen ja käytettävissä olevien vihjeiden pohjalta. (Alasuutari 2011, 2. luku.)

4.2 Tutkimustehtävä ja tutkimuskysymys

Lastensuojelussa lapsilähtöinen työskentely sekä osallisuuden korostuminen on vahvistunut. Lainsäädännön muutosten sekä lasten ja lapsuuden esille ottamisen ponnahduslautana on toiminut ideo-

logisiin, tasa-arvoon ja ihmisoikeuksiin liittyvien perustelujen lisäksi myös lasten puuttuminen tutkimuksesta ja tilastoista. Muutosten myötä lasten asema yhteiskunnassa on tullut näkyvämmäksi. Kuitenkin ongelmat, jotka koskettavat lapsia kietoutuvat usein vanhempien ongelmiin eivätkä erotu tai tule kirjatuiksi lapsen kautta. Lastensuojelun asiakastyössä lapset ovat monesti yksilönä hetkittäin, mutta pääasiallisesti laajemman konseptin kuten vanhempien, perheen tai koulun kautta. (Heinonen, 2016, 246–247; Forsberg et al. 2006, 6–7.)

Tutkimuskysymykseni on:

Kuinka lapsen etu näkyy sijaishuollon asiakassuunnitelmissa?

Lapsen etua on tutkittu, mutta tutkimus on kohdistunut pääosin muuhun kuin asiakassuunnitelmiin. Löysin kuitenkin Kirsi Haapasen 2016 vuonna tehdyn gradun, jossa hän tutki lapsen osallisuutta lastensuojelun avohuollon asiakassuunnitelmissa. Tutkimus on mielenkiintoinen oman tutkimukseni kannalta sikäli, että lapsen osallisuus liittyy olennaisesti myös lapsen etuun ja sen määrittelyyn. Tutkimuksen tuloksena oli se, että kaikki lapset eivät osallistu oman asiakassuunnitelman laadintaan, pääasiassa lapset, jotka osallistuivat, olivat yli 12-vuotiaita ja huolenaiheet koskivat heitä itseään. Erityislastern kohdalla tutkimuksen tulos oli se, etteivät he osallistuneet ja osallisuus jäi huomioimatta, jos huolenaiheet koskivat vanhempien päihteidenkäyttöä.

Esimerkkinä voisi mainita myös Mirja Kajavan 1997 vuoden tutkimuksen pakkohuostaanotoista ja lapsen edusta huostaanotto-prosessissa. Salli Alanko, Irma Marttinen ja Henna Mustonen ovat 2011 tutkineet Lapsen etua yksin tulleiden alaikäisten turvapaikanhakijoiden keskuudessa. Koulumaailmasta on myös tutkimuksia, kuten lapsen etu erityisoppilaan opetuspaikkaratkaisuiissa: oikeudellisia näkökulmia, Niina Mäntylä 2009. Piia Hakunti-Niemelän 2008 tutkimus Lapsen etu huolto- ja tapamisoikeutta koskevassa täytäntöönpanossa käsittelee lapsen edun, mutta myös vanhemman edun näkökulmasta täytäntöönpanoa.

Tutkimusta on tehty paljon ja monesta eri näkökulmasta, joten oma tutkimukseni löytää helposti paikkansa muiden joukossa. Myös tätä tutkimusta olisi voitu tehdä monella tavalla. Lapsen etua olisi voitu tutkia esimerkiksi niin, että tarkastelun alle olisi otettu vain yksi lapsen etuun kuuluva asia, esimerkiksi osallisuus. Halusin kuitenkin omassa tutkimuksessani saada kokonaisvaltaisen kuvan siitä mitä lapsen etu on ja kuinka se näkyy valitsemassani aineistossa. Se, että lapsen etua kokonaisvaltaisesti ei ole aikaisemmin tutkittu sijaishuollon asiakassuunnitelmissa, antaa tutkimukselleni myös lisäarvoa

ja tekee tutkimuksestani myös merkittävän ja tärkeän tiedon tuottajan. Toivon myös, että tutkimukseni herättää kiinnittämään huomiota lapsen etuun ja siihen voisiko lapsen etua tuoda enemmän esille asiakassuunnitelmissa.

4.3 Aineisto, sisällönanalyysi ja teemoittelu

Tutkimusmenetelmänä on siis asiakirja-analyysi, jonka avulla pyrin selvittämään sitä, kuinka lapsen etu asiakassuunnitelmissa näyttäytyy. Aineistona on 1.1.2016-31.12.2017 väliseltä ajalta 23 lastensuojelun sijaishuollon asiakkaan asiakassuunnitelmat, joita on yhteensä 78 kappaletta ja jokaiselle asiakkaalle on tehty 1-6 asiakassuunnitelmaa.

Aineiston analyysimenetelmänä on sisällönanalyysi. Sisällönanalyysi on menettelytapa, jolla dokumentteja voidaan analysoida systemaattisesti ja objektiivisesti. Analyysimenetelmällä pyritään saamaan tiivistetty ja yleisessä muodossa oleva kuvaus tutkittavasta ilmiöstä kadottamatta kuitenkaan sen sisältämää informaatiota. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 103, 108.) Aineistoa tarkastellaan eritellen, yhtäläisyyksiä sekä eroja etsien sekä tiivistäen. Sisällönanalyysi on tekstianalyysia, jossa tarkastellaan jo valmiita tekstiaineistoja. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006).

Sisällönanalyysi voi olla kolmenlainen aineistolähtöinen, teorialähtöinen tai teoriaohjaava. Aineistolähtöisesti tutkimusta tehtäessä keskeisessä asemassa on aineisto, mikä tarkoittaa sitä, että esim. analyysiyksiköt ovat ennalta määräämättömiä ja teoria rakennetaan aineistosta käsin. Silloin voidaan puhua etenemisestä yksittäisistä havainnoista yleisempiin väitteisiin eli induktiivisuudesta. Teorialähtöisestä analyysistä puhutaan silloin kun tutkimuksen aineisto perustuu jo olemassa olevaan malliin tai teoriaan. Analyysia ohjaa valmis malli tai teoria, jota on tarkoituksena testata esim. omassa tutkimuksessa. Teorialähtöisestä analyysistä käytetään myös nimitystä deduktiivinen, joka tarkoittaa yleisestä yksityisyyteen etenevää analyysiä. Näiden kahden välimaastossa nähdään olevan teoriaohjaava/teoriasidonnainen analyysi, jossa analyysi aineistosta ei suoraan perustu teoriaan, mutta yhteyksiä teoriaan on myös havaittavissa. Teoriasta etsitään selityksiä tai vahvistusta aineistosta tehtyjen löytöjen ja niistä tehtyjen tulkintojen tueksi. Tällaista lähestymistapaa aineistoon voidaan kutsua myös abduktiiviseksi päättelyksi. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006; Tuomi & Sarajärvi 2009, 108–118.) Analysoin sijaishuollon asiakassuunnitelmia teorialähtöisesti, sillä tutkimukseni perustuu jo olemassa olevaan teoriaan lapsen edusta.

Aloitin tutkimukseni tutustumalla lapsen oikeuksiin ja etuun liittyvään lainsäädäntöön, sopimukseen ja kirjallisuuteen sekä silmäilin myös jo alustavasti asiakassuunnitelmia ja tein niiden pohjalta taulukon, johon keräsin lapsen etuun keskeisesti liittyvät asiat. Pääotsikon, lapsen etu sijaishuollon asiakassuunnitelmassa, alle muodostui viisi otsikkoa, teemaa, joiden alle keräsin ne asiat, jotka sopivat teorian ja asiakassuunnitelmiin tutustumisen pohjalta niihin. Tarkasteltuani keräämiäni asioita huomasin, että kahden otsikon alle kerääntyi samanlaisia asioita, jolloin yhdistin asiat yhden otsakkeen alle. Tutkimuksen edetessä myös kuuleminen/osallisuus otsikko vaihtui osallisuus otsikoksi, sillä se on lapsen etua tarkasteltaessa keskeinen ja kuuleminen liittyy ennemminkin viralliseen (hallintolaki 434/2003, 34 §:n mukainen) kuulemiseen. Kuulemista sivutaan kuitenkin tutkimuksessa osallisuuden yhteydessä. Tutkimukseni käsittelee myös huostaanoton purkua ja on vahvasti yhteydessä kotiutumiseen, joten lisäsin sen myöhemmin omaksi otsikoksi.

LAPSEN ETU SIAISHUOLLON ASIAKASSUUNNITELMASSA

TURVALLISET JA VAKAAT KASVUOLosuhteet	IKÄTASOISEN KEHITYKSEN JA KASVUN TURVAAMINEN	YHTEYDENPITO	KUULEMINEN/OSALLISUUS	VANHEMPIEN TUKEMINEN	
PERUSHOIDON TURVAAMINEN	PERUSHOIDON TURVAAMINEN	VANHEMMAT, SISARUKSET	LAPSI PAIKALLA	HYVINVOINNIN TUKEMINEN	KOTIUTUMINEN Tilanteen oltava vakaa VAHVASTI TUETTU:
RAKKAUS	RAKKAUS	MUUT LÄHEISET	LAPSI EI PAIKALLA	VANHEMMUUDEN TUKEMINEN	
RAJAT	RAJAT	KAVERIT	OSALLISUUS VS. OSALLISTUMINEN	JAKSAMISEN TUKEMINEN	
- PERUSTURVALLISUUS - SÄÄNNÖLLISYYS - TASAPAINOISUUS - PSYYKKINEN HYVINVOINTI - PÄIHTEETTÖMYYS	 <ul style="list-style-type: none"> - SÄÄNNÖLLINEN, SUJUVA ARKI - VUOROVAIKUTUS-TAITOJEN OPETTELU - SOSIAALISTEN TAITOJEN KEHITTÄMINEN - KOULUNKÄYNNIN TURVAAMINEN JA TUKEMINEN - HARRASTUKSET - KAVERIT - ITSENÄISTYMINEN - JATKO-OPINNOT 	MITEN: - VALVOTUSTI - TUETUSTI - PUHELIMITSE - KIRJEITSE MISSÄ: - KOTONA - SIIAISPERHEESSÄ - MUMMOLASSA - JOSSAIN MUUSSA PAIKASSA	LAPSI SANOO... LAPSI TOIVOO... LAPSI KERTOO... - AIKUISTEN KAUTTA NÄKYVÄ, OLETUS?	-ERILAISET TERAPIAT -MT-PALVELUT PÄIHDEPALVELU TALOUDELLINEN TUKI PERHETYÖ PERHENEUVOLA TUKIPERHE	VOIMAVARAT HYVÄT, LAPSEN EDUN HUOMIOIMINEN, MIELIPIDE, TOIVEET ESIM. KOULUPAIKKA, SUUNNITELMAT YMS.
ERILAISET TUKITOIMET ESIM. TERAPIA, LÄÄKITYS	ERILAISET TUKITOIMET ESIM. TERAPIA, LÄÄKITYS	RAJOITTAMINEN , JOS EI LAPSEN EDUN MUKAISTA Jos lapsi ei halua, pitkä aika	-IKÄ VAIKUTTA	VELVOITTAVUUS PALVELUIHIN SITOUTUMINEN	

YHTEISTYÖSSÄ VANHEMPIEN, SIIAISPERHEEN JA SOSIAALITYÖN KANSSA

Aloitin aineiston analyysin lukemalla kaikki asiakassuunnitelmat kahdesti läpi. Tämän jälkeen aloin etsiä niistä alaotsikoissa esiintyviä asioita, ja sijoittamaan niitä yläotsikoiden alle. Kirjoittamisen edetessä palasin aineistoon sekä teoriaan yhä uudelleen ja uudelleen löytääkseni kaiken sen oleellisen tiedon, jonka voisin liittää lapsen etuun kuuluvien otsakkeiden alle. Näin sain muodostettua kokonaisvaltaisen kuvan lapsen edusta.

Teemoittelu on analysointitapa, jossa teemoja muodostetaan yleensä aineistolähtöisesti etsimällä tekstistä esimerkiksi vastauksia yhdistäviä tai erottavia seikkoja. Se voi myös olla teorialähtöistä esimerkiksi jonkin viitekehyksen tai teorian mukaisesti ohjautuvaa. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006.) Tutkimuksessani teoreettisena viitekehyksenä toimi lapsen etu, joka ohjasi etsimään aineistosta siihen liittyviä asioita. Aineistosta löytämäni asiat sopivat aikaisemmin tekemäni taulukon ja siinä esiintyvien otsikoiden alle. Teemojen käsittelyn yhteydessä esitetään yleensä näytteitä tekstistä eli sitaatteja. Niiden tarkoituksena on havainnollistaa ja antaa todisteita lukijalle siitä, että tutkijalla on ollut jokin aineisto, johon analyysi pohjautuu ja että aineisto on antanut tietoa juuri niiden teemojen muodostamiseen. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006.) Tutkimuksessani olen jokaisen teeman yhteydessä käyttänyt sitaatteja aineistosta, sillä olen halunnut havainnollistaa aineistoni sisältöä ja tuoda esille niiden kuulumisen juuri kyseisen teeman alle.

4.5 Tutkimuksen eettisyys

Tutkimus tulee suorittaa hyvän tieteellisen käytännön edellyttämällä tavalla, jotta tutkimus voi olla eettisesti hyväksyttävää ja luotettavaa ja tulokset uskottavia (TENK 2012, 6). Tutkimuseettiset ongelmat jakaantuvat usein kahteen eri luokkaan; tutkimuksen tiedonhankintaan ja tutkittavien suojaan liittyvät kysymykset (Mengele-tapaukset) sekä tutkijan vastuuseen tulosten sovelluksista (Manhattan-tapaukset). Tutkimusprosessissa joutuu koko ajan itse tutkijana pohtimaan minne tutkimustaan kuljettaa, esimerkiksi eettiset kysymykset ja tutkijan oma asema ovat erittäin tärkeitä pohtimisen aiheita. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006; Tuomi & Sarajärvi 2009, 130–131.)

Tutkielmani toteuttamiseen tarvittavat asiakassuunnitelmat sisältävät mm. tietoja sosiaalihuollon asiakkaasta ja ovat näin ollen salassa pidettäviä asiakirjoja (Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 812/2000, 14 §). Tieteellistä tutkimusta varten viranomaisen voi, jollei lailla toisin säädetä, antaa yksittäistapauksessa luvan tietojen saamiseen salassa pidettävästä asiakirjastaan, jos on ilmeistä, ettei tiedon antaminen loukkaa niitä etuja, joiden suojaksi salassapitovelvollisuus on säädetty. Lupaa harkittaessa on huolehdittava siitä, että tieteellisen tutkimuksen vapaus turvataan. (Laki viranomaisen toiminnan julkisuudesta 621/1999, 28 §.) Jotta sain tutkimukseeni tarvittavat asiakassuunnitelmat, minun oli haettava tutkimuslupa. Tutkimusluvan saamisen edellytyksenä oli hakemus sekä tutkimussuunnitelma. Asiakassuunnitelmien sisältämän tiedon arkaluontoisuuden vuoksi niitä on käsiteltävä erittäin varovasti. Luottamuksellisuus ja anonymiteetti ovat keskeisessä asemassa, ja niihin on kiinnitettävä tutkimuksen jokaisessa vaiheessa erityistä huomiota. Tutkimuksessani huomio kiinnittyikin ennen kaikkea asiakassuunnitelmien asiasisältöön, joten en näe uhkaa henkilötietojen

vaarantumiselle. Asiakassuunnitelmien tekstiä lainatessa olen anonymiteetin säilyttääkseni merkanut lapsen nimen kohdalle X ja vanhemman tai sijaishuoltopaikan nimen kohdalla Y:n jos sellainen on mainittu. Jos tekstissä on ollut jokin kaupunki tai muu alue, olen merkinnyt sen tekstissä lainausmerkein ja kirjoittanut lainausmerkkien sisälle paikkakunta sanan. Jos tekstissä mainitaan esim. päiväkodin nimi olen kirjoittanut sen niin, että sana nimi on lainausmerkkien sisällä. Päivämäärät ja kellonajat on myös merkitty x.llä.

Pohdintaa aiheutti aluksi myös se, pitääkö asiakassuunnitelma-aineiston alkuperä kertoa eli mistä kunnasta tai organisaatiosta olen sen saanut. Vastauksena oli, että nykypäivänä sitä ei tarvitse kertoa. Tieto helpotti itseäni, sillä anonymiteetti myös siltä osin oli edellytyksenä myöskin tutkimusluvan haulle ja saamiselle. Pohdin myös omaa asemaani tutkijana, koska työskentelen lastensuojelussa ja aihe on tuttu. Tutkijan tulisi tarkastella tutkittavaa asiaa objektiivisesti, ulkoapäin, puolueettoman sivustakatsojan silmillä (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006 ref. Eskola & Suoranta 1998, 17). Mietin sitä, kuinka oma asemani lastensuojelun työntekijänä vaikuttaa tutkimukseen, vaikeuttaako vai helpottaako se tutkimusta jotenkin. Ainakin se antaa tietynlaista esiymmärrystä tutkittavaan asiaan. Valitsin myös tutkimukseni aineistoksi sellaiset asiakirjat, joiden kirjoittamiseen en ole itse osallistunut, joten pystyn tarkastelemaan asiaa ulkoapäin.

Tutkimusprosessissa on kolme eettistä näkökulmaa, jotka on otettava huomioon. Tutkimusaihe tulee olla perusteltu, tämä on tärkeää erityisesti silloin kun aihe on arka tai tutkittavat haavoittuvassa asemassa. Tutkimusaiheeni lapsen edun näkymisestä asiakassuunnitelmassa on tärkeä, koska lapsen etu on keskeinen lähtökohta lastensuojelussa ja asiakassuunnitelma on lastensuojelun keskeinen työväline. Toinen pohdinnan aiheinen asia on tutkimusmenetelmän valinta eli se saadaanko tavoiteltava tieto sillä aineistonkeruumenetelmällä mitä on aiottu käyttää. Oman tutkimukseni aineistona ovat valmiit asiakirjat, jotka ovat saatavissa tutkimusluvan myöntämisen jälkeen. Kolmas eettinen näkökulma liittyy analysointiin ja raportointiin. Tutkijan velvollisuutena on raportoida tutkimuksen tulokset rehellisesti ja tarkasti suojellen samalla tutkittavia. (Saaranen-Kauppinen-Puusniekka ref. Kylmä, Pietilä & Vehviläinen-Julkunen 2002, 70-73.) Tutkimuksessa on tuotava esiin, kuinka analyysiprosessi on edennyt ja kuinka tutkimustulokset on saatu. Tutkimusprosessista tulee siis tehdä mahdollisimman avoin, jolloin eettisten kysymysten huomioimisen arvioiminen on myös mahdollista. (Saaranen-Kauppinen-Puusniekka 2006.)

5 LAPSEN ETU SIJAISHUOLLON ASIAKASSUUNNITELMASSA

Lapsella on oikeus turvalliseen kasvuympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä erityiseen suojeluun. Lasten vanhempien tai muiden huoltajien on ensisijaisesti otettava vastuu lapsen hyvinvoinnista sekä turvattava se sekä lapsen tasapainoinen kehitys lapsen huollosta ja tapaamisoi-
keudesta annetun lain (361/1983) säännösten mukaan. Perheen kanssa työskentelevien viranomaisten on tuettava heitä ja tarvittaessa annettava tarpeellista tukea ja ohjattava lastensuojelun piiriin, jonka tehtävänä on tukea ja antaa perheelle sen tarvitsemia tukitoimia ja palveluja. Viime kädessä lapsi voidaan myös sijoittaa kodin ulkopuolelle lapsen hoidon ja huollon turvaamiseksi. (LSL 1 §, 2 §.)

Jo sijaishuoltoapaikan valinnassa tule kiinnittää huomiota siihen, kuinka yhteydenpito turvataan. Sijaishuoltoapaikan etäisyys ei saa muodostua esteeksi yhteydenpidolle, vaan sosiaalihuollosta vastaavan ja sijaishuoltoapaikan on tuettava ja edistettävä lapsen ja läheisten välistä yhteydenpitoa, sosiaalihuollon myös taloudellisesti. Tällöin pyritään pitämään lapsi mahdollisimman lähellä kasvuympäristöään, jotta yhteydenpito sekä mahdollista perheen jälleenyhdistämistä voidaan edistää ja vähentää lapsen koulutukselle, kulttuuriselle ja sosiaaliselle elämälle aiheutuvaa haittaa. (Räty 2012, 425–426, 428; Hakalehto & Toivonen 2016, 175–176; HE 252/2006 vp., 179–180.)

Lapsen oikeuksien komitean tulkintaohjeen mukaan lapsen edun toteutuminen edellyttää kaikkien lapsen oikeuksien huomioimista ja jos kaikkia oikeuksia ei voida samanaikaisesti ja täysin toteuttaa on niiden välille löydettävä oikeudenmukainen ja sellainen tasapaino, joka on perusteltavissa. Muiden asiaan osallisten oikeudet ja intressit on otettava myös huomioon, koska kyseessä on perhe-elämän suojaan olennaisesti vaikuttava asian harkinta. Se tarkoittaa sitä, ettei lapsen vanhempien tai muiden läheisten oikeuksia rajoiteta enempää kuin on asian kannalta tarpeen. Harkinnan eri intressien välillä on oltava avointa, näkyvää ja perusteltua. Lapsen erityinen ihmisoikeus, lapsen oikeus suojeluun, painaa enemmän kuin yhteydenpito-oikeus tai vanhemman perhe-elämän suoja, jolloin ne syrjäytyvät niiltä osin, kun ei pystytä turvaamaan tai ne vaarantavat LSL 62 § 1 momentissa esille tuodut asiat. (Hakalehto & Toivonen 2016, 181–182.)

Sijaishuollon asiakassuunnitelmiin kirjataan lapsen taustatiedot, nykytilanne, sijaishuollon tarkoitus ja tavoitteet sekä keinot ja resurssit niihin pääsemiseksi sekä yhteydenpito. Asiakassuunnitelman avulla saadaan kokonaisvaltainen kuva lapsen tilanteesta sekä määritellään tavoitteet sekä keinot tavoitteisiin pääsemiseksi. Vanhemmille, joiden lapsi on huostaanotettu, on laadittava erillinen asiakassuunnitelma, jollei sen laatimista pidetä tarpeettomana (Räty 2012, 247; LSL 30 § 4 mom.).

Sijaishuollon asiakassuunnitelmia lukiessani poimin niistä sellaisia asioita, jotka mielestäni kuuluivat siihen mitä lapsen edulla, aikaisemmin kirjoittamani perusteella, tarkoitetaan. Tein taulukon, jossa on neljä otsikkoa ja keräsin otsikoiden alle asioita, joiden uskoin kuuluvan niiden alle. Otsikot olivat turvalliset ja vakaat kasvuolosuhteet, iänmukainen kasvun ja kehityksen turvaaminen, yhteydenpito, osallisuus ja vanhempien tukeminen. Niin sanotuksi sivuotsikoksi tuli kotiutumisen ja huostaanoton purku, joka on sijaishuollossakin tavoitteena, jos kaikki asiat menevät hyvin.

5.1 Turvalliset ja vakaat kasvuolosuhteet, iänmukainen kehitys ja kasvu

5.1.1 Lainsäädännöllinen perusta

”Sopimusvaltiot tunnustavat, että jokaisella lapsella on synnynnäinen oikeus elämään, ja takaavat lapselle henkiinjäämisen ja kehittymisen edellytykset mahdollisimman täysimääräisesti” (LOS 6). Oikeus kehitykseen mainitaan myös useassa muussa sopimuskohdassa, joissa on kysymys lapsen kehitykseen liittyvistä ulottuvuuksista (fyysiset, psyykkiset, henkiset, moraaliset, sosiaaliset, kulttuuriset, hengelliset ja persoonaan liittyvät). Lapsen oikeuksien sopimuksen 24 artikla turvaa lapsen oikeuden terveyteen, sairaanhoitoon ja kuntoutukseen ja 27 artikla oikeuden sosiaaliturvaan. Artiklat 28 ja 29 koskevat lapsen oikeutta saada persoonallisuuttaan ja lahjojaan sekä henkisiä ja ruumiillisia valmiuksiaan vastaavaa koulutusta. Lapsen kehitykseen keskeisesti liittyy myös oikeus lepoon ja vapaa-aikaan, leikkiin ja virkistymiseen sekä kulttuurielämään ja taiteisiin osallistuminen (LOS 31). Leikki katsotaan perustavanlaatuisiksi lapsen kaikelle kehitykselle ja lepo ja vapaa-aika on tärkeää niin fyysisen kuin psyykkisenkin terveyden turvaamiseksi. (Hakalehto 2018, 42–43.) Lastensuojelun toimenpiteiden tarkoituksena on ensisijaisesti edistää lapsen suotuisaa kasvuja kehitystä (LSL 4,1§). Se on suoraan kytköksissä lastensuojelulain 1§:ään, jossa säädetään lain tarkoituksesta suojata lapsen oikeus tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä turvalliseen kasvuympäristöön. Lastensuojelulain tarjoamat toimenpiteet ja palvelut ovat julkisen vallan tarjoamaa tukea, joiden avulla pyritään turvaamaan lapsen kehittymisen mahdollisuudet täysimääräisesti. (Araneva 2018, 49.)

Lapsen oikeuksien sopimuksen 19 artikla suojaa lasta vanhempien tai muun hoidossa ollessaan kaikilta väkivallan muodoilta. Sopimuksen 33 artikla velvoittaa valtion suojelemaan lapsia huumeidenkäytöltä ja 34 artikla kaikilta seksuaalisen riiston ja hyväksikäytön muodoilta. Lapsen kidutus, julma ja epäinhimillinen, halventava kohtelu ja rankaiseminen kielletään 37 artiklassa. Lapsen oikeuksien komitea on myös antanut yleiskommentteja (7, 8, 9, 13, 15 ja 17), koskien lasten kehitystä. (Hakalehto 2018, 44.) Lastensuojelulain tarkoituksena on suojella lasta kasvuolosuhteiden tai oman käyttäytymisen vuoksi aiheutuneilta vaaroilta. Lastensuojelutoimien tarve voi johtua huoltajien omilla

toimilla tai laiminlyönnillä aikaan saadulla tilanteella, jossa lapsen kehitys tai terveys uhkaa vakavasti vaarantua. Esimerkiksi vanhempien päihteidenkäyttö, mielenterveysongelmat ja väkivaltaisuus voivat olla sellaisia tilanteita. Lapsen oma käytös voi olla sellaista, että se vaarantaa vakavasti hänen kehitystään ja terveyttään. Esimerkiksi lapsen päihteiden käyttö tai rikollisuus voivat olla syynä puuttua tilanteeseen. Vaarantaminen, tarkoittaa oikeudellisesti konkreettista vaaraa eli tilaa, jossa vallitsevien seikkojen perusteella on todennäköisyys suojatun oikeushyvä loukkaukseen. Vaarantumisen riskin tulee olla ilmeinen. Lailla suojellaan oikeushyvää ja tässä tilanteessa se on lapsen terveys ja kehitys. Terveys kattaa sekä fyysisen että psyykkisen terveyden. Kehitykseen kuuluu sosiaalinen, tunne-elämä ja älyllinen kehitys. Lapsen terveyteen ja kehitykseen vaikuttavia asioita arvioidaan tutkimustiedon avulla. Lapsen tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi tulee turvata yksilöllisesti ja toiveiden mukaisesti. (Aer 2012, 39, 41, 53.) Lapsen ollessa sijaishuollossa tarkoituksena on siis varmistaa turvallinen ja vakaa ympäristö, jossa lapsi kehittyy ja kasvaa ikänsä mukaisesti. Kodin ulkopuolelle sijoitetuilla lapsilla on lähtökohtaisesti menneisyyteen liittyvää taakkaa, jolloin he ovat erityisen haavoittuvassa asemassa ja alttiita erilaisille ongelmille ja häiriöille (Kestilä ym. 2012, 15 ref. Aer 2012, 256). Sijaishuollon aikana lapsella on oikeus saada huostaanottopäätöksessä ilmenevien tarpeittensa mukaista hoitoa ja huolenpitoa (Räty 2012, 311).

Lapsen huolenpidon puutteet voivat ilmetä monin eri tavoin, esimerkiksi lapsen vanhempien puutteellisenä kasvatustaidona tai päihde-, ja mielenterveysongelmina, lapsen perushoidon tai tarpeellisen terveydenhuollon laiminlyöntinä sekä kaltoin kohteluna kuten pahoinpitelynä tai seksuaalisena hyväksikäyttönä. Myös vanhempien rikollinen elämäntyyli, ristiriidat vanhempien välillä, lapsen syyllistäminen tai muu menettely, joka loukkaa lapsen ihmisarvoa voi olla peruste huostaanottoon. (Räty 2012, 312–313.) Kasvuolosuhteet eivät sinänsä ole peruste lastensuojelutoimille, vaan olosuhteista johtuvien seurauksien aiheuttamat vaarat terveydelle ja kehitykselle. Vaikutuksia arvioidaan tapauskohtaisesti lapsen omien voimavarojen ja tarpeiden näkökulmasta käsin, samalla huomioiden vanhempien kyvykkyys ja halu lapsen tarpeiden huolehtimiseen. Kasvuolosuhteissa on usein kyse monesta samansuuntaisesta tekijästä, yksi tekijä ei välttämättä täytä lastensuojelun tarvetta. Vaikka kasvuolosuhteet eivät sinällään vaarantaisi lapsen kasvua ja kehitystä huostaanotolla voidaan turvata lapsen olosuhteiden vakaus ja estää äkilliset ja suunnittelemattomat muutokset niissä. (Aer 2012, 43.)

Tutkimissani asiakassuunnitelmissa huostaanoton perusteina olivat mm. vanhempien päihteidenkäyttö ja perheväkivalta, mielenterveysongelmat, kasvuympäristön turvattomuus, vanhempien vakava kuolemaan johtava sairaus, vanhemman ylisuojeleva käytös ja kasvatustapa, puutteellinen huolenpito, sitoutumattomuus ja vastuuttomuus vanhemmuuteen. Yhdessä asiakassuunnitelmassa huostaanoton perustetta ei ollut mainittu, mikä saattoi johtua siitä, että tutkimani suunnitelmat olivat vain

kahdelta vuodelta ja lapsen asiakkuus oli alkanut jo useita vuosia aiemmin. Suurimmaksi osaksi huostaanottojen perusteina olivat vanhempien päihteidenkäyttöön ja mielenterveysongelmiin liittyvät syyt.

Lapsen omasta käyttäytymisestä johtuva huostaanotto voi toteutua, jos lapsi vaarantaa vakavasti omaa terveyttään tai kehitystään. Käyttäytymisen tai menettelyn tulee näyttäytyä konkreettisesti. Vaarantumisen tulee olla myös vakavaa, joten mikä tahansa lapsen moitittava menettely tai käyttäytyminen ei ole perusteena huostaanotolle. Lapsen päihteiden käyttö, rikollisuus, harvoin kuitenkaan yksittäinen rikollinen teko, tai esimerkiksi itsensä myyminen voivat olla perusteena huostaanotolle. Koulunkäynnin laiminlyönti voi olla yksi tekijä muiden joukossa huostaanottopäätöksessä, mutta se ei yksinään edellytä huostaanottoa. Taustalla voi olla puutteet lapsen huolenpidossa tai kasvuolosuhteissa olevat puutteet. Kouluhaluttomuuteen voi olla useita syitä ja ne olisi ratkaistava ensisijaisesti opetustoimen keinoilla. (Räty 2012, 315–316; Aer 2012, 45–46.) Itsetuhoisuus ja siihen liittyvät mielenterveyden ongelmat ja niiden hoito kuuluvat terveydenhuollon viranomaisten vastuulle (Räty 2012, 315). Yhdessä asiakassuunnitelmassa huostaanoton perusteena oli lapsen oma päihteidenkäyttö.

Kasvuolosuhteiden arvioinnissa tärkeinä pidetään kolmea asiaa: perushoitoa, johon kuuluvat riittävä lepo, puhtaus, ulkoilu, lapsen riittävä ja säännöllinen ruoan saanti sekä säännöllinen vuorokausirytmii. Toinen tärkeä arviointiperuste on lapsen ja vanhemman välinen suhde, jonka tulee olla vastavuoroista. Kasvatuksen ei tule olla liian ankaraa muttei liian välinpitämätöntäkään ja lasta tulee ohjata ja valvoa eikä heitä saisi jättää yksin. Vapaa-ajan käyttö tulee olla vanhemman tiedossa eikä päihteiden käyttöä tule sallia. Kolmanneksi kasvuympäristön tulee olla turvallinen. Turvallista kasvuympäristöä ei takaa vanhempien epäsäännöllinen eikä myöskään ristiriitainen perhe-elämä. (Aer, 2012, 24.)

Puutteet lapsen huolenpidossa tai kasvuolosuhteissa on ilmevä konkreettisella tasolla huostaanottopäätöksessä tai hallinto-oikeudelle tehtävästä hakemuksesta. Asiakirjoissa on tuotava ilmi mitkä ovat ne puutteet ja millä tavoin ne vaarantavat tai uhkaavat lapsen terveyttä ja kehitystä. Tärkeää on tuoda esille lapsen käyttäytyminen ja mahdollinen oirehdinta ja arvioida voisiko se perustua tai johtua kasvuolosuhteiden tai huolenpidon puutteista. Kirjattaessa perusteita on aina oltava varma siitä, että ne ovat todenmukaisia. Perusteeksi on aina oltava faktamateriaalia ja hankittava sellaista selvitystä, joka perustuu todellisiin havaintoihin tai materiaaliin, joka on myös jälkikäteen näytettävissä toteen. Esimerkiksi lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö ei voi olla perusteena, jos asiantuntija ei ole sitä tutkinut ja todennut. (Räty 2012, 315.)

5.1.2 Empiirinen kuvaus

Sijaishuollon asiakassuunnitelmia tutkiessani kirjausten kautta välittyi tärkeänä lapsen perushoidon turvaaminen, rakkaus ja rajat, jotka kuuluvat lapsen tasapainoiseen kehitykseen ja hyvinvointiin. Asiakassuunnitelmiin oli kirjattu välillä hyvinkin tarkasti lapsen arkea sijaishuollossa. Sijaishuollon aikaisen lapsen arjen, hoidon ja kasvatuksen tulee noudattaa lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain (361/1983) mukaisia säännöksiä lapsen oikeudesta saada hyvää huoltoa. Lapsen perushoittoon sisältyy ravitsemuksesta, vaatetuksesta, hygieniasta ja levosta sekä muusta arkielämän tarpeista huolehtiminen. Arjen pitäminen säännöllisenä on myös keskeistä, jotta lapsi itse oppii ottamaan vastuuta omasta arjestaan. (THL 2019.) Lapsi tarvitsee sellaisen kasvatuksen, jossa hän saa osakseen ymmärtämystä, turvaa ja hellyyttä, mutta myös sellaisen, jossa hänelle asetetaan rajoja ja häntä valvotaan (Aer 2012, 41; THL 2019).

Asiakassuunnitelmissa lapsen tilannetta sijaisperheessä kuvattiin erilaisten otsakkeiden alla. Aluksi kerrottiin lapsen taustaa, jonka jälkeen siirryttiin nykytilanteen kuvaukseen, kuten lapsen arkeen, kasvuun ja kehitykseen, päivähoitoon, koulunkäyntiin, terveyteen, harrastuksiin, kavereihin, vanhempien tai muiden läheisten kanssa olevaan yhteydenpitoon, vuorovaikutukseen, itsenäistymiseen, jatko-opintoihin liittyviin asioihin sekä huolenaiheisiin niin lapsen kuin vanhempienkin kohdalla. Tarkoitus ja tavoitteet osioissa esitettiin tiivistetysti esim. mikä tarkoitus jollain asialla lapsen kohdalla on tai mitä tavoitteita lapsen kohdalla on. Keinot ja resurssit otsakkeen alla oli lueteltuna ne asiat, kuinka mm. tavoitteet voidaan saavuttaa. Alla on asiakassuunnitelmista poimittuja esimerkkejä.

Arjen kuvaamisesta;

”X asettunut mukavasti sijaishuoltoyksikön toimintatapoihin, X on sosiaalinen ja tulee toimeen nuorten ja aikuisten kanssa; ei ole kuitenkaan kovin innostunut ryhmätoiminnasta. X on pidetty kaveriporukassa niin kotona kuin yksikössäkään. X:n velvollisuuksiin kuuluu oman huoneen kunnossa pitäminen ja vaatehuolto ohjattuna..”

”X on reipas kolmosluokkalainen. X on kysellyt omasta äidistään sen jälkeen, kun hänelle kerrottu hänen alkuperäisestä perheestään. X menee nukkumaan klo 21 mennessä, monesti menee itse nukkumaan, kun alkaa siltä tuntua. X tarvitsee paljon unta ja on aamuisin hidas heräämään.”

”X osaa itse pukeutua; kaikki sujuu, nauhojen solmimista pitää vielä opetella. Perunankuorimisessa on vielä harjoittelemista. X:n taidot ovat ikätasoisia ja hän osaa toimia ryhmässä.”

”X osallistuu kotitöihin ja oman huoneen siivoamiseen, joskus tyhjentää astianpesukonetta. X saa nukuttua hyvin, menee nukkumaan iltaisin klo 19.30 aikaan ja herää usein aamulla itsenäisesti tai lopulta ”nimi” herättämänä.”

” X:llä on kova halu ja into oppia uutta. X syö ikätasonsa mukaan normaalisti ja juo tavallisesta lasista. X osaa laittaa itse astiat pesukoneeseen ruokailtuaan ja laittaa pientä välipalaa. ”

Päivähoidosta ja koulusta;

” X:llä on ollut elokuusta alkaen päiväkotipaikka ”nimi”, pienten ryhmässä. Päiväkodissa ei ole ollut ongelmia kotilomien jälkeen.”

” X kävi esikoulun (paikkakunta)Y:n työn vuoksi. Hän siirtyy (paikkakunta) kouluun 1.luokalle. Tutustumiskerralla X näytti solahtavan hyvin ekaluokan porukkaan. Koulupäivän jälkeen X siirtyy ilta-päiväkerhoon.”

Terveydestä;

”Flunssaa ja vatsatautia X:llä on ollut ja hampaiden tulo on ollut jonkin verran hankalaa. Muutoin ei terveysongelmia.”

”X:llä on ADHD, lääkitystä ei ole. Temperamenttia X:llä on myös; sano kirosanoja, paiskoo ovia. X käy viikoittain terapiassa (nimi)perhe- ja mielenterveysneuvolassa, terapia jatkuu kesälle 2016 saakka.”

Harrastuksista ja vapaa-ajanviettotavoista;

”X fanittaa kovasti (nimi) bändiä. On piirtänyt poikien kuvia ja fanituksen myötä löytänyt ystäviä ulkomaita myöten.”

”X on taitava laskettelija, myös murtomaahiihto sujuu hyvin. Myös pyöräily ja uinti kesällä kiinnostavat.”

”X hyötyisi todennäköisesti jostain mielekkästä vapaa-ajan toiminnasta, mutta toistaiseksi ei ole löytynyt harrastusta, josta X innostuisi.”

Yhteydenpidosta;

” Yhteistyö äidin ja perhekodin välillä toimii hyvin. Puhelinyhteydenpitoa vähän, mutta äiti on vierailut (sijaishuoltopaikan nimi) ja tavannut X:ää (nimi)-veljen luona.”

”Sijaisperheestä (nimi) on kuljettanut lapset äidin luo tapaamisiin. (Nimi) ei halua sitoutua kuljettamisiin ja isovanhemmat voivat kuljettaa satunnaisesti.”

”Mummon luona lapset käyvät myös, mummo ja sijaisperhe sopivat asiasta keskenään.”

”Vanhemmat ovat soittaneet soittoajalla X:lle alkuvuonna kahden viikon välein, mutta X oli tullut puhelimeen vain yhden kerran tammikuussa.”

Itsenäistymisestä ja jatko-opinnoista;

”X on syksyllä täysi-ikäinen. X on siirtynyt (nimi) itsenäistymisasuntoon ja harjoittelee kesän ja alkusyksyn ajan itsenäistä asumista.”

”Nyt X on 9. luokalla ja suunnittelee hakeutuvansa peruskoulun jälkeen lukioon.”

Huolenaiheista;

”X:n psyykinen vointi ja ahdistus lisääntyvät tiettyinä aikoina, edellisestä elämästä asiat nousevat herkästi mieleen.”

”Suurin huolenaihe on ollut X:n päihteidenkäyttö.”

”X:llä on ollut haasteita niin kotona kuin koulussakin. X:llä on ollut paljon koulupoissaoloja.”

Asiakassuunnitelmissa kirjatut lapsen taustatiedot sekä kuvaukset lapsen arjen sujumisesta ja siihen liittyvistä haasteista sijaishuollossa ovat tärkeässä roolissa, kun arvioidaan mm. huostaanoton tarpeellisuutta ja sen jatkamista. Kirjausten kautta saadaan kokonaiskuva lapsen sen hetkisestä tilanteesta ja esimerkiksi tuen tarpeesta. Kirjausten avulla nähdään myös vanhempien ja esimerkiksi eri hoitotahojen yhteistyön laatu ja merkitys.

5.2 Yhteydenpito

5.2.1 Lainsäädännöllinen perusta

Lapsella on oikeus ylläpitää henkilökohtaisia suhteita ja suoria yhteyksiä molempiin vanhempansa ja niitä on kunnioitettava (LOS 9.3 artikla). Velvoite koskee tilanteita, olipa lapsi sijoitettuna toisen vanhempansa luokse, perhepiiriin tai vaihtoehtoiseen hoitoon. Edellytyksenä yhteydenpidolle on se, että se on lapsen edun mukaista. Yhteydenpidon tarkoituksena on turvata lapsen oikeus tuntea vanhempansa myös niissä tilanteissa, joissa lapsen edun mukaista ei ole olla vanhempien hoidettavana

(LOS 7.1 artikla). Yhteydenpito-oikeuden säilyminen on tärkeää myös lapsen hyvinvoinnin kannalta. Yhteydenpidolla on suuri merkitys myös perheen jälleenyhdistämisen tavoitteen kannalta. Perheen jälleenyhdistymisen todennäköisyys on pienempi, jos yhteydenpitoa ei ylläpidetä ensimmäisten sijaishuoltokuukausien aikana. (Araneva 2018, 43–44; Hakalehto 2018, 417.)

Lapselle on sijaishuollossa turvattava jo olemassa olevat ja kehityksen kannalta tärkeät, jatkuvat ja turvalliset ihmissuhteet (LSL 54 §). Turvallisuus-sana tarkoittaa myös sitä, että yhteydenpito-oikeuden toteuttamisessa on huomioitava myös lapsen oikeus erityiseen suojeluun. Kodin ulkopuolelle sijoittaminen ei tarkoita vanhempien sivuuttamista. Yhteydenpito lapseen on myös yksi vanhemmille tai muille lapsen huollosta vastaaville sekä läheisille EIOS 8 artiklan perhe-elämän suojaan ja siihen kiinnittyvä oikeus. (Hakalehto & Toivonen 2016, 175, 180; Törrönen et al. 2016, 257.) Yhteydenpidon tarkoituksena on siis varmistaa lapsen ja vanhemman suhteen säilyminen ja kehittäminen, hoidon sekä perheyhteyden katkeamattomuus ja säilyttää mahdollisuus perheen jälleenyhdistämiseen (Hakalehto & Toivonen 2016, 178).

Arja Ahonen (2013, 4) on lisensiaatintutkimuksessaan lapsen edun argumentaatio sijaishuollossa, tutkinut myös läheissuhteita ja yhteydenpidon merkitystä. Ahonen on avannut asiaa lainsäädännön ja muiden tutkimusten kautta. Hänen mukaansa vastuu yhteydenpidon toteutumisesta eli se keihin lapsi pitää yhteyttä, yhteydenpidon suunnitelmasta ja perusteluista käytännön tasolla on viimekädessä lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä. Sijoitetun lapsen osalta sosiaalityöntekijällä on myös valta päättää siitä mikä on hyvä ihmissuhde. Vallankäyttö tekee ratkaisuprosessista ja perusteluista merkityksellisen, kun on kyse yhteydenpitoon liittyvistä kysymyksistä. Sijoitetulle lapselle yhteydenpito on psyykkisen, sosiaalisen ja identiteetin kehityksen mutta myös sijoituksen onnistumisen kannalta merkityksellistä.

Lainsäädännön avulla halutaan tuoda esille se, että lapsen elämässä olevat läheiset ovat tärkeitä ja heillä on merkitystä ja se on arvo sinänsä, kuten myös turvallisuus. Ahonen tuo omassa tutkimuksessaan esille Yesilovan (2009) tutkimuksen, jossa perhe on nähty luonnolliseksi yhteiskunnan perusyksiköksi, jonka välttämättömyys avautuu lapsen kautta. Perheeseen liittyvät suhteet nostetaan esille erotuksena muista lapsen läheisistä suhteista. Sijoitetun lapsen suhteita ei tulisi nähdä pelkästään vanhempien kautta, kuten Bardy 1989, 18, johon Ahonen tutkimuksessaan viittaa asian näkee, vaan korostuneena ovat myös suhteet, jotka ovat lapsen kehityksen ja kasvun kannalta tärkeitä, jatkuvia ja turvallisia. Lapsen suotuisaa kehitystä voivat tukea monenlaiset ja lapselle tärkeät suhteet. (Ahonen 2013, 9–10.)

Lapsen suhde tärkeisiin ihmisiin kuten vanhempansa ei kuitenkaan aina ole suotuisa ja turvallinen lapsen kehityksen kannalta, jolloin syntyy jännite lapsen erityisen suojelun ja esim. vanhemman perhe-elämän suojan välille. Tällöin vanhemman tai muun läheisen henkilön perhe-elämän suojaan perustuva vaatimus yhteydenpidosta ei voi toteutua täysimääräisesti tai ollenkaan, jos se vaarantaa lapsen edun ja oikeuden erityiseen suojeluun. Lastensuojelulaissa suojatut lapsen oikeushyvät, kuten henki, terveys, kehitys ja turvallisuus eivät saa missään olosuhteissa olla uhattuina. Yhteydenpito saattaa myös vaarantaa sijaishuollon tarkoituksen toteutumisen, vaikeuttaa huolenpitotehtävän toteuttamista sijaishuoltopaikassa tai se voi aiheuttaa vaaraa myös muun henkilön suojatuille oikeushyville. Lapsella on myös oikeus kieltäytyä tapaamasta vanhempansa tai muuta hänen elämässään olevaa henkilöä. (Araneva 2016, 181.)

Lapsen ja hänelle läheisten yhteydenpitoa voidaan rajata, jos yhteydenpidosta ei ole voitu sopia asiakassuunnitelmassa tai muutoin vanhempien tai muiden läheisten kanssa ja yhteydenpidon rajoittamista on pidettävä lapsen edun kannalta välttämättömänä. Viranhaltijan velvollisuus on pyrkiä varmistamaan siitä, että yhteydenpidosta tehty sopimus vastaa asianosaisten mielipiteitä ja se voidaan hyväksyä. Asiakassuunnitelmaan olisi hyvä saada kirjattua selvitys siitä, kuinka hyväksynnät on varmistettu ja saatu. Asiakassuunnitelmaan voisi pyytää myös asianosallisten allekirjoitukset, vaikka lainsäädäntö ei sitä vaadikaan. (LSL 62 §; Rätty 2012, 468, 470.) Asianosallisten allekirjoituksilla voitaisiin todentaa se, että he ovat hyväksyneet sopimuksen. Rädyn (2012, 470) mukaan, sillä voi olla myös vastakkaisia vaikutuksia, mikä vaikeuttaisi asiakassuunnitelmien tekemistä. Se mitä vaikutukset voisivat olla Rätty ei kerro.

5.2.2 Empiirinen kuvaus

Sijaishuollon asiakassuunnitelmissa yhteydenpito lapsen, vanhempien ja läheisten välillä näkyi korostetusti. Yhteydenpito oli useimmiten omana otsikkonaan ja sen alle oli kirjattu mm. kotilomat ja se kuinka usein tavataan, miten tavataan, missä tavataan ja kuinka muutoin pidetään yhteyttä.

Sijaishuollon asiakassuunnitelmissa lapsen yhteydenpito vanhempiin, huoltajiin tai muihin läheisiin oli kirjattu tapahtuvan yleisimmin puhelimitse tai kirjeitse. Joissain suunnitelmissa päivät ja ajat milloin soitetaan, oli sovittu. Tapaamiskerroista ja kotilomista oli myös sovittu joissakin suunnitelmissa hyvinkin tarkasti. Koska tutkimani asiakassuunnitelmat olivat kahden vuoden ajalta, saman lapsen kohdalla asiakassuunnitelmia oli parhaimmillaan tehty kuusi, jolloin yhteydenpidossa ja sen sisällössä saattoi tulla muutoksia, jos lapsen tai hänelle läheisten ihmisten elämässä tapahtui muutoksia. Alla esitetty joitain esimerkkejä.

*” Yhteydenpitoa vanhempiin ja läheisiin tuetaan. X voi pitää yhteyttä läheisiin puhelimitse. Sijais-
huoltoaikassa voivat vierailta sovitus vanhemmat, sisarukset ja muut läheiset ihmiset. Kotilomista
sovitaan nyt niin, että X on vuorotellen äidin ja isän luona sekä viettää viikonlopun sijaishuoltopai-
kassa. Isän luona kotilomat sovitaan niin, että joka toinen loma sattuisi yhtä aikaa siskon kanssa ja
joka toinen on ainoastaan X:n viikonloppu. Äidin kanssa lomaviikonloput sovitaan tarkemmin sijais-
huoltoaikasta käsin, mutta ne ovat kolmen viikon välein, mikäli se äidille sopii. Jouluna X haluaisi
olla sekä äidillä sekä isällä. Jos äidille sopii, on X aaton äidillä ja joulupäivänä menee isälle. Tapa-
nina X palaa sijaishuoltoajaksi. Loma viikonlopuissa noudatetaan X:n omaa toivetta eikä X:n ole
pakko mennä lomaviikonlopulle, jos hän näin haluaa.”*

Yllä olevan yhteydenpito esimerkin taustalla oli se, että vanhemmat olivat eronneet ja lapsi asui isän kanssa. Lapsella oli psyykkistä oireilua niin kotona kuin koulussakin, ja hän oli ollut myös psykiatri-
sella osastolla vähän aikaa hoidossa. Lapsi oli ollut aikaisemminkin sijoitettuna ja palannut kotiin.
Tilanne näytti jossain vaiheessa jo paremmalle, mutta lapsen psyykinen vointi huononi niin, että
lapsi jouduttiin sijoittamaan kiireellisesti. Lapsella oli läheisemmät välit isäänsä, mutta hän kävi myös
äidin luona, äidin jaksamisen mukaan, sisaruksia lapsi tapasi myös. Lapsi kieltäytyi välillä menemästä
vanhempiansa luokse, joten lapsella oli mahdollisuus myös olla menemättä kotilomille. Lapsen toi-
veet yhteydenpidosta on tärkeää ottaa huomioon. Yhteydenpitoa voidaan rajoittaa 12 vuotta täyttä-
neen lapsen vastustaessa sitä. Tätä nuoremman lapsen kohdalla rajoitusta voidaan käyttää, jos kat-
sotaan, että lapsi on niin kehittynyt, että hänen tahtonsa voidaan huomioida. (Hakalehto 2018. 419.)

Toisessa esimerkissä yhteydenpidosta ja tapaamisista oli sovittu seuraavasti.

*” Joululomalla X ja X viettävät jouluaaton sijaisperheessä ja menevät äidin luo joulupäivänä. X:n ja
X:n syntymäpäiväviikonloppuna he ovat äidin luona xx.x.-x.x.xxxx välisen ajan. Muutoin kotilomat
kolmen viikon välein. Sijaisperhe ja äiti voivat sopia lomat keskenään. Äiti voi soittaa sijaisperhe-
eseen tiistaina, perjantaina ja sunnuntaina klo xx.xx aikaan. Mummon luona lapset käyvät myös;
mummo ja sijaisperhe sopivat asiasta keskenään.”*

Yllä oleva esimerkki on asiakassuunnitelmasta, jossa lasten huostaanoton perusteena oli äidin päih-
teiden käyttö sekä itsetuhoisuus. Äidin psyykinen kunto oli ollut heikko jo pidemmän aikaa. Tar-
kasteltaessa asiakassuunnitelmia kahden vuoden ajalta tapaamisia muokattiin äidin jaksamisen mu-
kaan. Lapset kävivät säännöllisesti myös mummon luona. Soittoajat pysyivät samana koko kahden
vuoden ajan. Lapselle säännöllinen ja joskus tarkastikin rajattu yhteydenpito vanhempiin edesauttaa
jo olemassa olevan arjen pysymistä vakaana.

”X alkaa olemaan nyt enemmän kotona. Joulun X viettää kotona. Sijaisperheessä X on torstaista sunnuntaille joka toinen viikonloppu. Rytmi lähtee niin, että X on xx-xx.xx välisen ajan sijaisperheessä. Uuden vuoden X on sijaisperheessä. Pienistä muutoksista voi sopia yhteistyössä. Helmikuun alussa lapsi voidaan muuttaa virallisesti asumaan (nimi) luo.”

Yllä olevassa katkelmassa on tultu tilanteeseen, jossa lapsi on pikkuhiljaa kotiutumassa ja kotona oloa lisätään pikkuhiljaa niin, että lapsi palaa asumaan kotiinsa. Sijaisperhe kuitenkin jatkaa tukiperheenä ja huostaanotto pysyy voimassa puoli vuotta kotiin tulon jälkeen ja purkautuu sen jälkeen, jos kaikki sujuu hyvin. Sijaishuoltoa järjestettäessä keskeisenä tavoitteena on perheen jälleenyhdistäminen. Viranomainen kuitenkin harkitsee, jatketaanko huostaanottoa lapsen etuun perustuen, vaikka lastensuojelulain mukaisia edellytyksiä ei enää ole. Jos huostassa pidon lopettaminen on selkeästi lapsen edun vastaista, sitä jatketaan. Huostaanoton aikana edellytyksiä huostaanoton purkuun arvioidaan asiakassuunnitelmassa, mm. sitä millaisilla tukitoimilla ja palveluilla jälleenyhdistämispäämäärää voidaan edistää. (Räty 2012, 397.)

”X-siskon kanssa X pitää yhteyttä puhelimitse. Tapaavat hyvin harvoin. Veljeen X:llä ei ole mitään yhteyttä. X on nähnyt veljen televisiossa, mikä on aiheuttanut ahdistusta.”

Esimerkissä yhteydenpito on hyvin vähäistä sisaruksiin, mutta myös vanhempiin. Lapsi on huostaanotettu kotona olleen päihteidenkäytön ja väkivaltatilanteiden sekä hyväksikäytön vuoksi. Lapsi on hyvin traumatisoitunut eikä halua pitää yhteyttä. Siskon kanssa lapsi kuitenkin vaihtaa kuulumisia, mutta veljeen ei halua pitää mitään yhteyttä. Asiakassuunnitelmaan on kirjattu, että lapsi saa halutesaan tavata sisartaan ja tämän perhettä. Lapsi saa soittaa myös vanhemmilleen, mutta sijaisperheen vanhemmat varmistavat ensin vanhempien kunnon. Tapaamiset vanhempien kanssa, jos sellaiset toteutuvat ovat valvottuja ja alkavat suunnitellusti ja rauhallisesti.

Yhteydenpidon määrästä ei ole olemassa missään laeissakaan minkäänlaista ”tulkintasuositusta”. Toteutettaessa ja edistettäessä yhteydenpitoa on riittävän yhteydenpidon määrä arvioitava yksilökohtaisesti lapsen sen hetkisen elämäntilanteen mukaan. Iälläkään ei sen suhteen ole merkitystä. Lapsen edun mukaista on useimmiten se, että tapaamiset ja yhteydenpito toteutetaan riittävän laajasti, varsinkin silloin kun lapsi sitä itse haluaa eikä niistä koidu lapselle vaaraa tai haittaa. (Räty 2012, 428.)

5.2.3 Yhteydenpidon rajoittamisen lainsäädännöllinen perusta

Lastensuojelulain 11 luvussa säädetään rajoituksista sijaishuollossa. Lain 62 § ja 63 § koskevat yhteydenpidon rajoittamista, joka on mahdollista niin perhe- kuin laitoshoidossakin. Kaikki muut

säännökset (64 §–74 §) koskevat vain laitoshoidtoa. Yhteydenpidon rajoittamisen yleisistä edellytyksistä säädetään 62 a §:ssä. Lain kohta on uusi ja sen on tarkoitus tulla voimaan 1.1.2020. Sen mukaan rajoituksia saadaan käyttää vain, jos

- 1) rajoitus on lapsen edun mukainen sekä oikeassa suhteessa lapsen ikään ja kehitystasoon nähden;*
- 2) rajoitus on lapsen hoidon ja huolenpidon tai sijaishuoltoon johtaneen päätöksen tarkoituksen toteuttamisen kannalta perusteltu ja tarkoitukseen sopiva;*
- 3) rajoituksen käyttäminen on välttämätöntä lapsen oman taikka muiden henkilöiden terveyden vakavan vaarantumisen vuoksi, ruumiillisen koskemattomuuden turvaamiseksi taikka merkittävän omaisuusvahingon ehkäisemiseksi;*
- 4) rajoitus on oikeassa suhteessa suojeltavaan etuun nähden;*
- 5) lapsen mielipide rajoituksesta on selvitetty 20 §:n mukaisesti, ellei se ole ilmeisen mahdotonta; ja*
- 6) muut, lievemmat keinot eivät ole tilanteeseen soveltuvia.*

Sen estämättä, mitä 1 momentin 3 kohdassa säädetään, yhteydenpitoa voidaan rajoittaa, jos lapsi vastustaa yhteydenpitoa.

Rajoitus on toteutettava turvallisesti lapsen ihmisarvoa kunnioittaen, hänen yksilöllinen tilanteensa, ikänsä, sukupuolensa ja kulttuuri- ja uskonnollinen taustansa huomioiden. Rajoituksen aikana on huolehdittava lapsen yksilöllisistä tarpeista ja perustarpeista. Rajoitus ei saa sisältää alistamista, kurittamista eikä muulla tavoin loukkaavaa kohtelua. Rajoituksen käyttö on lopetettava heti, kun rajoittaminen ei enää ole välttämätöntä. Rajoitusta ei saa käyttää rangaistuksena eikä sen käytöllä saa aiheuttaa lapselle vahinkoa tai haittaa.

Hallituksen esityksen 237/2018 mukaan lainmuutoksella tarkoituksena on selkiyttää yleisesti hyväksytyyn tavanomaisen kasvatuksen ja perusoikeuksiin kajoavien rajoitusten rajaa. Tarkoituksena on myös vahvistaa sijoitettujen lasten oikeutta huolenpitoon, rajojen asettamiseen sekä kunnioittavaan kohteluun. Samalla tarkennettaisiin mm. suhteellisuus- ja välttämättömyysvaatimusta, jotka ovat rajoitusten käytön yleisiä edellytyksiä. Tarkoituksena on myös parantaa sijoitetun lapsen ja hänen huoltajansa oikeusturvaa ja valvontaa. (HE 237/2018, 1.)

Lastensuojelussa yhteydenpidon rajoittamisen tulee olla poikkeuksellista, sillä siihen liittyy uhka lapsen ja vanhemman välisen suhteen katkeamisesta. Yhteydenpidon rajoittamisen syitä voivat olla esimerkiksi vanhempien alkoholinkäyttö tai väkivaltainen käyttäytyminen. Lapsen oikeus juurtua uuteen kasvuympäristöön samalla kuitenkin oma historiansa säilyttäen on otettava huomioon yhteydenpitoa rajoitettaessa. Yhteydenpito ei saa myöskään kohtuuttomasti vaikeuttaa sijaishuoltopaikan hoi-

totehtävää. (Hakalehto 2018, 418–419.) Jos yhteydenpidosta ei päästä yksimielisyyteen asiakassuunnitelmassa tai muutoin ja LSL 62 §:n yhteydenpidon rajoittamissäännöksissä olevat edellytykset täyttyvät yhteydenpidosta tehdään LSL 63 § mukainen rajoittamispäätös. (Aer 2012, 117–118; Hakalehto & Toivonen 2016, 180–181.)

Yhteydenpidon rajoittaminen lapsen vanhempiin ja muihin läheisiin on mahdollista lapsen suojelemiseksi eli jos yhteydenpidon todettaisiin vaarantavan sijaishuollon tarkoituksen toteuttamista ja rajoittaminen olisi välttämätöntä lapsen hoidon ja kasvatuksen kannalta. Toisena perusteena rajoittamiselle on yhteydenpidosta aiheutuva vaara lapsen hengelle, terveydelle kehitykselle tai turvallisuudelle. Kolmanneksi yhteydenpidon rajoittamista voidaan käyttää, jos se on välttämätöntä lapsen vanhempien, perheessä olevien muiden lasten, perhekodissa tai laitoksessa olevien lasten tai henkilöstön turvallisuuden vuoksi. Rajoittamista voidaan käyttää myös silloin, jos 12 vuotta täyttänyt lapsi vastustaa yhteydenpitoa. Rajoittaminen on mahdollista myös silloin kun alle 12-vuotias on niin kehittynyt, että hänen tahtonsa voidaan ottaa huomioon. (Hakalehto 2018, 419; Rätty 2012, 469.)

Rajoitustoimenpiteiden tarkoituksena on siis varmistaa sijaishuollon tarkoituksen toteutuminen sekä lapsen tai toisen henkilön turvallisuuden suojaaminen. Lastensuojelulain 11 luvussa mainitut rajoitustoimenpiteet ovat ainoita, joita voidaan käyttää. Rajoitustoimenpiteet puuttuvat voimakkaasti lasten perusoikeuksiin (liikkumisvapaus, yksityisyyden suoja, koskemattomuus, perhe-elämänsuoja), joten on tärkeää, ettei lastensuojelutoiminnassa käytetä perus- ja ihmisoikeuksia loukkaavia käytäntöjä eikä lapsen oikeuksia rajoiteta ilman laissa mainittuja syitä. (Hakalehto 2018, 420.) Rajoitustoimenpiteitä käytettäessä on aina arvioitava lapsen tilanteen mukaisen perusoikeuksien rajoituksen laajuus. Tilanteessa voidaan käyttää vain lievintä mahdollista toimenpidettä. Rajoitustoimenpiteestä on tehtävä valituskelpoinen päätös, josta voi valittaa hallinto-oikeuteen. (Hakalehto 2018, 423.)

Eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen ratkaisussa AOA 2833/4/13 oli kyse lasten ja kantelijan välisen yhteydenpidon rajoittamisesta ilman, että asiasta oli tehty valituskelpoista päätöstä. Lasten yhteydenpitoa kantelijaan oli rajoitettu perhesijoituksen alkuvaiheessa, sillä perusteella että lapselle jäisi aikaa asettua, rauhoittua ja tutustua uuteen perheeseen. Kun tilanne myöhemmin vakiintuisi yhteydenpitoa lisättäisiin. Apulaisoikeusasiamiehen mukaan käytäntö ns. rauhoittumisajasta oli lainvastainen. Lastensuojelulaki ei tunne sellaista siirtymä- tai rauhoittumisaikaa, jolloin lapsen tapaamisia tai muuta yhteydenpitoa voitaisiin rajata niin kauan kuin lapsen tilanne vakiintuisi sijaishuollossa. Lapsen yhteydenpitoa rajoitettaessa sille tulee aina olla lainmukaiset perusteet, joiden taustalla vaikuttavat lapsen yksilölliset olosuhteet ja lapsen etu. Ne voivat oikeuttaa myös sijoituksen alussa olevien tapaamisten ja muun yhteydenpidon rajoittamiseen. (Hakalehto 2018, 423; AOA 2833/4/13.)

Rajoitustoimenpiteitä, yhteydenpidon rajoittaminen pois lukien voidaan käyttää vain laitoshuollossa olevaan huostaanotettuun lapseen. Perhehoidossa vain yhteydenpidon rajoittaminen on sallittua ja sekin vain silloin kun lapsi on sijoitettu perhehoitoon huostaanotto-, tai kiireellisen sijoituksen päätöksellä tai hallinto-oikeuden väliaikaismääräyksellä. Perhehoidossa olevan lapsen rajoittamispäätöksen tekee sosiaalihuollon johtava viranhaltija tai hänen määräämänsä viranhaltija. Avohuollon sijoituksessa olevaan lapseen ei saa kohdistaa mitään rajoitustoimenpiteitä. (Hakalehto 2018, 420–421.) Rajoitustoimenpiteiden ja tavallisten kasvatustoimenpiteiden välinen ero voi laitoshoidossa olevan lapsen kohdalla aiheuttaa myös haasteita, sillä päivittäiseen kasvatukseen kuuluu myös rajojen asettaminen, kuten kotikasvatuksessakin. Kyseessä on tällöin yleisesti kotioloissa käytettävät toimet, joilla ei puututa merkittävästi lapsen perusoikeuksiin. Esimerkkinä tällaisista toimista voi mainita kotiintulo-, ja nukkuma-ajat, puhelimen käyttö ruokailun aikana tai yöllä. Seuraamustoimenpiteet, jotka liittyvät kotikasvatukseen pyrkivät tukemaan lapsen kasvua ja kehitystä, kun taas lastensuojelullisilla rajoitustoimenpiteillä pyrkimyksenä on huolehtia sijaishuollon järjestämisestä lapsen tarpeiden mukaan tai suojata toista henkilöä tai lasta itseään. Kotikasvatusta ei siten voida käyttää rajoitustoimenpiteinä laitoksissa. (Hakalehto 2018, 424.)

5.2.4 Empiirinen kuvaus

Yhdessä tutkimassani asiakassuunnitelmassa yhteydenpidosta oli sovittu niin, että vanhempien luona olevat yön yli kestävät tapaamiset oli lopetettu ja tilalle järjestetty valvotut tapaamiset, joihin vanhemmat eivät suostuneet. Vanhemmilla oli myös määritelty vuoden alusta soittoaika kahden viikon välein, mutta lapsi oli tullut puhelimeen vain yhden kerran. Vanhemmat olivat soittaneet lapselle viimeisen kerran huhtikuussa, jonka jälkeen puhelut olivat loppuneet. Lapselle puhelimeen meno oli ollut vaikeaa vanhempia kohtaan tulevan ikävän vuoksi sekä siksi, koska äiti oli puhunut sijaisperheestä asiattomasti lapselle. Sen jälkeen sovittiin, että lapsi soittaa halutessaan vanhemmilleen sijaisvanhempien ollessa tukena niin, että he varmistavat ja kuulostelevat ensin soittaessaan, onko lapsen soveliasta jutella vanhempien kanssa. Jos vanhemmat käyttäytyvät asiattomasti sijaisvanhemmat päättävät puhelun ja lapsi voi soittaa toisena päivänä. Jos lapsi tai vanhemmat toivoisivat tapaamisia, ne järjestettäisiin valvottuina ja aloitettaisiin suunnitellusti ja rauhallisesti, koska lapsi ei ollut tavannut vanhempiaan pitkään aikaan. Valvottujen tapaamisten kautta pyrittiin turvaamaan sijaishuollon tarkoituksen toteuttamista, koska vanhemman psyykkiset ongelmat vaaransivat sijaishuollon toteuttamista.

Ylläolevassa asiakassuunnitelmassa yhteydenpidosta syntyi erimielisyyttä, jolloin asiasta on tehtävä lastensuojelulain 63 §:n mukainen valituskelpoinen päätös. Asiakassuunnitelman yhteydessä ei kuitenkaan mainittu, että sitä olisi tehty. Rajanveto ei ole aina selvä sen suhteen, onko kyse yhteydenpidon rajoittamisesta vai tavanomaisesta lapsen hoidon ja huolenpidon vaatimista tapaamisjärjestelyistä. Rädyn (2012) mukaan asiakassuunnitelmaan olisi perusteltua sisällyttää selvitys siitä, kuinka hyväksyntä on varmistettu ja saatu. Asiakassuunnitelmaan voi pyytää myös asiaan osallisten allekirjoitukset, vaikka lainsäädäntö ei sitä edellytäkään. (Räty 2012, 470–473.) Asiakassuunnitelmaan olisi hyvä myös kirjata se, että asiasta on tehty valituskelpoinen päätös, jotta asia ei jäisi tulkinnanvaraiseksi.

Tapaamiset voivat toteutua valvotusti tai tuetusti silloin, jos lapsen ja vanhempien välisiin tapaamisiin liittyy lapseen kohdistuvaa jonkinlaista uhkaa tai huolta, esim. edellisessä esimerkissä sijaishuollon toteuttamisen vaaransivat vanhemman psyykkiset ongelmat, jolloin tapaamiset toteutettaisiin valvotuina. Valvotuissa tapaamisissa valvojalla on koko tapaamisen ajan näkö- ja kuuloyhteys niin lapseen kuin vanhempaankin. Tuetuissa tapaamisissa valvoja on tapaamisen ajan käytettävissä, vaikkei ihan vieressä olisikaan. (SHL 27 §). Valvotut tapaamiset voidaan toteuttaa vanhempien välisellä sopimuksella, jonka sosiaalihuolto on vahvistanut tai tuomioistuimen päätöksellä. Tapaaminen voi tapahtua kotona, mummolassa tai muussa sopivassa paikassa. (THL, Lastensuojelun käsikirja 2019.)

Sijaishuollon asiakassuunnitelmissa, jos tapaamisia oli jollain lailla rajattu, olivat ne valvottuja. Tuettuja tapaamisia ei ollut yhtään. Suurimmassa osassa tapaamiset toteutuivat kuitenkin normaalisti. Lapset viettivät säännöllisiä kotilomia sekä vierailivat sukulaisten, läheisten ja ystävien luona. Vanhemmat tapasivat lapsia myös sijaishuoltopaikassa. Joissain asiakassuunnitelmissa yhteydenpidon puuttuminen myös kirjattiin esim. *X:llä ei ole veljeen mitään yhteyttä*. Yhden lapsen asiakassuunnitelmissa lapsi (asiakassuunnitelmat tehty lapsen ollessa 7-vuotias ja 8-vuotias) vastusti itse vanhemman tapaamista. Tapaamiset olivat olleet tauolla lapsen vastustuksen ja äidin elämäntilanteen vuoksi. Lapsi oli ollut syntymästään asti sijaishuollossa, koska lapsen äidillä ei ollut mahdollisuutta vastata lapsen perustarpeiden täyttämistä ja turvallisuudesta. Äidille kuitenkin tarjottiin mahdollisuutta lapsen tapaamiseen niin, että sijaisvanhemmat käyttäisivät lasta äidin luona ja olisivat paikalla koko tapaamisen ajan. Perusteluna oli se, että tapaamisista oli pitkä aika ja lapsi itse on ollut haluton tapamaan äitiään, joten ei olisi lapsen edun mukaista viedä lasta vastentahtoisesti useita päiviä kestäviin tapaamisiin.

Tapaamisten onnistumisen edellytyksenä saattoi myös olla vanhemman asianmukainen käyttäytyminen, kuten alla olevassa katkelmassa käy ilmi.

”Äiti huolehtii siitä, että kotona on turvallista ja rauhallista lasten ollessa siellä. Päähteen ympäristö on edellytys tapaamisten jatkumiselle.”

Myös vanhemman elämässä tapahtuneella muutoksella oli vaikutusta tapaamisiin.

”Isän elämäntilanteen ollessa parempi on isä alkanut pitää enemmän yhteyttä lapsiinsa.”

Jos vanhemman elämäntilanne parani, vaikutti se positiivisesti myös vanhemman haluun pitää lapsiin enemmän yhteyttä. Tällöin tapaamisia ja muuta yhteydenpitoa lisättiin ja tuettiin.

Huostaanoton tarkoittamisen toteuttamisesta johtuu se, ettei yhteydenpito lapsen ja läheisten ihmisten välillä voi koskaan olla täysin rajoittamatonta. Lapsen etu menee perheen jälleenyhdistäminen ja läheisten tapaamisten edelle. Jos yhteydenpito näyttää vaarantavan sitä, viranomaisen tehtävä on löytää tasapaino lapsen ja vanhempien edun välillä. Tilannetta tulee tarkastella aika ajoin, jotta voidaan arvioida se, onko tullut muutosta ja voidaanko yhteydenpitoa laajentaa ja kuinka. Vaikka siis asiakassuunnitelmassa voidaan sopia rajoittamisista se ei ole kuitenkaan sellainen asiakirja, jolla voidaan sitovasti päättää tapaamisista, niiden laajuuksista tai kuinka ne toteutetaan. Jos erimielisyyttä yhteydenpidon määrästä tai toteuttamisesta esiintyy, asiasta on tehtävä muutoksenhakukelpoinen päätös. (Räty 2012, 469–473; Aer 2012, 122.) Yhteydenpidon rajoittamiselle tulee myös olla selkeät perusteet, rajoittamisen edellytyksiin liittyvän harkinnan tulee olla korostetun huolellista ja päätökseen johtaneiden tosiasioiden on vastattava tarkasti sovellettavan lainsäädännön sanamuotoa. (Araneva 2016, 196–197; Räty 2012, 474–479.)

Lastensuojelun Keskusliitto toteutti toukokuussa 2011 kyselyn, jonka avulla selvitettiin mm. yhteistyötä biologisten vanhempien ja sijaishuollon välillä. Sijaishuollon toteutumista tukee usein parhaiten toimiva yhteistyö lapsen tai nuoren biologisten vanhempien kanssa. Yhteydenpidon toteutumisen tulisi aina lähteä lapsen edun näkökulmasta, vaikkakin jo edellä mainittu perheyhteyden ylläpitäminen näyttäytyy vahvana. Tavoitteena on toimiva yhteistyö vanhempien ja sijaishuoltoapaikan välillä, jotta lapselle mahdollistetaan yhteydenpito läheisiin ihmissuhteisiin. Kyselyyn vastanneet arvelivat yhteydenpidon vanhempien ja lasten välillä toteutuneen pääsääntöisesti hyvin tai melko hyvin, vastaajista tätä mieltä oli 76,9 %. Huonosti tai melko huonosti yhteydenpito toteutui 21,9 % vastaajien käsityksen mukaan. (Heinonen 2011, 21.)

Lapselle, joka on sijaishuollossa, yhteydenpito-oikeuteen liittyvillä ratkaisuilla on suuri merkitys jo olemassa oleviin kuin myös sijaishuollon päättymisen jälkeisiin ihmissuhteisiin. Ratkaisuilla on merkitystä siinä, kuinka lapsi tai itsenäistyvä nuori hahmottaa perheensä, sukunsa, juurensa ja elämänsä historiansa. Ratkaisuilla on siis kauaskantoisia vaikutuksia lapsen ja nuoren tulevaisuuden kannalta.

Näin ollen viranomaiselta edellytetään toimissaan erityistä hienovaraisuutta ja huolellisuutta. (Ara-neva 2016, 182.) Sosiaalityöntekijä toimii sijaishuollossa vaikeasti määriteltävän käsitteen eli lapsen edun kanssa, joka liittyy lapsen oikeuksiin, tarpeisiin, turvallisuuteen, yhteisyyteen ja osallisuuteen. Lapsi joutuu tarkastelun sekä väliintulon kohteeksi niin yksilönä kuin yhteisön jäsenenäkin, jolloin lapsen asema ei ole yksinkertainen ratkaistaessa yhteydenpitoon liittyviä asioita. Vuorovaikutustilan-teet voivat olla hyvinkin ristiriitaisia tehden ratkaisujen teon haastavaksi sosiaalityöntekijälle, koska sosiaalityötä määrittävät myös monet muut ja erilaisetkin asiat kuten tietoperusta, omat kokemukset, jaettu tieto, käytännöt, kieli, lainsäädäntö, organisaation ehdot, toimintatavat sekä paikalliset ja henkilökohtaiset arvostukset. (Ahonen 2013, 10–11.)

5.3 Osallisuus

5.3.1 Lainsäädännöllinen perusta

Yleissopimuksen 12 artiklan mukaan lapsilla on oikeus ilmaista näkemyksensä kaikissa heihin vaikuttavissa päätöksissä. Päätökset, joissa lapsen näkemykset jätetään huomioimatta tai joissa näkemyksille ei anneta asianomaista painoarvoa hänen ikäänsä ja kehitystasoonsa nähden, eivät kunnioita lapsen tai lasten mahdollisuutta vaikuttaa oman etunsa määrittämiseen. Vaikka lapsi on hyvin nuori tai haavoittuvassa asemassa (esim. on vammainen, kuuluu vähemmistö -ryhmään tai on maahanmuuttaja), hänellä on oikeus ilmaista näkemyksiään ja saada asianomainen painoarvo oman etunsa määrittämisessä. Sellaisten erityistoimenpiteiden käyttöönotto, jotka takaavat tällaisissa tilanteissa oleville lapsille yhtäläiset oikeudet käyttää oikeuksiaan, edellyttävät tapauskohtaista arviointia sellaisista toimenpiteistä, jotka turvaavat lasten aseman päätöksentekoprosessissa ja tarjoavat tarvittaessa kohtuullista mukauttamista ja tukea varmistamaan heidän täysimääräinen osallistumisensa etujensa arviointiin. (CRC/C/GC/14, 13.)

LOS 12 artikla korostaa siis lapsen itsemääräämisoikeutta, joka vahvistuu sitä mukaa kun lapsi kasvaa. Sopimuskohdassa ei ole mainittu ikärajoja, jolloin oikeus kuuluu aivan pienillekin lapsille, jos lapsi pystyy muodostamaan mielipiteensä. Vaikka lapsella olisi jonkinasteinen vaikeus muodostaa näkemyksensä, ei se saa olla esteenä osallisuudelle. 12 artikla turvaa oikeuden ilmaista näkemykset, merkityksen antamisen niille ja oikeuden tulla kuulluksi asian käsittelyssä. Osuvampana ilmauksena sopimuskohdan sisältämistä oikeuksista voidaan pitää ”lapsen oikeus vaikuttaa itseään koskeviin asioihin”, koska artikla edellyttää nimenomaan konkreettista lasten näkemysten huomioon ottamista ei ainoastaan heidän näkemystensä selvittämistä. (Hakalehto 2018, 47–48.) Lapsen oikeuksien komitean antaman yleiskommentin numero 12 mukaan lapsen ja aikuisten välinen tiivis vuoropuhelu lasta

koskevissa ja hänen elämäänsä vaikuttavissa asioissa on osallisuuden lähtökohtana. Lasta koskevan tai hänen elämäänsä vaikuttavan asian käsittelyssä, lasta on kuultava (lapsen mielipide tulee selvittää) aina. (Araneva 2018, 35.)¹² artiklaan liittyy useampi muukin sopimuksen artikla esimerkiksi LOS 13 artikla, jonka mukaan lapsella on oikeus vapaasti ilmaista mielipiteensä sekä hankkia, vastaanottaa ja levittää tietoja ja ajatuksia. LOS 13 artikla turvaa muun muassa lapsen oikeuden käyttää viestintävälineitä. (Hakalehto 2018, 49.)

Lastensuojelulain selkeänä lähtökohtana on lapsen oikeus osallistua omaa elämäänsä koskevaan päätöksentekoon ja sitä kautta oman etunsa mukaiseen ratkaisuun. Lastensuojelulaissa useammassakin kohdassa lapsen osallistumisoikeudet on turvattu. Lapsen oikeus osallistua on myös kirjattu PL 6§ 3 momenttiin, jota on pidetty merkittävimpana lapsen oikeuksien sopimuksen tuomana muutoksena (Hakalehto 2016, 45–46.) Lastensuojelussa lapsen näkemyksen selvittäminen liittyy myös viranomaisen velvollisuuteen huolehtia siitä, että asia selvitetään riittävästi ja asianmukaisesti hankkimalla tarpeelliset tiedot asian ratkaisemiseksi. (Hakalehto 2018, 396.) Osallisuutta ja osallistumista on turvattu myös rakenteellisin uudistuksin, tietoisuutta lisäämällä sekä ohjaamalla lisäresursseja osallisuuden toteuttamiseen. Osallisuus sekä sen toteutuminen on hyvin merkityksellistä arvioitaessa lapsen edun toteutumista. (Heinonen 2016, 252.)

Lapsen oikeuksien sopimus lähtee siitä, että lapsen näkemysten selvittäminen on vasta ensimmäinen etappi osallisuusosoikeuden toteuttamisessa ja sopimuksessa kuvataankin, että osuvampaa olisi käyttää ilmaisua lapsen oikeus vaikuttaa. Viranomaisten velvollisuus on ottaa lapsen näkemykset huomioon lapsen iän ja kehitystason mukaisesti. Lapsen edun toteutuminen edellyttää aina lapsen näkemysten huomioon ottamista, ratkaisu ei voi olla lapsen edun mukainen, jos näkemystä ei ole kuultu tai huomioitu. Jollei sitä voida jostain syystä selvittää tai sille ei voida antaa suurta merkitystä lapsen etua on tarkasteltava perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisten kautta. Lapsella on myös itsellään oikeus saada tietoa häntä koskevassa asiassa (LSL 5 §). (Hakalehto 2016, 46–47; Aer 2012, 197.)

Lapsen mielipiteen kuulemisesta tai näkemyksen selvittämisestä on erotettava oikeus tulla kuulluksi esim. (HL 34 §) tai (LSL 86 §), jolle on asetettu 12 vuoden ikäraja. Se tarkoittaa sitä, että 12 vuotta täyttäneellä lapsella on huoltajansa kanssa rinnakkainen puhevalta häntä itseään koskevissa lastensuojelun asioissa. Lapsi voi silloin mm. vastustaa itseään koskevia päätöksiä, hakea apua tai laittaa vireille itseään koskevia asioita. Lapsen oikeuksien sopimus pitää ikärajasääntelyä ongelmallisena ja katsoo, että se rajoittaa lapsen osallisuutta. Kuitenkin myös lapsen oikeus suojeluun voi tietyissä tilanteissa mennä lapsen osallisuuden edelle. Lapsen mielipide voidaan jättää selvittämättä, jos se vaarantaa lapsen terveyttä tai kehitystä tai se on muusta syystä tarpeeton (LSL 20 §). Lapsen oikeuksien

sopimuksen mukaan lapsen osallisuuden rajoittamisen sijaan pohdittavaksi jää kuinka riskitilanteis-
sakin osallisuus voidaan toteuttaa samalla suojaten lasta. Osallisuuden rajoittaminen on perusteltava
hyvin eikä vain vedottava lapsen etuun. Sijaishuollossa olevien lasten osallisuuden ja mielipiteiden
ilmaisemisen tärkeyttä on korostettu. Sijaishuollossa olevat lapset ovat kritisoineet sosiaalityönteki-
jöiden huonoa tavoitettavuutta ja vaihtuvuutta. Myös tietoa omista asioista sekä omista oikeuksista
sekä siitä mihin oikeuden loukkauksista voidaan valittaa, kaivattiin. Tärkeänä toiveena oli myös tulla
kohdatuksi omana itsenä tarpeineen ja näkemyksineen. Lastensuojelussa nuoret ja lapset kokevat uh-
kana arkitiedon ohittamisen, joka tarkoittaa sitä, että heidän näkemyksensä sivuutetaan ja osallisuus-
toteutumista ei tueta. (Hakalehto 2016, 47–48; Aer 2012, 172–173, 204; Heinonen 2016, 252–
253.)

Osallisuus toteutuu, kun lapsi saa tietoa lastensuojelusta, siellä tehtävistä ratkaisuksista ja saa oman
äänensä kuuluviin sekä kokee, että hänen näkemyksensä otetaan vakavasti ja niillä on merkitystä.
Osallisuus on vahvasti sidoksissa lapsen omaan kokemukseen kuulluksi tulemisesta. (Heinonen 2016,
253.) Lapsen osallisuutta on myös oikeus olla osallistumatta, lapsen ei siis tarvitse ilmaista mieli-
dettään, jos hän ei halua, lasta ei voida siihen pakottaa eikä painostaa. Mielipiteen ilmaiseminen on
aina vapaaehtoista. Jos lapsi ilmaisee mielipiteensä ei se myöskään tarkoita sitä, että asia ratkaistaisiin
lapsen esittämän näkemyksen mukaisesti, asia ratkaistaan viranomaisen harkinnalla lapsen edun mu-
kaisesti. (Räty 2012, 165.) Velvollisuus, joka antaa lapselle tilaisuuden ilmaista näkemyksensä ja
velvollisuus näkemysten huomioon ottamisesta päätöksenteossa ymmärretään joskus väärin lasten
päättövallaksi tai jopa vastuun siirtämiseksi lapsille. LOS 12 artiklan tarkoituksena on varmistaa las-
ten mahdollisuus vaikuttaa yleisesti koskeviin asioihin maailmassa niin itseä koskevassa kuin muita-
kin lapsia koskevissa asioissa. Lapsi pyritään ottamaan vakavasti huomioon niin yksilönä kuin yh-
teiskunnan jäsenenäkin. (Hakalehto 2018, 49–50.)

5.3.2 Empiirinen kuvaus

Asiakassuunnitelmia lukiessani pyrin kiinnittämään huomiota siihen, kuinka lapsi on huomioitu kir-
jauksissa ja kuinka lapsen osallisuus niissä näkyy. Tarkastelin lasten ikää, osallistumista asiakassuun-
nitelman laadintaan ja sitä mitä heidän sanomisiaan kirjattiin. Lasten ikä vaihteli 1,5-vuoden ikäisestä
täysi-ikäisyyteen saakka ja kuten edellä lapsen näkyminen dokumentoinnissa otsakkeen alla, mainit-
sin, että mitä nuoremmasta lapsesta oli kyse, sitä vähemmän heidän sanomisiaan oli kirjattu suunni-
telmaan. Kaikki lapset eivät myöskään olleet paikalla asiakassuunnitelmaa laadittaessa tai jos olivat
sitä ei näkynyt kirjauksissa. Paikalla oloon asiakassuunnitelmaa laadittaessa on mahdollisesti vaikut-

tanut myös lapsen ikä, mitä pienemmstä lapsesta asiakassuunnitelmaa on laadittu sen todennäköisemmin lapsi ei ollut paikalla. Toisaalta lapsen mukanaolo on voinut jäädä kirjaamatta, jos lapsen sanomisiakaan ei ole kirjattu.

Lapsi on asiakas omassa lastensuojeluasiassaan ja PL:n 6 §:n mukaan heitä on kohdeltava tasa-arvoisina yksilöinä ja heidän tulee saada vaikuttaa kehitystään vastaavasti itseään koskeviin asioihin. Lapsi on syntymästään saakka asianosaiskelpoinen vaikkei voikaan käyttää puhevaltaansa yksin, sillä itsenäistä puhevallan käyttöä on rajoitettu ikärajoja koskevilla säädöksillä. (Aer 2012, 172.) Oikeus mielipiteen ilmaisuun ei ole ikäsidonnainen, vaan oikeus kuuluu kaikille eli lähtökohtaisesti mielipide on selvitettävä aina. Se miten lapsi mielipiteensä ilmaisee ja kuinka häntä siinä tuetaan, riippuu lapsen iästä ja kehitystasosta. Tärkeintä on se, että lapsi voi ilmaista mielipiteensä vapaasti, ymmärtää mistä on kysymys ja kuinka käytettävissä olevat vaihtoehdot vaikuttavat hänen elämäänsä. Lapsella on myös oikeus olla ilmailematta mielipidettään eikä lasta saa siihen pakottaa. (Hakalehto 2016, 192.)

Mitä pienemmstä lapsesta on kyse, sitä vaikeampi mielipidettä on selvittää. Hallituksen esityksen (252/2006) mukaan lapsen mielipide ja tahto voidaan selvittää jo pienenkin lapsen kohdalla havainnoimalla lapsen käyttäytymistä. Kouluikää lähestyvien ja siitä vanhempien lasten mielipidettä voidaan selvittää keskustelemalla. Lasta tulisi kuulla niin vanhempansa ja sijaisvanhempansa seurassa mutta myös yksin, jotta lapsen tahto tulisi riittävän tarkasti esille. (HE 252/2006, 15.) Selvitettäessä lapsen mielipidettä huomioon on otettava ulkoiset tekijät, esimerkiksi lojaliteettiristiriidat vanhemman ja lapsen välillä, sillä ne voivat vaikuttaa lapsen mielipiteeseen. Lapsen kertoma tarina voi myös muuttua sen mukaan kenen kanssa hän keskustelee. Jos lapsi itse pyytää tai se on lapsen edun selvittämiseksi tarpeen sosiaalityöntekijä voi tavata lasta myös ilman huoltajaa (LSL 29,3 §). Joskus lapsen mielipidettä ja toiveita voidaan joutua selvittämään myös lapselle läheisiltä henkilöitä, yhteistyötahoilta tai asiakirjaselvityksestä (Araneva 2016, 193–194.)

Asiakassuunnitelmissa lapsen ikä vaikutti olennaisesti siihen, kuinka lapsi näkyi asiakassuunnitelmassa ja kuinka hänen mielipiteensä oli huomioitu. Mitä pienemmstä lapsesta oli kyse, sitä enemmän lapsen käyttäytymistä oli havainnoitu. Vanhempienkin lasten kohdalla osa kirjauksista sisälsi myös lapsen käyttäytymisen havainnointia. Lapsen lähestyessä kouluikää lasta alettiin tavata myös yksin, mutta mielipide tai muu lapseen liittyvä asia välittyi useimmiten kirjauksiin aikuisen kautta, joko sijaisvanhempien, vanhempien tai sosiaalityöntekijän kautta, kuten myös vanhempienkin lasten kohdalla. Kirjauksista oli vaikeaa erottaa välillä mikä on kenenkin kertomaa. Kuitenkin suurimmassa osassa asiakassuunnitelmia vanhempien tai sijaisvanhempien tai muiden yhteistyötahojen sanomisia

oli tarkennettu etu- tai sukunimellä esim. *Maija on antanut luvan...Kuusisilla on myös sama ajatus...*(Nimet eivät esiinny asiakassuunnitelmissa). Lapsen nimeä oli myös käytetty, esim. ”*X:n kirjoitukset ovat ohi.*” tai ”*X otti kirjoitukset aika rennosti*”, mutta useimmiten kirjaukset esiintyivät toteamuksina niin, ettei niistä välittynyt tieto lapsen itsensä sanomana, vaikka niin olisi voinut ollakin. Lapsen osallisuus on sidoksissa lapsen kokemukseen kuulluksi tulemiseen ja näkemyksen huomioon ottamiseen ratkaisuja tehtäessä. Asiakassuunnitelmissa olevien kirjausten perusteella ei voi suoranaisesti todeta, että lapsi olisi ainakaan täysimääräisesti jäänyt ulkopuolelle. Osallisuuteen kuulu myös oikeus olla ilmaisematta mielipidettään, joten joissain tapauksissa kyse on voinut olla siitä.

5.4 Vanhemmuus ja sen tukeminen

5.4.1 Lainsäädännöllinen perusta

Lapsen oikeudellisen aseman tarkastelussa perheyhteyden periaate korostaa huoltajien oikeuksien ja velvollisuuksien huomioon ottamista. Periaate jakaantuu vanhempien etusijaan lasta koskevassa päätöksenteossa ja perhe-elämän suojaan lasta koskevassa asiassa. Taustalla perheyhteyden periaatteessa on alaikäisen rajoitettu oikeustoimikelpoisuus, pääsääntöinen vanhempien oikeus päättää omien lastensa kasvatuksesta ja hyvinvoinnista sekä perheen autonomian sekä lapsen ja huoltajan perhe-elämän suojan kunnioittamisesta. (Hakalehto 2018, 73.) EIT:n oikeuskäytännössä perhe-elämän suoja kattaa isovanhemmat ja lapsenlapset. Perhe-elämän suoja ei rajoitu biologisiin vanhempiin, vaan siihen voi kuulua myös esim. vanhemman uusi puoliso. (Aer 2012, 13.) Lähes kaikessa lasta koskevassa lainsäädännössä näkyy perheyhteyden periaate, joko niin, että huoltajalla on päätösvalta alakäistä lasta koskevassa asiassa tai huoltajaa on kuultava tai saatava suostumus, jotta viranomainen voi toimia. Lapsen henkilökohtaiset asiat kuuluvat huoltajan päätäntävaltaan (HTL 4 §). Potilaslain (785/1992) 7 § ja oppilas- ja opiskelijahuoltolain (1287/2013) 18.2 § säännökset ovat ainoita tilanteita, joissa perheyhteyden periaate joutuu väistymään. (Hakalehto 2018, 74–75.)

Lapsella on oikeus olla vanhempiensa hoidettavana, se tukee perheyhteyden periaatetta (LOS 7.1). Lapsen saa ottaa perheestä pois laissa säädetyissä tilanteissa, silloin kun se on lapsen edun toteutumisen kannalta välttämätöntä. Lapsen oikeuksien toteutuminen on jätetty lapsen huoltajien toimien varaan eikä mikään taho valvo tai seuraa oikeuksien toteutumista perheessä. Lainsäätävä luottaa lähikohtaisesti huoltajiin ja heidän toimintaansa. Se liittyy perhe-elämän suojaan, joka on turvattu lapselle perus- ja ihmisoikeutena. Perheen yksityisyyteen puuttuminen edellyttää laissa määriteltyjen edellytysten täyttymistä. Puuttumiskynnys perhe-elämän suojaan on varsin korkea, joka tulee esille

esim. huostaanoton kohdalla. Esimerkiksi huostaanoton perusteena ei voi olla se, että lapsi saa parempaa huolenpitoa biologisen perheen ulkopuolella. Viranomaisen on myös tehtävä päätös huostassa pidon lopettamisesta, kun edellytyksiä sille ei enää ole, poikkeuksena selvästi lapsen edun vastaiset tilanteet (LSL 47.1 §). (Hakalehto 2018, 75–76.)

Lastensuojelulaissa näkyy myös perheyhteyden periaate. Lapsen oikeutta tavata vanhempansa sijoituksen aikana voidaan rajoittaa vain lakiin perustuvalla päätöksellä. Kaikkien siteiden katkaiseminen lapsen ja vanhemman välillä voi olla mahdollista silloin, jos olosuhteet ovat poikkeukselliset tai se on lapsen edun mukaista. Perheyhteyden periaate korostaa lapsen oikeutta molempiin vanhempiinsa. Perheyhteyden periaate (perhe-elämän suoja) saattaa joutua vastakkain suojeluperiaatteen kanssa (lapsen tarve tulla suojelluksi). Lapsioikeudellisissa kysymyksissä perheyhteyden periaate joutuu usein vaakakupille myös lapsen osallisuusperiaatteen kanssa esim. tilanteissa, joissa lapsen oikeustoimet vaativat huoltajien mielestä heidän suostumuksensa. Perheyhteyden periaate tuo huoltajien oikeudet vahvasti mukaan lähestulkoon kaikkeen päätöksentekoon, mikä koskee lapsen oikeudellista asemaa. Huoltajilla on siis vahva asema useimmissa lasta koskevissa asioissa, vaikka lapsi on itsenäinen oikeuksien haltija. (Hakalehto 2018, 76–78.)

Sijaishuollon aikana myös vanhempia tuetaan ja heidän kanssaan pohditaan sitä kuinka vanhemman ja lapsen välistä suhdetta pidetään yllä sijoituksen aikana, sillä biologiset vanhemmat nähdään lapsen näkökulmasta hyvinkin tärkeinä. Sijaishuoltoapaikassa vanhempien kanssa tehtävä työ on kuitenkin nähty enemmän vanhemmuustyöksi kuin sellaiseksi, joka edistäisi vanhempien kuntouttamista, vaikka myös vanhemmuustyöllä on oma paikkansa. Sillä voidaan tarkoittaa kasvatuskumppanuutta sijaishuoltoapaikan kanssa ja se voi olla jossain määrin myös vanhemmuuden toteutumisen kontrolloimista, mutta tyypillisesti se on vanhempien houkuttelemista yhteistyöhön. Vanhemmuustyön tarkoitus on etsiä keinoja lapsen asettumiselle sijaishuoltoapaikkaan ja sen tarjoaman hoidon ja kasvatuksen parhaan hyödyn saaminen aikuisten yhteistyön avulla. (Heinonen 2016, 257–258.)

Lastensuojelulain 30 §:n mukaan ”*Huostaanotettua lasta koskevaan asiakassuunnitelmaan kirjataan lisäksi sijaishuollon tarkoitus ja tavoitteet, erityisen tuen ja avun järjestäminen lapselle, hänen vanhemmilleen, huoltajilleen tai muille lapsen hoidosta ja kasvatuksesta vastaaville henkilöille. Lisäksi suunnitelmaan kirjataan, miten toteutetaan lapsen yhteydenpito ja yhteistoiminta lapsen vanhempien ja muiden hänelle läheisten henkilöiden kanssa ja miten samalla otetaan lapsen edun mukaisella tavalla huomioon tavoite perheen jälleenyhdistämisestä. Huostaanotetun lapsen vanhemmille on laadittava vanhemmuuden tukemiseksi erillinen asiakassuunnitelma, jollei sen laatimista ole pidettävä tarpeettomana. Suunnitelma laaditaan tarvittaessa yhteistyössä muun sosiaali- ja terveydenhuollon*

kuten päihde- ja mielenterveyshuollon kanssa.” Vanhemmalle tulisi yllä olevan lainkohdan mukaan laatia oma suunnitelma, jollei laatiminen ole ilmeisen tarpeetonta, jossa kävisi ilmi vanhemmille suunnitellut tai jo olemassa olevat tukimuodot. Suunnitelma tulisi tehdä yhteistyössä niiden tahojen kanssa, joiden palvelujen piirissä vanhemmat jo ovat tai joihin he ohjautuvat. Useasti on kuitenkin niin, että vanhemmille suunnatut tai jo olemassa olevat tukitoimet kirjataan lapsen asiakassuunnitelmaan. Lainkohta on oltava uudistamassa ja tarkentamassa (Laki lastensuojelulain muuttamisesta 542/2019, voimaan 1.1.2020.), uuden lainkohdan mukaan ”Huostaan otetun lapsen vanhemmille on laadittava vanhemmuuden tukemiseksi erillinen asiakassuunnitelma, jollei sen laatimista ole pidettävä tarpeettomana. Suunnitelmassa on arvioitava muun palveluntarpeen arvioinnin lisäksi myös, millä tavoin vanhemmille järjestettävään erityiseen tuen avulla voidaan edistää perheen jälleen yhdistämistä. Suunnitelma laaditaan tarvittaessa yhteistyössä muun sosiaali- ja terveydenhuollon kanssa.” Hallituksen esityksen (HE 237/2018) mukaan kohta tarkentaa vanhemmille tehtävää asiakassuunnitelmaa. Asiakassuunnitelmassa tulisi arvioida sitä, millä tavoin vanhemmille järjestettävään erityiseen tuen avulla voitaisiin edistää perheen jälleenyhdistämisen tavoitetta. Muun vanhempien tarvitsemien palvelujen ja tuen lisäksi olisi samalla arvioitava niiden palvelujen tarvetta, jotka edesauttavat ja tukevat perheen jälleenyhdistämisen edellytyksiä. Huomioon on otettava monialainen yhteistyö, jotta palveluista muodostuisi niin perheen kuin lapsenkin edun mukainen kokonaisuus. (HE 237/2018 vp, 51.)

Olipa asiakassuunnitelma tehty pelkästään lapselle tai sekä lapselle että vanhemmalle asiakassuunnitelmassa voidaan kuvata vanhempien/hoitajien kasvatustarpeita vaikuttavia seikkoja sekä heidän tarvitsemansa tuki esim. päihde-, tai mielenterveyspalvelut. Vanhemmille, joiden lapsi on huostaan otettu, on erityisen merkittävä tarve ja myös oikeus saada ohjeita, neuvoja sekä tietoa siitä kuinka heidän täytyy toimia ja menetellä jatkossa, jotta pystyvät huolehtimaan jatkossa lapsensa hoidosta ja huolenpidosta. Sen vuoksi on tärkeää, että vanhemmat/hoitajat tietävät millaisia vanhemmuutta tukevia palveluja ja muita tukitoimia heille voidaan järjestää ja kuinka heidän oma käyttäytymisensä tai muu toiminta vaikuttaa perheen jälleenyhdistämiseen. (Räty 2012, 247–248.)

5.4.2 Empiirinen kuvaus

Tutkimissani asiakassuunnitelmissa sijaishuollon tarkoitus ja tavoitteet osioon oli kirjattu niin lasta kuin vanhempiakin/hoitajaa koskevia asioita. Tarkoitus ja tavoitteet osion kirjaukset ovat tiivistyksiä asiakassuunnitelmassa läpi käydyistä asioista ja useimmiten ne on ilmaistu lyhyillä lauseilla. Alla tarkoitus ja tavoitteet osioon kirjattuja esimerkkejä:

”X:n turvallisen kasvun ja kehityksen tukeminen”, ”turvallinen ja tasapainoinen kasvuympäristö X:lle”, ”äidin vanhemmuuden ja jaksamisen tukeminen”, ”koulunkäynnin sujuminen, jatko-opiskeluihin hakeutuminen”, ”lapsen persoonallisuuden eheyttäminen ja vuorovaikutustaitojen opettelu”, ”päähteettömyys ja asenteiden muutos suhteessa päähteisiin”, ”harrastuksen löytyminen”, ”tasainen ja turvallinen arki X:lle”, ”äidin terveydentilan kohentuminen”, ”perusturvallisuus, päähteetön elinympäristö ja säännöllinen elämänrytmi”, ”luottamuksen vahvistaminen”, ”mielekäs ja positiivinen vapaa-aika”, ”yhteydenpito X:lle tärkeisiin sukulaisiin ja läheisiin”.

Yllä olevat esimerkit kuvaavat sijaishuollon tarkoitusta ja tavoitteita sijaishuollon aikana, lauseista on luettavissa mm. se miksi lapsi on sijaishuollossa. Lapsen kasvu tai kehitys ei ole ollut turvallista kotona tai kasvuympäristö ei ole ollut turvallinen, koulunkäynnissä on ollut haasteita, tai lapsella on ollut päähteiden käyttöä. Useat yllä olevista asioista voivat esiintyä samassa asiakassuunnitelmassa, sillä yleensä lapsen huostaanotto ei johdu vain yhdestä syystä, vaan huostaanoton syynä voi olla useita tekijöitä. Tavoitteena sijaishuollon aikana voivat olla esimerkiksi vanhemmuuden tukeminen, koulunkäynnin sujuminen, päähteettömyys, säännöllinen elämänrytmi, harrastuksen löytyminen ym. sellainen. Lähes jokaisessa asiakassuunnitelmassa yhteydenpidosta vanhempiin, huoltajiin tai muihin läheisiin oli mainittu, niin tarkoitus ja tavoitteet osion alla kuin erillisessä yhteydenpito-osiossakin. Jos mainintaa ei ollut tarkoitus ja tavoitteet osiossa, oli se sijoitettu keinot ja resurssit otsakkeen alle. Tästä voisi päätellä, että yhteydenpitoa lapselle läheisiin ihmisiin sijaishuollon aikana pidetään merkittävänä ja sitä pyritään tukemaan vahvasti mm. siksi, koska yhteydenpito tukee myös vanhemmuutta sekä perheen jälleenyhdistämisen tavoitetta.

Vanhempien ja vanhemmuuden tukemiseksi asiakassuunnitelmassa pyritään määrittelemään vanhempien tai huoltajien tarvitsema tuki, esimerkiksi päihde- ja mielenterveyspalvelut sekä kuvaamaan kasvatuskykyyn vaikuttavia seikkoja. Tiivistetysti vanhempien tarvitsema tuki oli yleensä kirjattu keinot ja resurssit otsakkeen alle. Alla muutamia esimerkkejä niistä:

”Äidille terapia (paikkakunta), tarvittaessa päihdetyöntekijän palvelut omassa kunnassa.”, ”Äidille järjestetään käynnit mielenterveysneuvolaan tai muuhun hoitotahoon hänen niin halutessaan.”, ”Vanhempien tarvitsema tuki (mielenterveysneuvolan palvelut)”, ”Äidin asiakkuus perhe- ja mielenterveysneuvolassa jatkuu toistaiseksi.”, ”Perhekodin, vanhemman, oppilaitoksen ja sosiaalitoimen tiivis yhteistyö vanhemman tukemiseksi kasvatustehtävässä.”

Kasvatuskykyyn vaikuttavia seikkoja voidaan pitää lähestulkoon samana kuin huostaanoton perusteita. Vanhempien kykenemättömyys lapsen huolenpitoon ja kasvatukseen johtui mm. mielenterveys- ja päihdeongelmista, mutta myös puutteellisista taidoista olla vanhempi. Lapsen oma käyttäytyminen,

kuten rikollisuus, päihteiden käyttö tai muu haastava käyttäytyminen saattoi olla syynä siihen, että vanhemmilla ei ollut kykyä kasvatukseen tai keinoja siihen, kuinka lapsen kanssa tulisi toimia.

Maininta siitä, että vanhemmalle laaditaan oma asiakassuunnitelma oli yhden asiakkaan kohdalla ja maininta siitä, että vanhempi ei halua hänelle laadittavaa omaa asiakassuunnitelmaa oli myös yhden asiakkaan asiakassuunnitelmassa. Muissa asiakassuunnitelmissa mainintaa ei ollut. Se ei kuitenkaan välttämättä tarkoita sitä, etteikö suunnitelmaa olisi vanhemmalle laadittu. Huostaanotetun lapsen vanhemmalle on laadittava erillinen vanhemmuuden tukemiseksi tehtävä suunnitelma jollei laatimista pidetä tarpeettomana (LSL 30§ 4 mom). Uskoisin niin, että osasy syy miksi vanhemmille ei välttämättä laadita erillistä asiakassuunnitelmaa on myös se, että se koetaan työläänä lapsen asiakassuunnitelman lisäksi. On helpompaa kirjata vanhempia koskevat asiat lapsen asiakassuunnitelmaan ja näin olikin pääosin tehty tutkimissani asiakassuunnitelmissa.

Miia Pitkänen (2011) on omassa käytäntötutkimuksessaan Vastuun paikka! tutkinut vanhempien saamaa tuen tarvetta lapsen huostaanoton aikana. Tutkimuksessaan hän on haastatellut huostaanotettujen lasten vanhempia. Asiakassuunnitelman osalta vanhemmat, joille suunnitelmat oli laadittu, kuvasivat niitä myönteisesti. Oli hyvä, että heidän tulevaisuudensuunnitelmiansa, omia unelmia ja elämäntilannettaan kuvattiin suunnitelmassa. Suunnitelma selkeyttää sen, mitä heiltä odotetaan ja kuinka heidän kuntoutumistaan tuetaan. Sisällöllisesti tärkeänä pidetään kuvausta vanhemman elämäntilanteesta, omaa näkemystä vanhemman ja lapsen välisestä suhteesta, tavoitteista vanhemmuudessa sekä yhteydenpitoa lapsen ja vanhemman välillä sijaishuollon aikana. Myös moniammatillisen työn kuvaus, toimijoiden ja tehtävien jakaantuminen sekä vanhemman tilanteen vahvuuksien ja voimavarojen kuvaaminen koetaan tärkeänä. Suurimmalle osalle haastatelluista asiakassuunnitelmaa ei kuitenkaan ollut tehty, mutta he olivat halukkaita sellaisen tekemään, jos heille sitä ehdotettaisiin. Pitkäsen mukaan vanhemman asiakassuunnitelma toimisi parhaimmillaan vanhemman omaan tilanteeseen tarvitseman tuen ja sen työskentelyn pohjana. (Pitkänen 2011, 62–64).

Pitkäsen (2011) tutkimuksessa esiin nousi vanhempien kuntoutumiseen liittyvien palvelujen saamisen vähäisyys ja lapsen sijoituksen aikaisen työskentelyn koordinoimattomuus. Vanhemmalla on erilainen rooli ja se saa uudenlaisen merkityksen lapsen sijoituksen aikana. Vanhemmat kokivat, että heidän roolinsa eivät ole suoran ammatillisen työskentelyn ja tuen kohteina. Sijaishuollon aikana työskennellessä huomioon olisi otettava myös vanhemman tilanne. Perheen jälleenyhdistämisen tavoitteet rakentuvat yhteistyössä sijoitetun lapsen perheeseen ja vanhempiin. Vanhempien kokemuksesta nousi esille se, että sijoituksen aikaisessa sosiaalityössä vanhemmilla tulisi olla selkeämpi rooli

sekä se, että tarjottavissa palveluissa tulisi olla myös vanhemmille suunnattuja palveluja, jotka edellyttävät usein työskentelyä moniammatillisen verkoston kanssa. Pitkänen näkee, että moniammatillisen työskentelyn koordinoitavuuteen voisi ottaa lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä. (Pitkänen 2011, 64–65). Sosiaalityöntekijät joutuvat kuitenkin suurten asiakasmäärien vuoksi asettamaan usein lasten asiat etusijalle, jolloin vanhemmat jäävät vaille riittävää huomiota (Järvinen 2013.)

Vanhempien kuntoutumisen tukemiseksi lastensuojelun ammattikäytäntöjen kehittäminen on tärkeää. Lapsen sijoituksen aikana on keskeistä myös tunnistaa rinnakkaisen vanhemmuuden olemassaolo. Tärkeänä voidaan pitää myös tarvittavien tukitoimien löytämistä ja palveluohjausta sekä moniammatillisen yhteistyötä. Se vaatii aikaa, resursseja ja kohtaamista vanhemman kanssa. Ilman vanhempien tukemista perheen jälleenyhdistämistä ei tapahdu, jolloin lapsen sijoitus pitenee. Huostaanotetulle lapselle on myös tärkeää tietä, että vanhemmat saavat tukea ja apua tilanteeseensa. Vanhempien tukeminen vahvistaa myös lapsen edun toteutumista. Lapsella on oikeus vanhemmuuteen ja vanhemmilla oikeus tukeen. (Pitkänen 2011, 121–122.)

5.5 Kotiutuminen ja huostaanoton purku

5.5.1 Lainsäädännöllinen perusta

Lastensuojelun keskeinen periaate on myös perheen jälleenyhdistämisen tavoite, joka on turvattu perustuslain 10 §:ssä ja Euroopan ihmisoikeussopimuksen (63/1999) 8 artiklassa ja se perustuu perhe-elämän suojaan. Lastensuojeluviranomainen on velvollinen ottamaan sen huomioon lapsen edun mukaisella tavalla sijaishuoltoa toteutettaessa. Perheen jälleenyhdistäminen on riippumaton niistä syistä, jotka ovat johtaneet huostaanottoon, kuten myös tavasta kuinka sijaishuolto on järjestetty. Jälleenyhdistämisen tavoite on huomioitava oikeudellisena seikkana ja huomioon on otettava kunkin lapsen yksilöllinen etu. Huostaanotetun lapsen asiakassuunnitelmaan tulee kirjata, miten tavoite huomioidaan sijaishuoltoa toteutettaessa lapsen edun mukaisella tavalla (LSL 30.3§). Ei pelkästään riitä, että todetaan ettei edellytyksiä jälleenyhdistämiselle ole, vaan asiakassuunnitelmaan on esim. kirjattava lapselle ja vanhemmalle asetetut muutostavoitteet, heille järjestetty erityinen tuki ja apu sekä muut toimet, joiden tarkoituksena on tukea ja edistää lapsen mahdollisuutta palata vanhempiensa luokse. (Araneva 2018, 62–63.)

Perheen jälleenyhdistämisen tavoite ja lapsen yhteydenpito-oikeus ovat tiiviissä yhteydessä toisiinsa. Huostaanotto ei saa heikentää lapsen jo olemassa olleita suhteita vanhempiinsa tai muuhun lapsesta

huolehtineeseen henkilöön. Viranomaisen velvollisuutena on turvata ja mahdollistettava yhteydenpito, se edellyttää aktiivisia toimia esim. lapsen ja vanhemman vuorovaikutuksen parantamista (HE 252/2006, S. 179.) Esimerkiksi tapa, jolla lapsen yhteydenpito vanhempiin ja muihin läheisiin ihmisiin toteutuvat ja keinot, joiden avulla yhteydenpitoa tuetaan ja edistetään osoittaa perheen jälleenyhdistämisen tavoitteen huomioimista asiakassuunnitelmassa. Myöskin vanhemman tukeminen sijaishuollon aikana järjestämällä hänelle tarpeellisia palveluja ja tukitoimia osoittaa jälleenyhdistämistavoitteen huomioimista. Vanhempia, joiden lapsi on sijaishuollossa, tulee pyrkiä motivoimaan aktiivisesti tuen vastaanottamiseen, jotta huostassapito ja sijaishuollossa oleminen päättyisi ja lapsi pääsisi kotiin. Erillinen lapsen vanhemmille tarvittaessa laadittava vanhemmuutta tukeva asiakassuunnitelma, tehostaisi suoraa työskentelyä vanhempien kanssa myös niissä tilanteissa, joissa lapsi on sijaishuollossa. Vastaavanlainen tuki on järjestettävä myös muulle lapsen huolenpidosta ennen huostaanottoa vastanneelle. Tarkoituksena on pyrkiä varmistamaan työskentely lapsen kotiin paluun mahdollistamiseksi sekä yhteydenpito vanhempiin tai muun lapsesta huolta pitäneeseen. (HE 252/2006, s. 148–149; Araneva 2018, 64.)

Huostaanotto on tarkoitettu väliaikaiseksi toimenpiteeksi, jonka päämääränä on lapsen palaaminen kotiin. Toimenpiteenä huostaanotto ja sijaishuolto on voimassa toistaiseksi (LSL 47§). Huostassapito lakkaa, kun lapsi täyttää 18-vuotta (LSL 47 § 4 mom.) Alaikäisen huostassa pidon lopettamisen edellytykset tulee arvioida asiakassuunnitelman tarkistuksen yhteydessä erikseen. Perheen jälleenyhdistäminen voi toteutua ainoastaan silloin, kun huostassapidon ja sijaishuollon tarve on päättynyt ja ellei se ole lapsen edun vastaista. (Araneva 2018, 64–65; Rätty 2012, 396–397.) Huostassa pito lakkaa aina, kun lapsi on täysi-ikäinen (Araneva 2018, 313). Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän on arvioitava koko sijaishuollossa olevan ajan huostassapidon edellytysten täyttymistä. Kun sosiaalityöntekijä arvioi huostassapidon lopettamisen edellytysten täyttyvän tai 12-vuotta täyttänyt lapsi tai huoltaja hakee huostassapidon lopettamista on aloitettava valituskelpoisen hallintopäätöksen valmistelu viipymättä. (Araneva 2018, 314.) Lapsen etua arvioitaessa, huostassapidon lopettamistilanteessa, on huomioon otettava sijaishuollon kesto, kiintymyssuhteen laatu sijaishuoltoa antavan ja lapsen välillä, lapsen ja vanhemman välinen suhde sekä lapsen mielipide. Erityistä merkitystä on annettava lapsen ja sijaishuoltajan väliseen emotionaaliseen suhteeseen sekä muiden siellä olevien läheisten ja lapsen välisiin suhteisiin. Huostassapidon lopettamisessa on huomioitava myös lapsen ikä, koulunkäynti, harrastukset sekä terveydentila, johon sijaishuollon lopettaminen voi vaikuttaa. Vanhempien ja lapsen välinen suhde mm. halu palauttaa se tai korjata siinä olevat puutteet on ratkaisua tehdessä otettava huomioon, kuten myös lapsen mielipide, joka on aina selvitettävä. Lapsen mielipiteelle tulee antaa

sitä suurempi merkitys mitä vanhemmasta tai kehittyneemmästä lapsesta on kyse. (Räty 2012, 398–399.)

Jos arvioidaan, että huostaanottoa ei voida lopettaa, lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän on arvioitava sitä, voidaanko esim. lapsen ja vanhempien välisiä tapaamisia lisätä. Tällöin pyritään edistämään perheen jälleenyhdistämistavoitetta ja vaikuttamaan myönteisesti ehkä myöhemmässä vaiheessa toteutuvaan huostassapidon lopettamiseen. Kotiuttamisen tulee tapahtua harkiten ja suunnitelmallisesti tukitoimien, joita on arvoitu asiakassuunnitelmassa, mahdollistamalla tavalla. Käytäntönä usein on, että lapsi sijoitetaan väliaikaisesti vanhempansa tai muun huoltajan hoidettavaksi ja kasvatettavaksi, ennen lopullista huostassapidon lopettamista. (Räty 2012, 401; LSL 49§ 3 mom.) Huostassapidon lopettaminen ja lapsen kotiin palaaminen on suuri muutos lapsen elämässä. Useampia muutostilanteita kohdanneet lapset, selviävät niistä yleensä huonommin. Huostassapidon lopettamista on siis syytä valmistella huolella. (HE 252/2006, 174; Araneva 2018, 314.)

Sijoitetulla lapsella on oikeus jälkihuoltoon sijoituksen päättyessä (LSL 75 §.) Sijaishuollon kestolla ei ole merkitystä jälkihuollon järjestämiseen, esim. lapsella, joka on sijoitettu 16-vuotiaana, on yhtäläinen oikeus jälkihuoltoon kuin häntä nuoremmallakin iällä sijoitetulla lapsella. (Aer 2012, 96). Kunnalla on velvollisuus jälkihuollon järjestämiseen viisi vuotta siitä, kun lapsi on ollut kodin ulkopuolisen sijoituksen päättymisen jälkeen viimeksi lastensuojelun asiakkaana. Velvollisuus jälkihuollon järjestämiseen päättyy viimeistään, kun nuori täyttää 21 vuotta. (LSL 75§.) Säännöstä ollaan muuttamassa siltä osin, että velvollisuus jälkihuollon järjestämiseen päättyy nuoren täyttäessä 25 vuotta. Säännös on tarkoitus tulla voimaan 1.1.2020. Jälkihuollon tarkoituksena on tukea lasta tai nuorta sekä hänen vanhempiaan, huoltajiaan tai muita kasvatuksesta vastaavia. (LSL 76 §.) Jälkihuollon yksilöllinen tarve arvioidaan lapsen tai nuoren sen hetkisen lastensuojelullisen tarpeen perusteella. Huomiioon tarvetta arvioitaessa otetaan mm. lapsen/nuoren ikä, terveydenhuollolliset palvelut, itsenäistymistä edesauttavat tukitoimet ja muut yksilölliset tarpeet. Jälkihuoltoon kuuluu myös riittävän taloudellisen tuen sekä asumisen turvaamisen järjestäminen (LSL 76 a §), sekä ammatillisen sosiaalityön tarjoaminen. Jälkihuollossa olevalle asiakkaalle on laadittava myös asiakassuunnitelma. (Räty 2012, 531–532.) Lapsi tai nuori voi myös kieltäytyä vastaanottamasta jälkihuoltoa, kieltäytyminen ei kuitenkaan estä häntä myöhemmin hakemasta jälkihuollon järjestämistä (Aer 2012, 97).

5.5.2 Empiirinen kuvaus

Viidessä asiakassuunnitelmassa oli kirjattu huostaanoton purun edellytykset. Alla esimerkkikatkelma kahden lapsen osalta. Tarkastelun aikana huostaanoton purkua ei tapahtunut. Tapauksessa lapset oli otettu huostaan alle kouluikäisinä äidin ylisuojelevan käytöksen vuoksi, jolloin lapset eivät olleet

päässeet kehittymään ikätasonsa mukaisesti. Tässä vaiheessa lapset olivat asuneet sijaisperheessä n. vuoden ajan.

”huostaanoton purun edellytyksenä on että, lapsen äiti tapaa lapsiaan säännöllisesti (aluksi vähintään tuetusti ja mikäli tapaamiset sujuvat hyvin, voidaan tukea/valvontaa purkaa asteittain) JA että hän sitoutuu käymään läpi riittävän psykiatrisen kartoituksen JA sitoutuu mahdollisesti tarvittavaan hoitoon/kuntoutukseen tältä osin.”

Perheen tilannetta tulee tarkastella samoilla perusteilla ennen ja jälkeen huostaanottopäätöksen, eikä perheeltä voida vaatia huostaanoton perusteella lapsen kasvuolosuhteiden korjaamista enempää kuin sen tason, jolla ne vakavasti vaarantavat lapsen terveyttä tai kehitystä. Asiakassuunnitelman tavoitteiden toteutumista ja vanhempien sitoutumista suunnitelmaan ja yhteistyötä viranomaisten kanssa ei voida velvoittavasti kytkeä huostassapidon lopettamiseen. Esimerkiksi lapsen kotiutumisen ehtona vanhempia ei voida vaatia sitoutumaan täydelliseen päihteettömyyteen, koska ns. normaali päihteidenkäyttö ei ole huostaanoton peruste. Olosuhteiden täytyy olla vakiintuneet, lasta ei saa palauttaa sellaisiin olosuhteisiin, jotka varmasti johtaisivat uudelleen huostaanottoon (Aer 2012, 92.)

Alla esitetyssä toisessa tapauksessa lapsi oli otettu huostaan äidin mielenterveysongelmien ja epävakaa tilanteen takia. Lapsi oli otettu huostaan vajaan kahden vuoden iässä, ja hän oli ollut huostassa lähes kaksi vuotta. Lapsen huostaanoton purun edellytykset olivat seuraavat:

” Äidin tilanteen on oltava vakaa ja pitkäkestoisestilapsen edun mukainen ennen kuin huostaanotto voidaan purkaa, kuten äiti on jo pitkää toivonut. Myös avopuoliso toivoo, että X voisi kotiutua ja että huostaanotto voitaisiin aikanaan purkaa. Pientä lasta ei voida siirrellä paikasta toiseen äidin olotilan vaihtelun mukaan, vaan tilanteen on parannuttava pysyvästi. Tällä hetkellä tilanne on äidin osalta mennyt koko ajan asteittain parempaan suuntaan, ja äiti on pyrkinyt aktiivisesti työskentelemään oman vointinsa korjaamiseksi.”

Tapauksessa lapsen kotonaolo aikaa lisättiin ja päätettiin, että lapsi siirtyisi myöhemmin asumaan virallisesti äidin luokse. Huostaanotto pysyisi voimassa puoli vuotta kotiin siirtymisen jälkeen ja sitä jatkettaisiin tarvittaessa. Jos kaikki sujuu hyvin eikä huolta lapsen kotona olemisesta ilmene, voitaisiin huostaanotto purkaa suunnitellusti lapsen kotiin muuttamisvuoden kesäkuun lopussa. Tarkastelin asiakirjoja 2017 vuoden loppuun, ja huostaanoton purku tulisi tapahtumaan seuraavana vuonna, joten en tiedä tapahtuiko huostaanoton purku suunnitellusti.

Kahdessa asiakassuunnitelmassa (tapauksessa kaksi saman perheen lasta) huostaanoton purku tai sijaishuoltopaikan muutos jommankumman vanhemman luokse vaati seuraavat edellytykset:

”vanhemman tulee ilmaista tahtonsa siihen ja hänen voimavarojensa tulee olla sellaiset, että hän jaksaisi lasta ainakin lähes täysiaikaisesti hoitaa. Hänen tulisi käydä tarkemmassa palvelutarpeen kartoituksessa ja sitoutua tarvittaessa vastaanottamaan tarpeelliseksi katsottava avohuollollinen tuki (taloudellinen tuki, perhetyö jne.?) Lisäksi asiaa tulisi tarkastella huomioiden vahvasti lapsen oma mielipide, toiveet ja muutoinkin lapsen etu (koulupaikka, jatko-opintosuunnitelmat yms.)”

Tapauksessa perheen molemmat lapset oli otettu huostaan, toisen ollessa 6-vuotias ja toisen 10-vuotias, perusteena mm. puutteellinen huolenpito. Lapset olivat olleet huostassa jo n. seitsemän vuotta. Yllä oleva esimerkki oli ainoa, jossa mainittiin lapsen oman mielipiteen, toiveiden ja lapsen edun vahva huomioiminen asian tarkastelussa. En tiedä voisiko se johtua siitä, että molemmilla lapsilla oli todettu jonkinasteinen kehitysvamma, joiden vuoksi he tarvitsivat erityistä hoitoa ja huolenpitoa. Asian kirjoittamisella asiakassuunnitelmaan on ehkä haluttu korostaa asian tärkeyttä ja merkityksellisyyttä.

Kuten kaikista yllä olevissa esimerkeistä käy ilmi huostaanoton purkaminen vaatii vakiintuneet olosuhteet. Vanhemmilta vaaditaan ilmaisemaan tahtonsa lapsen kotiinpaluuseen sekä sitoutumista oman elämänsä kohentamiseen ja erilaisten tukien vastaanottamiseen. Tällä pyritään varmistamaan mm. se, että lapsen olisi mahdollisimman turvallista palata takaisin kotiin. Lapsen sijaishuollon aikana saadun kokemuksen perusteella voidaan arvioida sijaishuollon hyötyä verrattuna niihin avohuollon tukitoimiin, joita hänelle on järjestetty. Vanhempien suhtautuminen avohuollon tukitoimiin on myös voinut muuttua, jos yhtenä huostaanoton perusteena on ollut vanhempien yhteistyöhaluttomuus, ja muutokset tulee ottaa huomioon päätöstä tehtäessä. Tällöin sijaishuolto ei ole enää oikeassa suhteessa toimenpiteen tavoitteisiin nähden. (Aer, 2012, 93.)

Jos huostaanotto on perustunut lapsen omaan käyttäytymiseen, on lapsen käyttäytymisessä tullut tapahtua sellainen muutos, ettei samanlaisen käyttäytyminen todennäköisesti uusi. Tarkasteltaessa huostaanoton edellytysten olemassaoloa, on huomioon otettava riski siitä, että lapsen/nuoren terveys tai kehitys vakavasti vaarantuu, jos hän palaa vanhempien luokse. Riskiarvio on perustuttava sen hetkisiin niin vanhempien kuin lapsen/nuoren olosuhteista saataviin tietoihin, joten perheen olosuhteet on selvitettävä. (Aer 2012, 92.) Sama pätee mielestäni myös silloin kun huostaanotto ei ole perustunut lapsen omaan käyttäytymiseen. Esimerkiksi yllä olevassa tapauksessa, jossa lapsilla on kehitysvamma, heidän terveytensä tai kehityksensä voi vakavasti vaarantua, jos olosuhteet vanhempien luona eivät ole muuttuneet. Ratkaisun tueksi vaaditaan sitä enemmän selvitystä, mitä vakavammasta uhkatekijästä on kyse. Tällöin varmistetaan se, ettei lapsi/nuori joudu toistamiseen saman uhan kohteeksi, jonka vuoksi hän on huostaanotettu. (Aer 2012, 93.) Muutamassa tutkimassani tapauksessa

huostaanotto oli tapahtunut lapsen oman vahingollisen käyttäytymisen vuoksi, mutta tutkimani ajanjakson aikana huostaanoton purkua ei heidän kohdallaan tapahtunut.

Yhdessä asiakassuunnitelmassa lapsen vanhempi oli hakenut huostaanoton purkua. Lapsen huostaanottoon oli johtanut pääasiassa perheen asunnossa ja lähiympäristössä tapahtuva päihteiden käyttö. Tukitoimien avullakaan tilannetta ei saatu korjaantumaan. Lapsi oli ollut huostassa jo kolme vuotta. Huostaanoton purku tapahtui n. 9 kuukauden kuluttua siitä, kun vanhempi oli hakenut purkamista. Perheen tilanne oli kohentunut siten, ettei päihteitä käyttäviä ihmisiä perheessä enää käynyt ja vanhempi oli vakiintuneessa parisuhteessa. Lapsi siirtyi huostaanoton päättyessä lastensuojelun jälkihuollon piiriin.

Huostassapito lakkaa automaattisesti lapsen täyttäessä 18-vuotta (LSL 47 § 4 mom.). Tutkimissani asiakassuunnitelmissa yksi sijoitetuista lapsista oli tarkastelun aikavälillä täyttänyt 18-vuotta ja siirtynyt jälkihuollon piiriin. Lapsi asui kuitenkin edelleen sijaisperheessä, koska molemmat vanhemmat olivat menehtyneet. Kaksi oli myös täyttämässä lähiaikoina 18-vuotta ja toinen heistä oli jo siirtynyt itsenäistymisasuntoon ja toinen oli lähiaikoina siirtymässä. Jälkihuollosta ei näissä kahdessa asiakassuunnitelmassa puhuttu.

6 JOHTOPÄÄTÖKSET

Tutkimuksen keskeisenä tehtävänä oli selvittää, kuinka lapsen etu näkyy sijaishuollon asiakassuunnitelmissa. Rajasin aineistoni koskemaan lastensuojelun asiakkaana ja sijaishuollossa olevien lasten asiakassuunnitelmia. Pääasiassa asiakkaat olivat huostaanotettuja, mutta yksi asiakas oli sijoitettuna avohuollon tukitoimena. Tarkastelun kohteena asiakassuunnitelmissa oli sosiaalityöntekijän kirjaukset lapsen edusta. Tutkimuksen teoreettisena viitekehyksenä toimi lapsen etu, jota lähestyin lainsäädännön sekä lapsen oikeuksiin ja etuun liittyvien sopimusten, kirjallisuuden sekä keskeisten käsitteiden määrittämisen kautta. Tutkimusaineistona oli 23 asiakkaan asiakassuunnitelmat, joita oli yhteensä 78. Tutkimusmetodinä olen käyttänyt sisällönanalyysiä ja teemoittelua.

Yhteiskunnassamme lasten ja lapsuuden näkökulmia on alettu konkreettisesti tuoda esiin laajemmin ja lasten yksilöllinen huomioiminen ja kohtaaminen nostettiin esille 90-luvun laman jälkeisenä aikana. Pitkällä ajanjaksolla siihen ovat vaikuttaneet jo keskiajalta lähtien monenlaiset vauhdittajat, lapsuuden näkeminen erityisenä kasvun ja oppimisen elämänvaiheena, lapsitieteiden sekä ammattilaisten määrän kasvu, kansainväliset sopimukset ja lainsäädännön uudistaminen sekä erilaiset tutkimukset, jotka ovat edistäneet ja vahvistaneet lapsen asemaa. Lapsilähtöisyys, lapsen oikeudet ja lapsen edun huomioiminen ovat nousseet keskeiseksi puheenaiheeksi myös sosiaalityössä. Syynä siihen ovat olleet lapsia koskettavat ongelmat, joiden on nähty usein kietoutuvan vanhempien ongelmiin, jolloin lapsia koskettavat ongelmat eivät erotu tai tule kirjatuksi lapsen kautta.

Tarkastellessani tutkimukseeni liittyvää kirjallisuutta ja muita lähteitä huomasin, että lapsilähtöisyydestä, lapsen oikeuksista ja lapsen edusta puhutaan paljon. Lapsen etua on myös tutkittu, mutta tutkimus on kohdistunut pääosin muuhun kuin asiakassuunnitelmiin, joten tutkimukseni tuo uuden näkökulman lapsen edun tarkasteluun. Olen mielestäni löytänyt tutkimusaineistostani keskeiset pääkohdat lapsen edusta ja työkokemukseni lastensuojelun työntekijänä osaltaan helpotti tutkimusaineiston tarkastelua.

Lapsen suojeleminen on kaikista lapselle kuuluvista perus- ja ihmisoikeuksista huolehtimista. Lastensuojelu, joka turvaa lapsilähtöisyyden ja lapsen oikeudet, sisältää alusta lähtien monipuoliset ja tilanteeseen sopivat avohuollon tukitoimet asianmukaisine resursseineen. Jos ne eivät riitä ja lastensuojelun edellytykset täyttyvät, lapsella on oikeus huostaanottoon. Lapsen aseman turvaamiseksi lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä on suuri rooli varmistaa lapsen oikeuksien toteutuminen myös sijaishuollon aikana. Lastensuojelussa sosiaalityön ja oikeustieteen

välinen jännite on koko ajan läsnä. Toiminta perustuu lainsäädännön antamien raamien sisällä tehtävään ammattitaitoiseen sosiaalityöhön. Lastensuojelussa oikeudellinen sääntely on tullut yhä merkityksellisemmäksi ja oikeusnormien soveltaminen vaatii yhä enemmän asiantuntemusta. Lainsäädäntö on ollut merkityksellinen myös tutkimukseni kannalta. Se on määritellyt tutkimukseni kulkua ja antanut sille raamit, joiden sisällä olen tarkastellut lapsen etua ja koettanut ymmärtää sen, mitä lapsen edulla tarkoitetaan.

Lapsen etu on kompleksinen käsite ja siten lapsen edun selvittäminen on aina tapauskohtainen prosessi. Kyseessä on aina tapaus-, ja yksilökohtainen harkinta, johon sisältyy lapsen elämään vaikuttavien olosuhteiden arvioiminen ja syy- ja seuraussuhteiden punninta niiden välillä. Lastensuojelussa lapsen etu määritellään lapsen elämäntilanteeseen liittyvän tiedon avulla ja sen varassa. Yhteiskunnan ja kulttuurin määritelmät lapsen edusta ovat myös yhteydessä yksilölliseen lapsen edun määrittelyyn. Eri tieteenalojen erilaiset näkökulmat hyvinvoinnin käsitteestä, jonka nähdään liittyvän keskeisesti lapsen edun määrittelyyn, vaikeuttavat määrittelyä. Lapsen edun käsitettä voidaan pitää myös moraalisenä normina, jolloin toimiminen moraalisesti hyväksyttävästi edellyttää lapsen edun toteutumisen edistämistä niin pitkälle kuin mahdollista. Erimielisyyttä on siitä, mitä lapsen edun katsotaan kulloisessakin tilanteessa vaativan. Pidettäessä lapsen etua arvokäsittienä henkilön on voitava perustella lapsen edun arvioimisessa käytettävät kriteerit, jotta voidaan ratkaista se, onko lapsen etua arvioitu hyväksyttävästi. Lapsen etu käsitteen avoimuuden vuoksi päätöksentekijöiden antamat sisällöt ovat yhteyksissä siihen arvomaailmaan ja elämäkokemukseen, joka päätöksentekijöillä on. Tämä on ongelmallista, koska käsite on monien eri ammattilaisten tulkitsema, joilla ei välttämättä ole koulutusta oikeusnormien tulkintaan. Juridinen näkökulma, lapsen kannalta parhaasta lopputuloksesta ja siihen johtavista keinoista, jää usein varjoon muiden näkökulmien arvioinnin perusteella.

Sijaishuollon asiakassuunnitelmien tarkastelussa tuli esille sosiaalityöntekijän kirjaukset lapsen tilanteesta kokonaisvaltaisesti. Jokaiselle lapselle oli laadittu oma, yksilöllinen asiakassuunnitelma, huolimatta yhtenäisestä asiakirjapohjasta, joka on sama kaikille sosiaalityöntekijöille. Dokumentointitavassa saattoi olla pieniä eroja, mutta sisällöllisesti ne vastasivat toisiaan niin, että niistä oli helppo löytää asioita ja liittää ne lapsen etuun kuuluvaksi. Tutkimuksen perusteella voidaan todeta, että lapsen etu näkyy sijaishuollon asiakassuunnitelmissa sosiaalityöntekijöiden kirjaamina kuvauksina lapsen taustoista, huostaanoton perusteista, sen hetkisestä tilanteesta, lapsen arjesta sijaishuolto paikassa, tavoitteista ja tarkoituksesta, keinoista ja resursseista sekä yhteydenpidosta. Kirjaukset ovat lapsen, vanhempien, sijaishuolto paikan ja muiden toimijoiden tuottamia kertomuksia lapsen tilanteesta. Näiden otsakkeiden alla olevien asioiden avulla sosiaalityöntekijä määrittelee, arvioi ja tulkitsee lapsen

etua. Lainsäädäntö ja kansainväliset sopimukset antavat lapsen edun tarkastelulle raamit, joiden sisällä sosiaalityöntekijä selvittää sitä omasta arvomaailmastaan käsin. Lapsen edun arvioinnissa ja tulkinnassa sosiaalityöntekijä tarvitsee myös vanhempien, sijaishuoltoapaikan sekä muiden perheen kanssa työskentelevien ammattilaisten apua. Lapsen tai nuoren tilanteen arvioinnissa ja eri ratkaisuvaihtoehtoja punnittaessa lapsen tai nuoren osallisuudella on keskeinen merkitys. Yhteistyöllä saadaan ratkaistua se, mikä parhaiten vastaa lapsen etua sen hetkessä tilanteessa.

Tutkimuksen perusteella voidaan todeta myös se, että lapsen etu ja sen määrittely, arviointi ja tulkinta muuttuvat lapsen tilanteen muuttuessa. Tällöin sosiaalityöntekijän tehtäväksi tulee tarkastella lapsen etua uuden tiedon pohjalta ja ottaa se huomioon ratkaisuja tehdessään. Lapsen etu on kuin prosessin punainen lanka, jota on kuljetettava mukana alusta loppuun. Lanka saattaa tehdä mutkia matkalla, mutta se ei koskaan katkea.

LÄHTEET

- Aer, Janne. 2012. *Lastensuojeluoikeus*. Helsinki: Sanoma pro OY.
- Ahonen, Arja Maarit. 2013. *Lapsen edun argumentaatio sijaishuollossa*. Sosiaalipolitiikan laitos. Lisensiaatintutkimus. Sosiaalityön erikoistumiskoulutus. Turun yliopisto. <https://www.sosnet.fi/loader.aspx?id=b16f69f0-1f9e-4894-996a-d2730ae1bc52> (luettu 9.4.2019.)
- Alanko, Salli, Irma Marttinen & Henna Mustonen. 2011. *Lapsen etu ensin. Yksintulleet alaikäiset turvapaikanhakijat Suomessa. Yksintulleet-projektin loppujulkaisu*. Helsinki: Yhteiset Lapsemme ry 2011.
- AOA 2833/4/13. Kaupungin lastensuojelun yleinen käytäntö lapsen yhteydenpidon toteuttamisessa oli lainvastainen. [http://www.eduskunta.fi/triphome/bin/thw.cgi/trip/?\\${APPL}=ereo-
apaa&\\${BASE}=ereoapaa&\\${THWIDS}=0.27/1562500707_26450&\\${TRIPPIFE}=PDF.pdf](http://www.eduskunta.fi/triphome/bin/thw.cgi/trip/?${APPL}=ereo-
apaa&${BASE}=ereoapaa&${THWIDS}=0.27/1562500707_26450&${TRIPPIFE}=PDF.pdf) . (luettu 12.8.2019.)
- Alasuutari, Pertti. 2011. *Laadullinen tutkimus 2.0*. E-kirja. Tampere: Vastapaino.
- Araneva, Mirjam. 2016. *Lapsen suojelu: toteuttaminen ja päätöksenteko: käsikirja lapsen asioista päättävälle*. E-kirja. Helsinki: Talentum.
- Araneva, Mirjam. 2018. *Lastensuojelun perhehoito*. E-kirja. Helsinki: Alma Talent Oy.
- Araneva, Mirjam. 2018. *Asiakassuunnitelman merkitys, tavoitteet ja laatiminen lastensuojelussa*. ISO, Siilinjärvi 28.8.2018.
- CRC/C/GC/14. YK:n lapsen oikeuksien komitean 62. istunto, 14. tammikuuta –1. helmikuuta 2013. Yleiskommentti nro 14 (2013) lapsen oikeudesta saada etunsa otetuksi ensisijaisesti huomioon (3-artikla, 1 kohta)* 29. toukokuuta 2013. Alkutekstin kieli: englanti. Suomenkielinen käännös 2014. Lapsiasiavaltuutettu. Jyväskylä. http://lapsiasia.fi/wpcontent/uploads/2015/03/CRC_C_GC_14_julkaisu.pdf (luettu 31.3.2019.)
- Dan, Bernard. 2018. *The child's best interest: ethical guide or ideology?* Development Medicine & Child Neurology. January 2018, vol.60 (1), pp 4-4. (luettu 12.8.2019.)
- Euroopan ihmisoikeussopimus (63/1999)
- Forsberg Hannele, Aino Ritala-Koskinen & Maritta Törrönen 2006. *Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleen arviointia*. Juva: PS-kustannus.
- Hakalehto, Suvianna & Virve Toivonen (toim.). 2016. *Lapsen oikeudet lastensuojelussa*. Helsinki: Kauppakamari.
- Hakalehto, Suvianna. 2018. *Lapsioikeuden perusteet*. Helsinki: Alma Talent.
- Hakunti-Niemelä, Piia. 2008. *Lapsen etu huolto- ja tapaamisoikeutta koskevassa täytäntöönpanossa*. Turun ammattikorkeakoulu. https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/1235/Hakunti-Niemela_Piia.pdf?sequence=1&isAllowed=y (luettu 11.12.2018.)
- Hallintolaki (434/2003)
- Haapanen, Kirsi. 2016. *Lapsen osallisuus lastensuojelun avohuollon asiakassuunnitelmissa*. Tampereen yliopisto. Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö. Sosiaalityön pro gradu -tutkielma.

https://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/99401/Haapanen_gradu.pdf?sequence=1&isAllowed=y (luettu 11.12.2018.)

HE 252/2006 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle lastensuojelulaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.

HE 237/2018 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi lastensuojelulain muuttamisesta.

Heinonen, Hanna. 2016. Lastensuojelu ja lapsen etu. Teoksessa Törrönen, Marita, Kaija Hänninen & Päivi Jouttimäki & Tiina Lehto-Lundén & Petra Salovaara ja Minna Veistilä (toim.): *Vastavuoroinen sosiaalityö*. Helsinki: University Press.

Heinonen, Hanna. 2011. *Sadoissa verkoissa sukkulointia – kumppanuudet sijaishuollossa*. Lastensuojelun keskusliitto. Helsinki. https://www.lskl.fi/materiaali/lastensuojelun-keskusliitto/Sadoissa_verkoissa_sukkulointia_Kumppanuudet_sijaishuollossa.pdf (luettu 15.4.2019.)

Hirvonen, Ari. 2011. *Mitkä metodit? Opas oikeustieteen metodologiaan*. Yleisen oikeustieteen julkaisuja. Helsinki. https://www.helsinki.fi/sites/default/files/atoms/files/hirvonen_mitka_metodit.pdf (luettu 1.7.2019.)

Huuskonen, Saila. 2014. Dokumentointi ja tiedon käyttö asiakastietojärjestelmässä lastensuojelun työtehtävissä. *Informaatiotutkimus*, 33(2). Noudettu osoitteesta <https://journal.fi/inf/article/view/46315> (luettu 25.3.2019.)

Hämeen-Anttila, Lotta. 2017. Lasten ja perheiden sosiaalipalvelut. Asiakassuunnitelman ja dokumentoinnin merkitys avohuollossa. Teoksessa Aulikki Kananoja & Martti Lähteinen & Pirjo Marjamäki, *Sosiaalityön käsikirja*. 2017 s. 235–236. Tallinna: Tietosanoma.

Järvinen Hanna-Mari. 2013. *Liian hajanainen tuki vanhemmille estää perheiden jälleenyhdistämistä lastensuojelussa*. Lastensuojelun keskusliitto. <https://www.lskl.fi/teemat/lastensuojelu/liian-hajanainen-tuki-vanhemmille-estaa-perheiden-jalleenyhdistamista-lastensuojelussa/> (luettu 17.10.2019.)

Kajava, Mirja. 1997. *Lapsen etu huostaanotto prosessissa: Tutkimus pakkohuostaanotoista*. Väitöskirja. Oulu: Oulun yliopisto.

Keddell, Emily. 2017. *Interpreting children’s best interests: Needs, attachment and decision-making*. Journal of social work 2017, Vol. 17(3) 324-342. (luettu 13.8.2019.)

Kruk, Edward. 2015. *What Exactly Is “The Best Interest of the Child”? The Essential Needs of Children After Parental Divorce*. <https://www.psychologytoday.com/us/blog/co-parenting-after-divorce/201502/what-exactly-is-the-best-interest-the-child>. (luettu 12.5.2019.)

Kääriäinen Aino. 2006. Sosiaalityön dokumentointi: suhde tietoon ja toimintaan. Teoksessa Maritta Törrönen & Kaija Hänninen & Päivi Jouttimäki & Tiina Lehto-Lundén & Petra Salovaara ja Minna Veistilä, *Vastavuoroinen sosiaalityö*. 2006. 196–197. Helsinki: University Press.

Kääriäinen, Aino. 2006. Lapset sosiaalityön asiakasdokumenteissa. Teoksessa Hannele Forsberg & Aino Ritala-Koskinen & Maritta Törrönen, *Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia*. 2006 s. 45–66. Jyväskylä: PS-kustannus.

Lastensuojelulaki (417/2007)

Laki lastensuojelulain muuttamisesta (542/2019)

Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (812/2000)

Laki viranomaisen toiminnan julkisuudesta (621/1999)

Laaksonen Maarit, Aino Kääriäinen, Marja Penttilä, Maria Tapola-Haapala, Heli Sahala, Jarmo Kärki ja Anu Jäppinen. 2011. *Asiakastyön dokumentointi sosiaalihuollossa. Opastusta asiakastiedon käyttöön ja kirjaamiseen*. THL 52/2011. Raportti. Tampere. Juvenes Print–Tampereen yliopistopaino Oy. <https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/79866/d68ab232-88fc-4478-8c21-91164a177a1a.pdf?sequence=1> (luettu 25.3.2019.)

Lapsen oikeuksien sopimus (SopS 59-60/1991)

Lapsen oikeuksien sopimuksen yleisperiaatteet. Lapsen etu. Lapsen oikeudet.fi. <https://www.lapsenoikeudet.fi/lapsen-oikeuksien-sopimus/sopimuksen-yleisperiaatteet/lapsen-etu/> (luettu 18.8.2019.)

Mäntylä, Niina. 2009. *Lapsen etu erityisoppilaan opetuspaikkaratkaisuisissa: oikeudellisia näkökulmia*. Kunnallistieteellinen aikakauskirja 37 (2009):2, 2009. <http://elektra.helsinki.fi/ezproxy.uef.fi:2048/se/k/0356-3669/37/2/lapsenet.pdf> (luettu 12.12.2018.)

Nieminen, Liisa. 2004. *Lasten perus- ja ihmisoikeussuojan ajankohtaisia ongelmia*. Lakimies 4/2004 s. 591–621. <https://www-edilex-fi.ezproxy.uef.fi:2443/lakimies/1345.pdf> (luettu 27.4.2019.)

Pitkänen, Miia. 2011. *Vastuun paikka! Vanhempien tukeminen lapsen huostaanotossa*. Soccan ja Heikki Waris -instituutin julkaisusarja nro 26, 2011. Yliopistopaino. http://www.socca.fi/files/1404/Vastuun_paikka!_Vanhempien_tukeminen_lapsen_huostaanotossa.pdf (luettu 6.10.2019.)

Räty, Tapio. 2012. *Lastensuojelulaki .Käytäntö ja soveltaminen*. Helsinki: Edita

Saaranen-Kauppinen Anita & Anna Puusniekka. 2006. KvaliMOTV - Menetelmäopetuksen tietovaranto. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. <<http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/>>. (luettu 18.11.2018.)

Suomen perustuslaki (731/1999)

Taskinen Sirpa. 2006. *Lapsiin kohdistuvien vaikutusten arvioiminen*. Stakes. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus. Edita Prima Oy. Helsinki. <https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/75271/lapsivaikutukset.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (luettu 30.9.2018.)

THL. 2015. Lastensuojelun käsikirja. <https://thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/peruspalvelut/sosiaalipalvelut/sosiaalipalvelujen-jarjestaminen/lapsen-etu> (luettu 30.9.2018.)

THL. 2015. Lastensuojelun käsikirja. <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/-/lapsen-edunmaarittelyn-hankaluus> (luettu 7.10.2018.)

THL. 2016. Lastensuojelun käsikirja. <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/asia-kassuunnitelma> (luettu 11.12.2018.)

THL. 2018. Lastensuojelun käsikirja. <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/mita-on-lastensuojelu/lastensuojelun-arvot-ja-periaatteet> (luettu 30.9.2018.)

THL. 2019. Lastensuojelun käsikirja. <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/sijais-huolto> (luettu 11.3.2019.)

THL. 2019. Lastensuojelun käsikirja. Lapsen arki ja perushuolto sijaishuollossa. <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/sijaishuolto/hoito-ja-kasvatus-sijaishuollossa/lapsen-arki-ja-perushoito-sijaishuollossa> (luettu 23.3.2019.)

THL. 2019. Lastensuojelun käsikirja. Valvotut tapaamiset. <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/erityiskysymykset/lapsen-asema-erotilanteessa/valvotut-tapaamiset> (luettu 15.4.2019.)

Tuomi Jouni & Anneli Sarajärvi. 2018. *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi* (e-Pub-versio). Itä-Suomen yliopisto: Tammi (luettu 7.3.2019.)

Tutkimuseettinen neuvottelukunta (TENK). 2013. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohje 2012. *Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa*. Helsinki. http://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/HTK_ohje_2012.pdf

UNHCR. 2008. Guidelines on Determining the Best Interests of the Child. <https://www.unhcr.org/4566b16b2.pdf> (luettu 13.8.2019.)